

FOGARAS

VÁRA ÉS URADALMA

TÖRTÉNETI EMLÉKEI

ÍRTA

DR. SZÁDECZKY LAJOS

KÜLÖNNYOMAT AZ ERDÉLYI MÚZEUM 1892. ÉVFOLYAMÁBÓL

KOLOZSVÁR

AJTAY K. ALBERT SAJTÓJA

1892.

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés: A pusztuló levéltárakról. — A Boér-család levelei.	1
I. fejezet: Fogaras első nyomai a történelemben. — Királyi várbirtok. — Kenézségek, bojártságok. — Fogaras a havaseli vajdák m. kir. hűbér- birtoka 1369—1464.	4
II. fejezet: Fogaras mint m. kir. birtok s új adományosai. — A Geréb- család, Corvin János, Bornemisza János birtoklása. — Tomori Pál várfőkapitánysága (1505—1520). — Maylád István erdélyi vajda (1527— 1541). — Fogaras köztörténelmi szereplése Maylád pártütése idején	12
III. fejezet: Fogaras a Mayládné (Nádasdy Anna) birtokában (1541—1563). Erőfeszítései férje kiszabadítására konstantinápolyi fogságából. — Maylád Gábor fogarasi zászlósúr (1560—1566).	21
IV. fejezet: Békes Gáspár erdélyi fejedelmi vetélytárs, mint Fogaras ura. — Fogaras kiostromlása Báthory István hadai által 1573-ban. — Fogaras, mint fejedelmi birtok. — Báthory Boldizsár birtoklása. . .	43
V. fejezet: Fogaras, mint az erdélyi fejedelemnők birtoka. — Báthory Zsigmondné (Mária Krisztierna főhercegnő) Fogarasban lakása. — Fogaras Mihály vajda s Básta uralma idején. — A német őrség lá- zadása 1605-ben. — Fogaras főtisztjei. — A fogarasi törvényszékek. — A Boér-család leveleiből	51
VI. fejezet: Bethlen Gábor Fogaras várát építteti s az uradalmat újjászerve- zi. — Útasítása udvarbírájának 1623-ból. — A kománai udvar leírása 1633-ból. — A fogarasi uradalom falvai és jobbágysai száma, adózása. — A fogarasi várbeli tisztek és személyzet fizetési lajstroma 1662-ből. — Fogarasvára hadi felszerelése 1673-ban. — Fogarasvára inventariuma 1692-ből. — Köztörténelmi szereplésének áttekintése a XVII. században	61

Fogarasi történeti emlékek

— Felolvastatott a szakosztály 1892. május 30. ülésén. —

Hazánk minden részében érdekesbnél érdekesebb történeti emlékekre bukkanunk, a melyek dicső múltunk, történetünk egy-egy részének élő, bár megkövesült krónikásai. Azok a mondák, regék és történetek, melyek ezekhez fűződnek, nemzedékről nemzedékre szállva hirdetik az élő históriát.

De a látható történeti emlékeken kívül minden vidéken, csaknem minden faluban lappanganak elrejtve olyan történeti emlékek is: *elsárgult, régi, százados levelek*, melyekről legtöbbször tulajdonosuk sem tudja, hogy azokban kincs rejlik, mert mindenik egy-egy tanúja hazánk múltjának, történetének.

Ezek iránt a történeti emlékek iránt nagyon kevés az érzék mi nálunk. A kutyabőröket, poros aktákat, birtokba iktató, protestáló stb. leveleket addig ugyancsak féltékenyen őriztük, míg az ősiség fennállott, míg a nemesi jószágok háborítatlan birtoklását egész levéltári arzenállal kellett védelmeznünk. Akkor legfőlebb azokra a levelekre írták rá jurisprudence fiskális uramék a „nullius valoris“, „nil refert ad culinam“ (semmit sem ér; semmit se hajt a konyhára!) végítéletét, a melyekben nem feküdt reális haszon, lett légyen az politikai, vagy kulturális szempontból bármily értékes is.

De mióta a felszabadult s gyorsan forgó birtokokat a telekkönyvek védik, nem a levéltárak: azok a régi levelek, mint ősszel az elsárgult falevél, szélnek eredtek mindenfelé, s menesztetnek vagy a modern locus credibilis-ekbe, vagy az ősi kandalló máglyatüzebe, vagy a sajtóshoz, vagy kissé kegyeletesebb és könyöröletesebb, néha óvatosabb (a régi világ visszatérését váró) tulajdonosoknál, fel a padlásra, a lassú enyészet Taygetus hegyére, a hol azután az

egerek veszik át a régi fiskálisok és az új historikusok szerepét, s búvárkodnak bennök irgalmatlanul.

Ha én vidékre megyek, rendesen veszedelmes concurrentiát csinálók ezeknek az apró régészeknek s ha lehet visszaperelek tőlük néhány régi levelet. *Padlás-kutatásaimról* nem egy sikeres fogást tudnék előszámlálni. Legyen elég néhány jellemzőbb esetre hivatkoznom.

Abaujmegyében egy helyütt egy 1268-iki oklevelet találtam a padlás törmelékei közt, másutt egyebek közt egy 1273-iki pergamentre bukkantam; s ezekhez sorakozik gyűjteményemben egy fogarasi padlásról lekerült *harmadik, Árpád-kori* hártya-levél 1279-ből. Pedig ha tudjuk, hogy milyen becszel bírnak az eredetiben csekély számmal fennmaradt Árpád-kori oklevelek, nem fogjuk kicsinyelni azt a nyereséget, a mely minden egyes ilyen régi történeti emlék megmentéséből történetírásunkra és oklevéltárunkra háramlík.

Erdélyből néhány évvel ezelőtt mintegy száz darab ilyen oklevelet vittem fel a Magyar Történelmi Társulatnak, melyeket akkori tulajdonosa úgy talált félredobva egy úri ház lomtárában. A Mezőségeen egy úri birtokon kályha-gyújtásra használták az erdélyi fejedelmek leveleit. Egy tisztartó ismerősöm, a kinek feltűnt egyiken Apaffi Mihály méltóságos aláírása és nagy pecsétje, hozott belőle curiosum gyanánt mutatóba egyet-kettőt s úgy sikerült érdeklődését fölkeltenem s megmenteni még néhányat belőlük.

Még főúri családaink körében sem mindenütt van meg a kellő érzék és kegyelet családtörténeti emlékeik iránt. Egy grófi család levéltárából válogattam ki egy ízben a Nemzeti Múzeumban való elhelyezés céljából a történeti érdekű leveleket. Napokon át foglalkoztam velök a kastély lomtárában. Ebéd felett s esténként a grófi család tagjai nagy érdeklődéssel hallgatták kutatásaim — főkép a család múltjára nézve hízelgő — eredményét, de arra már nem voltak kíváncsiak, s meg se nézték, hogy mennyit válogattam ki.

Mennél többet viszek el, annál jobb! mondották s a nagy ládát akkor látták csak, midőn már a kocsira fel volt pakolva s ők búcsuvételre kikisértek.

Ezek a példák is eléggé illusztrálják, hogy mily kevés az érzék és kegyelet nálunk a történeti emlékek iránt s hogy hazánk történetének egyes lapjai az országban szerteszórva naponként kallódnak, vesznek s pusztúlnak, gondatlan, kegyeletlen s tudatlan emberek kezei között.

Vannak dicséretes kivételek is. Főúri családaink közül többen adják ki családi oklevéltárukat. A Zichyek, Károlyiak, Telekiek példája másokat is követésre buzdít. Némely családok a Nemzeti Múzeumba adták be megőrzés végett levéltárukat; vidéken is vannak, s keletkeznek múzeumok s van egy-két lelkes műkedvelő, a kik megmentenek, a mit lehet. S hogy egyes ember is mire képes, megmutatta M.-Szigeten Szilágyi István, tanáraink derék Nestora (Arany János egykori tanítója), a ki tanítványait évtizedek óta mindig buzdítván arra, hogy jártukban-keltükben régi kéziratokat, okleveleket gyűjtö-gessenek, azok segítségével olyan levéltárt gyűjtött össze, a melynek becsét a M. Történelmi Társulat máramarosi kirándulása alkalmával nem tudtuk eléggé méltányolni.

Én is arra kérem és figyelmeztetem mindig tanítványaimat, hogy az ország különböző részeiben elszéledvén, nézzenek körül lakóhelyükön, vidékükön, mentsék meg az elkallódó történeti emlékeket s hoz-zák be ide a központba — az Erdélyi Múzeum levéltárába, a melynek alapját épen ilyen lelkes gyűjtők, mint Kemény József gróf, Mike Sándor és mások vetették meg. Minden darab régi oklevél vagy kéz-irat megmentésével nemzeti közkinsünk gyarapításához járulnak, s hazafias és kulturális missziót teljesítenek.

Hogy azonban ne csak szóval bizonyítgassam, de tettel is, hogy egy ember is tehet e téren valamit: van szerencsém vidéki oklevél-gyűjteményeimből mintegy 600—700 darab régi levelet az Erdélyi Múzeumnak felajánlani. Erdély történetére vonatkozó részint fejedelmi, részint hatósági s magán levelek ezek, a XVI-ik századtól a jelen század elejéig, melyek egy része a fejedelmi korban a *fogarasi vár-beli levéltár* aktáit képezte, másik része a récesei és nagyberivói *Boér család levéltárának* maradványa.

Boér László úr szívesességéből jutottak ezek hozzám, őt illeti értük a köszönet.

Tudományos értékük együtt véve abban áll, hogy Fogaras várára és földére vonatkozván, Fogarasvármegye történetére nagybecsű ada-lékokat szolgáltatnak a fejedelmi korból és a múlt századból. A fejedelmi levelek, útasítások, összeírások, regestrumok Erdély köztör-ténetére nézve is becses töredékek. Az oláh nemesség, a bojárság in-tézményeinek megismerésére is tanulságos támaszpontokat nyújtanak.

I.

A fogarasi vár és uradalma, tudjuk, hogy egyike volt Erdély legnagyobb, leggazdagabb és legszebb fejedelmi, illetőleg állami birtokainak. Az Olt folyó alföldi sík lapálya, az a buján termő isten-áldotta föld, melyet a közeli havasokból kristály-tiszta bővizű patakok öntöznek, méltán nevezhető Erdély Kanaánjának. Gazdagságával vetekedik szépsége. A bájos kép keretét délen a Kárpátok égnek meredő hófedte csúcaiból s meredékesen leszálló kékes zöld oldalágaiból font hegyláncz képezi, éjszaki szegélyét az Olt partjain emelkedő hullámos dombvidék, melynek közelében a romjaiban is impozáns *kertzi apátság* zárdájának és templomának remek falai hirdetik a mulandóságot.

Ez az így körülhatárolt szép kis országrész nem hiába képezte jelentékeny birtokát a magyar királyoknak, majd ezek adományából olykor havaselföldi vajdáiknak, — később egyes főuraknak, míg nem az erdélyi fejedelemség megalakulása után a fejedelmek maguk tették rá a kezüket s többnyire a fejedelemasszonyok jegyajándékául vagy hitbéréül adományozták.

Az utolsó erdélyi fejedelemasszony emlékét két század múltán is híven őrzi még a hagyomány, a mely a nép kegyeletos emlékeztében gyakorta felfrissül manapság is a „*Fejedelemasszony kútja*“ üdítő forrásánál, a mely a fogarasiaknak kedvelt kirándulási helyök volt.

Fogaras történetének első biztos nyomai szoros összefüggésben állanak az oláhok Erdélybe költözésének kérdésével.

Roesler volt az első, a ki kimutatta, hogy a rumun nemzet a Dunán túli — Balkán félszigeti — tartományokban keletkezett s hazánkba 1200 táján kezdett áttalköltözködni.

Ezzel szemben az oláh történetírók azt szeretnék a világgal elhitetni, hogy a rumun nemzetiség a régi Dáciában főkép Olteniában (az Olt mellékén) és Hátszeg vidékén keletkezett (a III—VI. században) s az így megalakult *dák-latin* nemzet a VI. században kezdett terjeszkedni Erdélyben, a Temes vidékén s Oláhországban.

A mai Oláhország alapítását az ő nemzeti mondájuk épen egy fogarasi vajdának, Fekete Radónak (Radu-Negru-nak) tulajdonítja, a ki állítólag Fogarásból indulván ki népével, alapította volna az oláh fejedelemséget. Ezt a kivándorlást e néprege terjesztői hol 1220-ra,

hol 1240-re, hol 1290-re teszik. Haşdeu kimutatja, hogy két Negru vajda volt; az egyik történelmi (1372—1382), a másik azonban a fejedelemség állítólagos megalapítója csak mesés alak. De a mesét azért ő sem ejti el, hanem megmagyarázni igyekszik keletkezésének eredetét, olyaténképen okoskodván, hogy a rumunok nemzeti dynastiája, a Bassarabák, századokon át uralkodtak Olteniában (a régi magyar Szörényi bánságban, Kis-Oláhországbán) s ezek foglalták volna el (?) 1160—1170 között Fogarast, majd az Olt keleti részét, s így támadt a Fogarashól való telepítés meséje.¹⁾

Hunfalvy megdönthetetlen érvekkel mutatja ki, hogy „Haşdeu-nak ezen felfogása annyira történeti alap nélkül szűkölködik, mint a fogarasi leszállás meséje.”²⁾

Réthy László meg azt mutatja ki, hogy *Bazaráth* (Bassaraba) a havaseli történetek félig regés, félig történeti alakja nem is volt oláh, hanem *kán* vagy *jász*. A név jelentése: *böszörmény*, azaz mohamedán, s hogy Oláhországot, az Olt melletti u. n. Bassarabiát, melyet később a magyar fenhatóságról *Ungro-Valachia*-nak neveznek a történeti okmányok, egy velünk rokon *ural-altaji* faj, az izlám vallású *jászok* alapították. Csakhogy ezt az államalkotó jászságot később elnyeli a *szláv-oláh* áradat s amannak emléke a *dynastia* (Bassaraba = böszörmény) nevében maradt fenn, épúgy mint a szlávva lett Bolgárország nevében az államalkotó ural-altaji *Boljár* nép emléke.³⁾

Ezek a Bassarabák a XIV. század második felében *Fogaras hercegeinek* is nevezik magokat, melyhez 1370 táján *Omlás* hercegségének címe ragad, mint új telepítvényé, a mely a szebeni és szerdahelyi székek közt terült el. A történeti tény az, hogy a magyar királyok, mint Oláhország és Moldova urai, a hozzájuk hűbéri viszonyban álló némely oláh vajdáknak Erdélyben is adományoznak birtokokat.

Igy ezen a jogon volt Nagy Lajos idejében az oláh vajda Bassaraba *Vlad* (Ulászló, magyarosan Laczkó) Fogarasnak birtokosa 1366-tól; így teszi Zsigmond királyunk 1395-ben a neki hűséget

¹⁾ A rumun történetírás (Haşdené.) Bírálta Hunfalvy Pál a Századok 1878. évfolyamában.

²⁾ Századok 1878. évf. 188 l.

³⁾ Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása.

esküvő Mirese vajdát Fogaras herczegévé és szörényi bánná; így nevezi Vlád Drakult 1432-ben Fogaras és Omlás herczegének.¹⁾

Fogaras birtoklása a havaseli vajdák által az oláhok Erdélybe telepítésével áll kapcsolatban.

Az oláhokat Erdélyben legelőször egy 1222-iki oklevél említi meg, melyben II. Endre király az 1211-ben a Barczaságon letelepített német lovagrendnek az Olton való szabad só-szállítást engedélyez, a melyért nem tartoznak vámot fizetni akár a székelyek, akár az oláhok földjén járjanak keresztül.²⁾

1223-ban a király a *kertzi* monostornak egy, az oláhtól elvett nagy üres földet adományoz.

De hogy ekkor még nagyon csekély számmal voltak itt a havasokon túli földekről beszivárgott oláhok, bizonyítja II. Endre királynak a szászok számára adott 1224-iki privilegiuma (a híres Andreaneum), mely a teutonok adományába az *oláhok és besenyők erdejét* is befoglalja. A király engedelmé nélkül még 1293-ban sem lakhattak másutt, mint királyi birtokon.

Fogaras neve legelőször egy 1231-iki oklevélben fordul elő. Ez azért is nevezetes, mert megmondja, hogy Fogaras vidékén, nevezetesen Szombathelyen (a mai Szombatfalván) azelőtt a blakok (vlachok, oláhok) földje a *bolgároké vala* és Fogarashoz tartozott. Ezek voltak az u. n. szláv *brodnyikok* (révészek) az Olton, a kik királyi telepítvényesek voltak s Fogaras várához tartoztak.

Fogaras vidékének legrégibb birtokosául ebből az oklevélből *Trulh*-t és az ő őseit ismerjük meg.³⁾

A XIII. század végén *Ugrin* mester bírja őseitől örökölve Fogarast és Szombathelyt, a melyet midőn tőle igazságtalanul elvesznek 1291-ben III. András király előtt visszaperel. Akkor Fogaras vidékét vegyesen lakták szászok, székelyek és oláhok,⁴⁾ többnyire új telepítvényesek.

¹⁾ Hunfalvy Pál: Az oláh incolátus Erdélyben. Századok 1879. 746. I.

²⁾ Székely oklevéltár (szerk. Szabó Károly I. k.) 4—5. I. és Századok 1879. 673.

³⁾ Századok 1879. 675.

⁴⁾ Erről és a Gy.-Fejérvárt tartott törvényszékről III. Endre királynak egy oklevele emlékezik, azt mondván: „Midőn mi Gy.-Fejérvárt minden nemes-sel, szíszszal, székelylyel és oláhval a végett gyűléseztünk, hogy helyreigazítsuk állapotjainkat: Ugrin mester fölkele, azt állítván, hogy az Olt melletti Fogaras

A királyi várakhoz (a milyen Fogaras is volt) nagy területek tartozván s azon kívül az erdők s a havasok nagy része is a koronáé lévén: ezek benépesítésére, irtására s falvak alapítására telepésekre volt szükség. Így keletkeznek Felső-Magyarországon a *sol-tész*-ok (scultetus, Schultheiss), Erdélyben a szláv nevű telepítő *kenézek*, vajdák, az oláh *bojérok*, a kik egy-egy földterületet, vagy kiirtandó erdőrészt kaptak, azzal a kötelezettséggel, hogy azt benépesítsék, a miért a telepítők némi szabadságot és jövedelmet nyertek, a telepések azonban a szokott jobbágyi szolgálmányokkal tartoztak a föld urának.

Ilyen kenézségek, bojárságok által népesült be Fogaras vidéke, főkép a tatárjárás után, a mely feldúlván az eddigi gyér telepeket, bő alkalmat nyújtott a havasokon túli oláhságnak a betelepülésre.

S az oláh bevándorlás, tényleg a tatárjárás után ölt nagyobb mérvet. Fogaras földje és királyi birtoka máshonnan nem népesíthetvén be magát, szívesen látta a havason túli jövevényeket, hogy ott letelepedvén, mint várnépek, várjobbágyok, e fontos végvár védelmére szolgáljanak.

Igy keletkezett a „*nova plantatio terrae Fogaras*“ s mert e körül az „új ültetés körül a havaseli vajdák érdemeiket szereztek, így nyerik némelyek közülök a magyar királyoktól *Fogaras* birtokát s innen nevezik magokat, mint pl. *Vlád* 1369-től a „vajvoda Transalpinus“ mellett „*dux novae plantationis terrae Fogaras*“-nak, s mint ilyen adományozza ő 1372-ben a Dobokai János fiának Lászlónak a fogarasi birtokhoz tartozó: Sinka, Venicze, Kucsulata és Hévíz falvakat, benépesítés végett.

De hogy az oláh vajda nem függetlenül s uralkodói jogon bírja azokat, annak kétségtelen bizonyítéka, hogy Nagy Lajos királyunktól „mint természetes urától“ (domino nostro naturali) kéri adománya megerősítését.¹⁾ Ugyanezt a *Vlád*ot (Ulászlót) már 1366-ban (egy

és Szombathely nevű birtokai töle igazságtalanul vétettek el s azt oklevelekkel be is bizonyítá. Mi, hogy bizonyosak lehessünk, ha vajjon a nevezett birtokok igazán Ugrin mester birtokai-é: ugyanazon nemesektől, szászoktól, székelyektől és oláhoktól kérdeztük, tudják-é, hogy azon birtokok igazság és törvény szerint Ugrint illetik? Azok mindnyájan azt vallván, hogy mind Ugrin maga, mind ősei bírták Fogarast és Szombathelyt: mi tehát azokat mindenestül visszaadtuk Ugrin mesternek“. (Századok 722.)

¹⁾ Századok 1879. 746. Budapesti Szemle 1889. 367. *Hunfalvy* Pál: Kirándulás Erdélybe.

oklevelében) „a mi havaseli vajdánk“-nak nevezi N.-Lajos királyunk, midőn határt járat ennek és más alattvalóinak Omlás körüli birtokai között.¹⁾

Ez a *Laczkó* volt a havaseli vajdák közül első birtokosa Fogarasnak 1369-től. Utána Dán (1373—1383.), aztán *Mircse* (1383—1419.) bírta Zsigmond királyunk adományából,²⁾ majd Dán (1420 körül), utánna Vlad Drakul (1430 táján), a ki vajdaságát s a sárkányrendet szintén Zsigmond királytól nyerte.³⁾ Ez után még néhányan. Ugy, hogy Fogaras mintegy száz évig (1369—1464.) a havaseli vajdák magyar uradalmát képezi.

Ebben az időben Fogaras volt Havaselfölde fellegvára. Ha a vajdát otthon veszély fenyegette, itt új otthont talált; ha a törökök elől menekülnie kellett, itt a havasok mögött vonta meg magát; ha országából vetélytárs kiszorítá, utolsó menedék-helyül akkor is Fogaras kínálkozott.

Fogaras Havaselföldének nem volt kiegészítő része és szoros értelemben vett tartozéka; de fontos szerepre hívatott mintegy fő-fő tartalékja; a vajdáknak azonban annál lényegesebb személyes hűbértoka, jövedelmeik egyik főforrása, hátvéde, menedéke, reménységeinek utolsó sziklavára.

Jól tudták ezt a havaseli vajdák és igen sokszor veszik igénybe azokat az előnyöket, miket nekik csak Fogaras nyújthatott. De a jót legtöbbször csak rosszal viszonozzák. A magyar királyok és ál-

¹⁾ Századok 1878. évf. 91 l.

²⁾ Haşdeu szerint: Mircse czímében a fogarasi hercegség már 1387-ben is előfordúl. Haşdeu azt mondja Fogarasról (Istoria Romanilor cz. munkájában) „Fogaras földje Szeben meg Brassó, a Kárpátok havasai meg az Olt partjai között terülván el, nehéz megmondani, vajjon a természet inkább Munteniához csatolja-e, vagy Erdélyhez, mert nagy folyója elválasztja a többi Erdélytől s egyesíti Rumániával, de az óriási csúcsok elválasztják a többi Rumániától s Erdélyhez csatolják. Egy város és hatvannál több falu van ezen a hosszúkás földön, mely természetes tulajdonságainál és a lakosok egészsége, ereje és rumun szelleménél fogva a legszebb tartományok egyike.“ (Ld Századok 1878. 86.) Ezzel szemben csak azt konstataíom, hogy Fogarasból Oláhország felé egyetlen járható út nem vezet, erősebb válaszfalat sehol sem képez a Kárpátok hegyláncza, mint itt; nem oly nehéz tehát megmondani, mint Haşdeu hirdeti, hogy ezt a természet Erdélyhez csatolta s a csekély Olt folyócska korántsem képes azt attól elválasztani.

³⁾ Szilágyi: Erdély története I. k. 123 l.

lam iránt — a kiktől hűségük jutalmául és abban való megtartásuk okáért nyerték Fogarast — legtöbbször hűtlenséget, háládatlanságot tanúsítottak s a magyar főnhatóságot az idők folyamán könnyen csereberélték fel lengyel vagy török hűbérurassággal.

Annyi bizonyos, hogy minden alkalmat megragadtak, hogy hűbéruraik, a magyar királyok ellen fellázadjanak. A XIV. század vége óta rendszeren ők a kalauzai, szövetségei a törököknek a magyarok s főkép Erdély ellen intézett becsapásaik alkalmával. Ők izgatják rendszeren az erdélyi oláhokat is a lázongásra, hogy a zavarosban halászhasanak s Fogaras és Omlás herczegségeket független birtokokul megszerezzhessék.

Mindazokban a lázadásokban, melyek Erdély nyugalmit Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás királyaink alatt feldúlták, részök van a havaseli vajdáknak s a fogarasi oláhoknak.

1366-ban az erdélyi oláh kenézeségek a két szomszéd oláh-földi népekkel egyesülve fellázadnak az erdélyi vajdák ellen, s iszonyú rablást és gyilkolást visznek véghez.

Nagy Lajos, midőn 1366-ban a szent korona ellen Erdélyben felzendültek lecsillapítására Erdélybe megy, kiadott szigorú rendeletében főkép az oláhok ellen panaszkodik, a kiket gonosztevőknek nevez, kik az alattvalók nyugalmit naponként háborgatják; a miért a nemességnek jogot enged az ily gonosztevők, főkép az oláh gonoszok kiirtására.¹⁾ Nagy Lajos halála után a Szeben és Fogaras vidéki oláh kenézségek valóságos rabló hadjáratokat intéztek a szászok birtokai ellen: raboltak, gyűjtogattak, szervezett hadcsapatokkal verték le a szászokat. Főtámaszuk ebben Fogaras volt, a havaseli vajda uradalma, a mely függetlenségre törekedett. Gobelin erdélyi püspök szerez békét a szászok és oláhok között 1393-ban, a mely eltiltá az oláhokat a szász legelőkről, s a határőrzést Talmácstól „a nagy oláh városig“ (a mely alatt kétségkívül Fogaras értetett) az oláhokra bízta.²⁾

Mircse havaseli vajda, ki ekkor tájt Fogaras ura volt, tetszés szerint osztogatott ott birtokokat, bojérságokat. Ennek egy érdekes példájáról alább lesz szó Fogaras vidékén talált okleveleim között.

¹⁾ Századok 1879. 721. és Szilágyi Sándor: Erdély története I. 104. l

²⁾ Szilágyi: Erdély története I. 109.

Mircse után Dán, majd Vlád Drakul örökölte s bírta Fogarast. Dán vajda több ízben harczolt Zsigmond király ellen, (1420—1421.), mignem hűbéruraságát elismeri. Zsigmond védi aztán a török ellen, s hadvezére Berzeviczi Pohárnok István ülteti vissza (1427.) vajdaságába a törökpárti Radul elűzésével. 1432-ben Vlád Drakul kalauzolja a törököt Erdélybe. 1434-ben egy török sereggel Erdély alsó részét ismét feldúlja. A fogarasi oláhok is résztvettek e dúlásokban s Kusalyi Jakcs Mihály székely ispán verte széllyel őket dandárjával. A havasok közé menekülők üldözését pedig Brassó és vidéke bíráira és esküdtjeire bízta, meghagyván nekik, (1434. jun. 2.) hogy *a hitszegő fogarasi oláhokat a havasokban egész erejükkel üldözzék s a nőket és gyermeket kivéve öljék le.*¹⁾

1437-ben Erdélyt véres pórlázadás dúlta, a melynek leverése után a kimerült Erdélybe (1438.) török és oláh hadak ütöttek be a vöröstoronyi szoroson át, ismét Vlád Drakul havaseli vajda (most már a török hűbérese) vezetése alatt, a kinek ez év elején még mint „*hivének s havaseli részei vajdájának*“ ír Albert király, hogy Brassó vidékét és a Barcaságot háborgatni ne merészelje.²⁾

Ezeket a gyakori beütéseket Hunyadi János (temesi gróf, *szörényi bán*, erdélyi vajda) szüntette meg szebeni (1441.) és vaskapui (1442.) fényes diadalaival, miközben a megrettent havaseli vajda újra elismerte a magyar király hűbéruraságát. De a szerencsétlen várnai csatában (1444.) ismét cserben hagyta hűbérurát s az országán át menekülő Hunyadi le merte tartóztatni. Vajdaságába került, mert Hunyadi attól még u. a évben (1444.) megfosztotta s Dánt tette helyébe vajdává; — majd életébe, midőn (1446.) török segítséggel még egyszer felkelvén, Hunyadi Havaselföldén teremve, újra leverte, vetélytársa pedig megölette. Dán vajda, a ki havaseli uralmát így kétszeresen Hunyadinak köszönhetette, azzal hálálta meg, hogy a rigómezei ütközetben (1448.) árulójává lőn Hunyadinak, a törökhöz pártolván át.

Dánt a vajdaságban s Fogaras birtoklásában fia *Vlád* követte, a ki havaseli vajdaságában szintén csak Hunyadi pártfogása mellett tartotta fenn magát. A nagylelkű hős halála után ezt a Vládot egy másik *Vlád*, a megölt Vlád Drakul fia buktatta meg, a ki aztán halhatlan kegyetlenségei által maga is megnyerte az ördög (drakul) nevet.

¹⁾ Szabó Károly: Székely oklevéltár. I. k. 128. 129. l.

²⁾ Székely oklevéltár I. 136.

A vajdaságból előzőtt Vlád *Fogarasha* menekült, a mely még mindig a havaseli vajdák hűbér-birtoka volt s most a száműzöttek menedékül szolgált. Az új havaseli vajda Vlád Drakul Mátyás királyra való tekintettel, kinek jogcímét Fogaras birtokára nézve elismerte, sokáig nem lépett fel vetélytársa ellen; de végre 1460-ban átjött a havasokon, kirabolta Omlást és Fogarast, elfogta Vládöt (1460. aug. 24.) s nemsokára lefejeztette. De Mátyást is sietett kiengesztelni, 1461-ben hűséget fogadván neki s egyedül a magyar király fenségét ismervén el.¹⁾

A nemezis azonban a kegyetlenségeiért gyűlöltté és hirhedtté lett zsarnokot (a kit karóba húztatásai miatt a törökök *karó-vajdá-nak*, alattvalói *bakónak* neveztek el, nemsokára utólépte: a szultán 1462-ben megtámadta, előzte s a vajdaságot testvérének Radulnak adta, ki azonban nemsokára (1462-ben) szintén megjelent bojárjaival az Erdélyben tartózkodó Mátyás király előtt s hódolatát neki bemutatta. A már előbb Erdélybe menekült Vlád Drakul pedig, a kinek válogatott kegyetlenkedései miatt az erdélyiek s főkép a *fogarasiak* is panaszaikkal ostromolták Mátyás királyt — a szultánnak irt árulásra czélzó levelei következtében — elfogatott s Nándor-Fejérvárra, majd Budára vitetett s ott tíz évig ült fogságban.

De Radul sem volt különb elődeinél; hűsége csak ideig-óráig tartott.

A havaseli vajdák megbízhatlansága, árulásai s perfid politikája végre arra birta Mátyás királyt, hogy Fogarast kezökből visszavegye s véglegesen a magyar korona közvetlen hatalma alá vesse. Így 1464-ben Geréb Jánosnak (a későbbi erdélyi vajdának) és fiainak adományozta azt haszonélvezetül.

Fogarast egyideig még ezután is úgy tekintették, mint a magyar fenhatóság alá visszatérítendő havaseli vajdák magyarországi zászlósuraságát. Ennek ad kifejezést a magyar országgyűlés azon határozata (1467-ben), hogy a *fogarasi*, omlási és radnai uradalmak mindig kéznél tartassanak, hogy szükség esetén a havaseli s moldvai vajdáknak adathassanak, ama hűbéres országok visszafoglalására.²⁾

De jogot formáltak Fogarasra a szászok is, az oláhok által okozott károk megtérítése czímén s tényleg 1472-ben adományt is nyer-

¹⁾ Horváth M. Magyarorsz. tört. III. 103. Szilágyi: Erdély tört. I. 143.

²⁾ Szilágyi Erdély története. I. 146.

tek arra a királytól, a minek következtében Fogaras és Omlás birtoklása a Geréb család és a szász székek között több éven át per tárgyát képezte.¹⁾

II.

Fogaras történetének második korszaka ekkor kezdődik, midőn a vár és uradalma megszűnik a havaseli vajdák hűbértoka lenni s az nemcsak jogilag, de tényleg is a magyar koronára száll vissza.

Ettől kezdve a fogarasi vár fontos szerepet játszik Magyarországon s főképen Erdély történetében, nemcsak fekvésénél, de erősségénél fogva is. Daczára, hogy nem magaslaton épült, erős falai és bástyái, melyek az Olt folyóból vízzel bőven ellátható széles árokkal voltak körülvéve, sok kemény ostromot állottak ki diadalmasan.

Ez a körülmény és a hozzá tartozó birtok gazdag jövedelmei nagy fontosságot kölcsönöztek Fogarasnak s ez a magyarázza meg, hogy arra királyaink, fejedelmeink oly nagy súlyt fektettek s azt rendesen a trónhoz legközelebb álló, kiváló híveiknek adományozgatták.

Fogaras birtoklása azonban a magyar állam s adományosai kezében az első időben nem volt békés és zavartalan.

Mátyás király adóreformjai (melyek által csak ötvenedet fizetett g. keleti oláhok is tizedfizetésre köteleztettek,) Erdélyt felkelésre indították, mit azonban Mátyás 1467-ben gyors és erőyes fellépésével lecsendesített.

Az oláhok mozgalma ismételve meg-megújul később is földesuraik s a szászok ellen s 1471-ben, majd 1484-ben valóságos lázadásra fajult, a mely iszonyú pusztítással, öldökléssel dühöngött.

Mátyás király az erdélyi nemesek és szászok panaszára, hogy a közöttük lakó oláhok birtokaikat tüzzel-vassal pusztítják s a nemeseket iszonyúan öldöklék, (1484. nov. 17.) megparancsolja Szentgyörgyi és Bazini gróf János erdélyi vajdának, hogy az oláhokat, kik — úgymond — *habár szabadságra nem hívatottak s szabadságra nem születtek, mégis szabadságot arrogálni merészkednek*, csendesítse le, a lázongóknak vétesse fejöket s ha tovább is ellentállának, *írtsa ki őket*.²⁾

¹⁾ Szilágyi Erdély története I. 146.

²⁾ Nagyon tanulságosak Mátyás király eme rendeletének következő szavai: „licet Olachi nec ad libertatem vocati, nec ad libertatem nati, tamen libertatem . . .

Eme zavarok és felkelések erős hullámokat vertek Fogaras földén is, a hol az oláhság kompakt tömegben élt s a szomszédos szászokokkal régóta hadi lábon állott.

A század végétől kezdve Fogaras gyakran cserél urat, de állandó tulajdonosa mindig a magyar állam marad, majd egy század múlva az erdélyi fejedelemség leend s haszonélvezetűl mindig kiváló főurak, majd az erdélyi fejedelmi családok tagjai, s végül magok a fejedelm-nők nyerik.

A XV. század végén s a XVI-ik elején Fogarast Mátyás király fia, *Corvin János* herceg bírja. A hű oláh vajdák erdélyi birtokát most már Küküllővár s Csicsó vára szokta időközönként képezni.

Corvin János 1505. őszén bekövetkezett halála után II. Ulászló király *Bornemissza Jánosnak* adományozta, kit Mátyás király alacsony sorsból az ország fő méltóságaira emelt, alkincstárnokká, pozsonyi gróffá tett s a kinek Ulászló udvarában befolyása és hatalma még nagyobb lőn, Ulászló halála után pedig, mint a trónörökös nevelője és gyámja valóságos vice-királya volt Magyarországnak.

Ez a Bornemissza János nyerte 1505-ben Fogarast, a ki maga nem lakhatván ott, *Tomori Pált* küldte le oda várnagyává.

Tomori Pál, a szomorú emlékű mohácsi vezér, Fogarasban kezdte közpályafutását. Erélye és igazságossága által csakhamar tekintélyt és tiszteletet vívott ki ott magának. Itt képezte ki magát azzá a jeles hadvezérré, a minőnek őt kortársai ismerték. Ő hajtotta be a szászokra kivetett országos adókat, őt bízták meg II. Lajos születésekor (1506. jul. 1.) a székelyek alkalmi adójának, az „ökörsütés”-nek végrehajtásával. A székelyek ellenálltak s Maros-Vásárhely mellett Tomori 500 főnyi csapatát legyőzték, maga húsz sebből vérezve menekült; de nemsokára jelentékeny haderővel térve vissza, a székelyeket meghódolásra s az adó beszolgáltatására kényszerítette. Már előbb 1503-ban is harczott a székelyek ellen Segesvárnál, védelmezve a megtámadott szászokat. Tomori, mint fogarasi várnagy erélyesen üldözi Fogaras vidékén s Szeben környékén az elszaporodott rabló

arrogare audeant.” E szavakhoz gr. Kemény József ezen oklevélnek sajátkezű másolatában ezt az oldaljegyzetet tette: *Vix crediderim haec Mathiam scripsisse, si Valachus origine fuisset.* — Valóban ez fényes bizonyíték a mellett, hogy Mátyás király magát oláh eredetűnek nem tarthatta. (Székely oklevéltár I. k. 250. l.)

csapatokat, a miért a szász városok ajándékokkal s hálálkodó küldöttségekkel tisztelik meg (1506.) a rablók elfogatásáért s kivégeztetéseért. De egyaránt erélyes volt ő a szászokkal szemben is, úgy hogy a szebeniek 1513-ban vádat emelnek ellene a királynál; 1514-ben viszont Tomori vádolja be őket a királynál, mivel a rájuk kivetett adót megfizetni vonakodtak. 1513-ban maga Bornemissza János járt lent Fogarasban a panaszok megvizsgálása végett.¹⁾

Tomori tovább is Fogarasban maradt s széleskörű várnagyi és kapitányi jogaival mint egy kis király uralkodott Erdély déli részén, védve annak biztosságát a török beütések — s belső békéjét a belöldi nyugtalan elemek ellenében. Teljhatalommal lévén felruházva, különféle kiváltságokat is osztogatott.

Érdekes írott *okleveles* emlékére akadtam ennek Fogarastól a hatodik faluban, Alsó-Visten egy régi bojér családnál talált, 1511. aug. 26. kelt oklevélben, melylyel Tomori Pál, mint Fogaras-föld várának várnagya és kapitánya Alsó- és Felső-Vist és Alsó-Árpás falvak bojérságait, (melyet a kérelmezők őse még *Mircse haráseli vajdának és szörényi bánnak adományából kapott* (1400. körül) s a mit az idő szerint is bírtak, de arról szóló kiváltságlevelük a vengárti Geréb Péter vajdasága alatt (1579.) betört törökök pusztításai alatt megsemmisült) a hozzá tartozó javakkal, *tizenhét sátoros czigánnyal együtt megerősíti*, Bornemissza János kormányzó úr reá ruházott hatalmából.²⁾

¹⁾ *Fraknoi* Vilmos: Tomori Pál élete. Századok 1881. . .

²⁾ E több tekintetben tanulságos oklevél kivonatban a következő: Tomory Pál „castellanus et capitaneus castris terrae Fogaras,“ adja tudtára mindenknek, hogy megjelenvén előtte „agiles Raduly Vochan et Vaszul filii quondam *Komsa*, item aliter Raduly filius quondam *Stoycae* et Stanislaus Harabal filius quondam *Sándor* de Vist, kérték, hogy erősítse meg az ő bojérságukat, melyet „olim quondam *Kosztavus* ipsorum ab antiquo ex donatione quondam magnifici domini *Mircsae* vaivodae partium regni Transalpinensis et bani Zuriniensis *officia boironatum* totalium possessionum *Alsó-Vist* et *Felső-Vist*, item directae et aequalis medietatis possessionis *Alsó-Árpás* cum omnibus utilitatibus ad easdem pertinentes, scilicet decem et septem *ciganos tentoriatos* inferius nominatim specificatos, hucusque pacifice possedissent“ és mai napig is bírják, de a vengárti Geréb Péter vajdasága idején Erdélybe tört törökök arról szóló kiváltságlevelöket elrabolták. Megtekintvén hűséges szolgálatukat, kérésöket teljesíti és őket bojérságukban, birtokukban és czigány jobbágyaik bírásában megerősíti, Bornemissza János kormányzó úr reá ruházott hatalmából. A czigányok nevei: István fiával,

Tomori Fogarashól sietett 1514-ben a pórlázadás hírére, Bornemisza budai várnagy segítségére. Ő aratott először jelentékenyebb győzelmet a főváros közelében a pórhadak felett; onnan sietett aztán Szapolyai János (már akkor, 1511-től, erdélyi vajda) segítségére Temesvár alá, a hol a döntő győzedelmet vívták Dózsa György és rakoncátlan hada felett.

Még öt-hat évig kormányozta Tomori Fogaras vidékét s őrizte Magyarország délkeleti végvárát, de ez sok csalódást hozott reá. Családot akart alapítani, de két jegyese halt el közel egymás után, mielőtt oltárhoz vezette volna valamelyiket. Csalódott az udvar kegyében is, midőn az érdemei jutalmául méltán ambicionált vránai perjelséget (melylyel a horvát határőrvidék védelme járt) nem ő kapta meg. S ezek a csalódások a világi élet örömeiről, bajairól való lemondásra birták őt: s 1520 közepén harczy zajban és dicsőségben gazdag fogarasi várnagyságát felcserélte a Ferencz-rendiek szerém-ujlaki zárdájának csöndes magányával,¹⁾ a vitézi öltönyt a „cseri barátok“ szőr csuhájával, a mely után (mint egykori vitézt s nemsokára a kalocsai érsekségre a zárdából újra előhívott főpapi vezért) tréfásan „cseri basá“-nak nevezgették.²⁾

Fogaras egykori várnagya, tudjuk, hogy oly kiváló hadvezéri hirnévre tett szert, hogy csak benne bíztak a mohácsi vész előtt, hogy a nagy hódító Szulejman szultán hadát legyőzheti, s őt tették a királyi hadak fővezérévé.

De a harcztot nem a vezérek képessége s egyesek vitézsége döntötte el. Tomori a mohácsi mezőn a vesztett csatában multjához méltóan, dicsően végezte életét (1526. aug. 29.).

A mohácsi vészt követő országos zavarok idején, midőn a két ellenkirály a korona—, a pártos főurak az állami birtokok felett versengettek, Fogaras igen kiváló és érdekes, sőt Erdély történetében, mondhatjuk, vezérszerepet játszik.

Mayko fiával, Lal fiával, másik Lal, Bagya, Radul, Patro, Danczul, Nicul. Kelt Fogarason 1511. feria 3. ante festum s. Stephani. (Megerősítette Apafi Mihály 1663. febr. 1. Segesvárt; kiadta a gy.-fejérvári káptalan 1843. jun. 24. V. Ferdinánd király rendeletére. Ennek eredeti példánya megvan Stanesu Vaszil nyug. határőrvidéki kapitány birtokában Alsó-Visten.

¹⁾ Szerémi György II. Lajos és Szapolyai János király udv. papja Emlékiratában mindig így nevezgeti.

²⁾ U. o.

Maylád István ekkor a vár és birtok ura, a ki addig-addig cserélgeti királyait, mignem mindkettőtől elnyeri az erdélyi vajdaságot; de a végén ezzel sem elégedvén meg, egymaga kíván Erdély fejedelme lenni, a török vagy a német védnöksége alatt.

Nagyralató terveit másfél évtizeden át Fogaras várában szövögeti; itt, a bevehetetlennek bizonyult bástyafalak mögött daczol hónapokon át erős ostromló seregekkel; végre is csak csellel csalhatják ki onnan s úgy ejtik törbe, buktatják el.

Maylád István oláh eredetű kenézek ivadéka volt. Atyja a fogarasi „*Kománá*“-ról írta magát, a hol valószínűen István is született (1502.). Ez is szép birtok volt, a XVII. sz. elején tágas kúriával, emeletes „felső és alsó rendházakkal“, lugas kerttel, istállóval, majorházzal, üveg-űrrel, hozzátartozó köttörő malommal, marha-akollal, malmokkal stb., ¹⁾ s nagyszámú jobbágysokkal. ²⁾ Ezt Maylád Mátyás, azt István atyja szerezte 1480 táján. Ez képezte István főörökségét a ki a királyi udvarban kezdte pályafutását, a hol 1525-ben kir. főasztalnokmester volt, s a mohácsi csatában Lajos király kamarásai között küzdött.

Az ellenkirályok közül Ferdinándhoz csatlakozott, a ki jó szolgálatait csakhamar (1527-ben) Fogaras várának és uradalmának fele részével jutalmazta, a másik felét Nádasdy Tamásnak adván. Fogarasra a szászok is jogot formáltak, Gerendi Miklós, az erdélyi püspök és kincstartó is kérte Ferdinándtól, s midőn nem ő, de Maylád kapta meg, bosszúsán írta királyának: „sajnálom, hogy felségedtől valamit elfogadtam, midőn ilyen (t. i. oláh) származású ember, a ki szakácsa volt II. Lajos királynak, zár ki abból.“ ³⁾

Ámde Erdély a nemzeti királyhoz, Szapolyai Jánoshoz csatlakozott s a Ferdinánd-párti Maylád, hogy hozzá jusson Fogarashoz, 1528-ban szintén átpártolt (legalább külsőleg) Szapolyaihoz. S hogy Fogaras másik felét is megszerezze, 1530-ban nőül vette társhirtokosának, Nádasdy Tamás országbirónak testvér-húgát, Annát, a kinek

¹⁾ Inventarium omnium bonorum domus curiae *Comanensis* 1633-ból. (Eredeti, a bemutatott fogarasi levelek között.)

²⁾ Connumeratio colonorum domus curiae *Comanensis* a. 1633. 18. Maii. (Eredeti, az Erd. Múzeumnak adományozott fogarasi levelek között.)

³⁾ Szilágyi: Erd. tört. I. 240.

javára aztán (1532) Nádasdy lemondott Fogarasra való birtokjogáról s azt mint nő-hozományt sógorának átadta.

Maylád a mint Fogaras várát és birtokát kezébe kaphatta, ismét visszatért a Ferdinánd pártjára s mint az ő erdélyi vajdája, a szászokra támaszkodva, vagyis inkább azokat erélyesen támogatva, Erdély dél-keleti részét sokáig megtartotta Ferdinánd hűségében.

1529. jun. 22-én Földvár mellett fegyverrel védi Ferdinánd ügyét a Szapolyai segélyére siető Rares Péter, moldovai vajda ellenében; bár megveretett, s maga is csak az Olt folyó egyik hídja alá rejtőzve, menekült vissza Fogaras várába. Néhány hét múlva a Szapolyai-párti ellen-vajdával, Báthory Istvánnal áll szemben Dátosnál a Maros mellett; a honnan azonban csata nélkül vonul vissza ismét Fogarasba.

1529. szept. folyamán Szebent sikeresen védi az ellenpártiak ostromló hadai ellen. Innen Olaszországba tör, hogy a Ferdinánd-párti Mózes vajdát visszaültesse székébe, a János-párti Péter helyébe. Ámde Havasalföldén megveretett, s az oláhok és törökök fogságába került. Ezek, hogy Fogarast Szapolyai számára visszafoglalják, a fogoly Mayláddal Erdélybe, egyenesen Fogaras alá szállottak, s a várőrséget felszólították, hogy urok váltságául Fogarast adják át János király kezébe. A várőrség ellent állott s Mayládot az oláh-török had visszahurezolta Oláhországba, a honnan azonban sikerült megszöknie s visszatért Fogaras várába.¹⁾

1531-ben Maylád is látszólag a Szapolyai hűségére tért át, hogy Fogaras várát, melyet Szapolyai Nádasdy Tamásnak adományozott, megtarthassa. Fogarassal Szeben egy nevezetes védelmi ponttól fosztott meg.

Fogaras ura áll 1534-ben az erdélyi felkelés élére, midőn a zsarnok Gritti az ország leigázására török hadakkal jó Erdélybe; ő ostromolja ki Meggyest, a hová Gritti menekült; ő fejezteti le a foglyul ejtett kormányzót.

Maylád ekkor állott népszerűsége és hatalma tetőfokán. Szapolyai (ha nem bizott is benne) kénytelen volt a rendek kívánságának engedve, őt nevezni ki vajdájává (1534. okt. 28-án a tordai országgyűlésen.)

¹⁾ Majláth Béla: Maylád István 17. l. (M. Tört. Életrajzok. V. évf. 17. l.)

Maylád eleinte jó szolgálatokat tett a nemzeti király ügyének. 1535. tavaszán megkezdette a hadműködést a Ferdinánd-párti Szeben ellen. Talmács várát csakhamar elfoglalta, melyet aztán János király neki adományozott. Nov. hóban Szebent is bevette rohammal s János király pártjára kényszerítette. 1537-ben a felső-magyarországi hadjáratban szerzett magának újabb érdemeket.

De Fogaras urának nagyravágyása most már nem ismert határt. Keveselni kezdte az erdélyi vajdaságot s még többre vágyott. Erdélyt el akarta szakítani Magyarországtól s fejedelme kívánt lenni. Az ellenkirályok küzdelmét így akarta a maga javára hajtani. A mint azonban a váradi béke (1538. febr. 24.) az ellenkirályok harczát megszüntette, de János királyt a portán egy időre kegyvesztetté tette: Maylád a török fensőség alatt gondolta Erdélyt magának megszerezhetni. Követet küldött a portára, 12,000 arany évi adót, gazdag ajándékokat ígért a szultánnak, nagyvezérnek, ha Erdélyt neki engedik át. Azonkívül Ferdinánd segélyt is igyekezett megszerezni magának, az alatt az ürügy alatt, hogy az ő számára szerzi meg Erdélyt; végül az erdélyi s magyarországi urakkal is szövetséget (ligát) kötött országos érdekek színe alatt.

Maylád nagyralátó terve a portán kudarcot vallott. Ajánlatait Szapolyainak elárulták. Ferdinánd ígért ugyan katonai segítséget; de hathatósan nem támogatta. Még csak az erdélyi rendekben bizott, s M.-Vásárhelyre 1540. márcz. 9-ére országgyűlést hívott össze, hogy azon magát fejedelemmé választassa. De ezt a tervét is megghiúsították.

János király a párttűtés elfojtására haddal készült Maylád ellen. Midőn az összeesküvésről jelentést tevő erdélyi hiveit Budán vendégelte, jókedvűen (s Mayládot jellemzően) tréfálkozott velök, hogy „no csak igyunk, mert Erdélyben úgy sem kapunk; kipusztított Maylád uram; az oláh, az míg szegény, korcsomából iszik, de ha nagy úr lesz, asztalán tartja drága pinczójét.” — S midőn kérdezték, hogy melyik kardját készítsék el az erdélyi útra, azt felelte, hogy „bizony kívánnók, hogy mint keresztyén király szablya nélkül mehetnének²¹ Erdélybe, de vajda uramék szablyával várnak ránk, azért mű is üres oldallal neki nem indulhatunk; azért kössétek te kegyelmek azon szablyámat fel, kivel paraszt Dózsa ellen hajdan

hadakoztunk, mert nem érdemel ennél többet Maylád uram hitván feje.“¹⁾

János király megindult Erdélybe. 1540. ápr. 14-ére országgyűlést hirdetett Tordára s arra Mayládöt megidézte.

Maylád Fogaras várába zárkozott s bizva a vár rendkívüli erősségében, ellenállásra készült.

A király a tordai gyűlésen a pártütő vajdát hűtlenségben elmarasztalván, fő- és jószágvesztésre ítélte s Fogaras kiostromlására Török Bálintot küldötte. Maylád elszántan védte Fogarast s nem hajlott a béke-ajánlatokra, a vár feladásáért kárpótlásul ajánlott Galád várát visszautasította. János királyt elbetegesedése s halála (Szászsebesen 1540. júl. 22.) meggátolta abban, hogy Fogaras elfoglalását személyesen kísértse meg.

Szapolyai halála után a kormányzó, Fráter György, egy ideig még folytatta Fogaras ostromát (Török Bálint és Báthory István által); de belátván, hogy czélt nem érnek, 1540. augusztus közepén felhagytak a vár ostromával.

Maylád tovább haladt a megkezdett úton: Erdélyt János király fia és örököse János Zsigmond kezéből magához akarta ragadni s párthiveivel magát Erdély főkapitányává választatta. Célja érdekében Fogarason is tartott országgyűlést 1544. jan. 1-én.

Végre is a szultánnak kellett síkra szállni gyámfia és védencze, János Zsigmond érdekében. Ugyanakkor, midőn ő a Ferdinánd hadai által ostromolt Buda felmentésére siet, rendeletet küld az oláh és moldvai hadaknak, hogy Erdélybe törjenek s Péternek, a kegyvesztett moldovai vajdának arra az ajánlatára, hogy Maylád Istvánt élve vagy halva kezei közé szolgáltatja, kegyelmet biztosított.

Maylád védelemről gondoskodott s Fogaras erős várába zárkozott.

A török s oláh hadak, Achmet és Kucsuk Bali bég, Péter s a havaseli vajda vezérlete alatt, körülfélták Fogarast. De látva a vár erődítményeit, kitűnő felszerelését, belátták, hogy nyílt ostrommal nehezen érnek czélt. Cselhez folyamodtak tehát. Péter vajda, a ki régebben jó barátja és szövetséges társa volt Maylád⁶⁾nak, követeket küldött hozzá a várba, elhitette vele, hogy ők Izabella, az öz-

¹⁾ Erdélyország tört. tára. I. k. 10. Szilágyi Erd. tört. I. k. 268.

vegy királyné és fia János Zsigmond ellen küldettek s hogy a szultán neki adja Erdélyt, jöjjön tehát ki a táborba a szultán akarátát meghallgatni.

Maylád lépre ment. Hitlevelet s kezesül hat török főurat kívánt. Küldöttek is neki hat díszruhába öltöztetett közkatonát: két törököt, két moldovánt s két oláhot. A hitlevelet is megkapván (1541. jul. 19.), legszebb díszruháját öltötte magára s neje, gyermekei s hívei kérésére s intésére nem hallgatva, hatvanad magával kilovagolt a várból az Olt síkján táborozó moldovai vajdához s ott sátorát felhuzatva, víg lakmározással töltötték a napot. Ez alatt a vajda tiz ezer lovast a vár alá küldött s azt szorosabban körülzároltatá.

Másnap, midőn Maylád a moldovai vajda táborába ment, és sátrába lépett, Péter vajda reá tévé kezét, ezen szavakkal: „eb, török császár foglya vagy!“ megfogatá, megkötözteté s miután kíséretét is lefegyvereztette, Bali béghez s ez Konstantinápolyba küldé Mayládöt, a hol a Jedikulában, lánczra verve, fogságba vettetett.

Ott a hét torony börtöneiben senyvedett tiz álló évig Fogaras hatalmas ura; neje hiába követett el minden lehetőt megszabadításáért, hiába kínálgatta a mindenható hatalmas kormányzónak, Fráter Györgynek Fogaras várát férje kiszabadítása fejében; hiába szerzett ajánló levelet Izabella királynétól is; férjét ki nem szabadíthatta: Maylád István ott halt meg konstantinápolyi börtönében 1550. kárácsony hetében.¹⁾

A vár ura elpusztult, a vár azonban, melyet a török-oláhsereg sem tudott bevenni, megmaradt továbbra is a Maylád család birtokában.

A külön erdélyi fejedelemség is, melyet Maylád István megalakotni hiába törekedett, rövid időn megalakult, Budavárának török kézbe jutása után.

S ezzel Fogarasnak is új korszaka kezdődik, most már az erdélyi fejedelemség történetének keretében.

¹⁾ Majláth Béla: Maylád István. 104—115. l.

III.

Fogarasnak, a várnak, városnak és vármegyének rendszeres története sokkal nagyobb méretet és keretet igényel, mintsem azt egy folyóirat hasábjaira beszoríthatnók. Ne várja tehát itt senki ki-merítő történetét e nevezetes országrésznek, melynek egyes történeti emlékei ismertetésével csak mintegy adalékokat kívánunk szolgáltatni Fogaras rendszeres történetéhez s fel akarjuk hívni az illetékes körök (vármegye, város, az állami uradalom, a fogarasi vagyonos ev. ref. egyház) figyelmét, hogy gondoskodjanak történeti emlékeik összegyűjtéséről és megőrzítésre méltó történelmük megíratásáról.

Mert Fogaras — főkép az erdélyi fejedelemség korszakában — valóban fényes szerepet játszott hazánk történetében, s kiváltságos állást foglalt el, mint zászlós uradalom — liber baronatus. Fogaras vidéke országos adót nem fizetett, szolgálmányait a várnak teljesítette, a melynek kiváló hadászati fontosságot tulajdonítottak az ország délvidékének őrzésére. A vár tartozéka egy kis fejedelemség volt, nagyobb, mint sok német fejedelemség; uradalmához — egy XVI. századi író állítása szerint — 64 falu tartozott s másfél nap kellett hozzá, míg átutaztak rajta;¹⁾ hosszában hét mérföldnyi te-

¹⁾ Az olasz *Gromo*, János Zsigmond testőrkapitánya: Uebersicht des ganzen im Besitz des Königs Johann von Siebenbürgen befindlichen Reiches. Kiadva: *Archiv des Vereins für Sieb. Landeskunde*. Neue Folge. II. k. 30. l. A XVII. sz. összeírások és XVIII. sz. urbariumok szerint Fogaras várának tartozékai voltak 1-ször Fogaras városa a benne levő curiával, s ehhez tartozó nagy kiterjedésű szántóföldekkel, rétekkel, malmokkal, halas-tavakkal; iparosok, kézművesek és kereskedők birtokában levő *polgári állományok*; 2-szor mintegy 60 község vagy községi birtokrészek, melyekhez jobbágyi és boér állományok tartoztak. Ezek száma eredetileg többre ment, mert az 1726. és 1758-iki urba-

rületre terjedt ki. ¹⁾ Nem csoda azért, ha birtoklása versengés és sóvárgás tárgyát képezte főurak és fejedelmi személyek között.

Története a XVI. század közepén a Maylád család történetével van összeforrv. Ezzel tehát meg kell ismerkednünk.

Maylád István nagyratörő szereplése és bukása után Fogaras meghagyatott az elárvult család birtokában. ²⁾ Mayládné Nádasdy Anna, a későbbi hatalmas nádor Nádasdy Tamás húga ³⁾, férfias lélekkel védte maga és két gyermeke jogát, érdekeit s nem hagyta el Erdélyt mindaddig, míg csak reménysége lehetett, hogy szerelmes férje-urát török fogságából kiszabadítja. Hiába hívja Nádasdy Tamás magához Sárvára, erdélyi területről nem akar eltávozni, mert attól tart, hogy a királyi területről „szekén urának nem hallhatná csak hírét es.“ ⁴⁾

Mayládné (1541—1550.) minden alkalmat felhasznál, hogy emberét küldje Konstantinápolyba levelével, hogy legalább hírt halljon „megnyomorodott szegény uráról.“ Ha a fejedelmi udvarból az adót küldötték Konstantinápolyba, a követekkel rendszeren Mayládné is küld levélvivő postát; ha csauszok jönnek Erdélybe, azok is hoznak-visznek leveleket; a fejedelem asszony követei s más jóakarói is meg-meg könyörülnek egy-egy jó hírrel a szegény, párját sirató asszonyon.

1542. elején az özvegy oláh vajdáné izeni és írja neki, hogy ne búsuljon, férje ki fog szabadulni a fogságból. ⁵⁾

riumok mintegy 24 községet sorolnak fel, melyek egyes családoknak adományoztattak, vagy elzálogosítottak. Végül Fogarashoz tartoztak a kisebb királyi haszonvételek (regalia minora). Ld. Kolosváry S. és Óváry K. A magyar törvényhatósági jogszabályok gyűjteményében. I. k. 171. l.

¹⁾ Bethlen Farkas historiája II. k. 134.: „... ad septem magna hung. milliarum in longitudinem sese extendentem.“

²⁾ Téves régebbi (pl. Bethlen II. 8.) s újabb történetírók amaz állítása, hogy Fogaras Maylád István hűtlensége miatt családjától elkoboztatott s csak fia Gábor nyerte volna vissza János Zsigmondtól 1560-ban. A Maylád család megmaradt Fogaras birtokában István Konstantinápolyba hurczoltatása után is. Mayládné új adományt is nyer reá 1558-ban.

³⁾ A gr. Nádasdy család predikátuma: nádasdi és fogarasföldi.

⁴⁾ Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. 117. l. Szerk. Károlyi Árpád és Szalay József. Kiadta a M. T. Akadémia. Bpest, 1882.

⁵⁾ U. ott 115. l.

1542. deczember havában Izabella királyné egy embere hoz jó hírt a portáról, a miről Mayládné örömmel tudósítja Nádasdyt, a kinek pártfogásában Isten után lefőbb reménységét helyezi. „Azt mondja — úgymond — (a királyné követje), hogy szemben volt volna urammal és egy éjjel hál volna az házban, melben vadnak és egy pispeket és két jeles urakat vetének volna hozzájuk, a mel házban vadnak uram és Bálint uram. Azt es mondja, hogy egészséskben vagyon mind szekén uram és mind Bálint uram . . . szekén uram levelet is kildett volna nekem és a franczia király keveti és egy basa, . . . szóval es izent szekén uram.“¹⁾

Maylád tehát a Budavár elfoglalása alkalmával álnok módon elfogott Török Bálinttal és más jeles keresztyén foglyokkal együtt tartatott fogságban, úgy hogy bejárhattak hozzájuk és szabadon írogathattak haza ők is leveleket.

Az erdélyi rendek is szót emelnek az 1542-iki deczemberi tordai országgyűlésen érdekükben és kérik királynéjokat, hogy „méltóztassék gondot viselni Török Bálint és Maylád István kiszabadítására; ha váltságukra pénz kellene, készek minden lehető terhet elvállalni, csak hogy kiszabaduljanak.“²⁾ Nádasdy Tamás is elkövet minden lehető, hogy sógorát kiszabadítsa. Ugy hogy a bánatos asszony 1542. végén azzal a reménynyel kecsegteti magát, hogy bátyja már „lelt volna oly útát“, hogy férje megszabadul, kit adna az úristen — így sóhajtott fel — és én életemben láthatnám az vagy csak egyszer, ha istennek kellemetes volna.“³⁾

Reménysége éledésével rászánja magát arra is, hogy Fogarasból kimozduljon s 1542. végén bátyja sürgetésére Husztra teszi át lakását s ott marad 1545. nyaráig.⁴⁾

De a szabadulás reménye újra meg újra megghiúsult. Frater György nem akarta, hogy Maylád rablánczai megoldódjanak, mert félt a régi vetélytárstól és sikeresen ellensúlyozta a Maylád kiszabadítása érdekében tett lépéseket.

Mayládné azért nem adta fel a reményt. 1543. apr. 25-én ismét „eresztette egy emberét székény urához, hadd értené, miben áll

¹⁾ Nádasdy Tamás levelezése 118. l.

²⁾ Erd. Ország. Eml. I. 170.

³⁾ Nádasdy Anna levele bátyjának. 119. l. Id. h.

⁴⁾ Id. h. 117.

szekény ura dolga.“¹⁾ 1545. nyarán Orbán deákot járátja Konstantinápolyba, de egyéb jó hírt alig hozott, mint hogy „egészségben hatta“ Mayládót, kitől leveleket is hozott.

Mayládné 1545. nyarán visszatér Fogarasba, hogy azzal is közelebb legyen urához. Férje kívánsága is az volt s Nádasdy is beleegyezett.²⁾ Onnan küld 1546. márcziusában Fráter Györgyhöz, „a kencstartóhoz, hogy ű keme izenje meg, mikor viszik be (Konstantinápolyba) az adót, hogy ő is emberét bocsátaná be az ű keme emberével. De azért nem izente meg, mikor küldi be az adót.“ A Váradon lévő csauszt is kéri, hogy ne kerülne el, mikor az adót beviszik. Ez azt a tanácsot adta neki, hogy jó volna könyörögnie Izabella királynénak, hogy a szultánnak egy levelet iratna és kérné, hogy bocsátaná szabadon Mayládót, s akkor nem lesz olyan egyenetlenség és visszavonás az országban.³⁾ — A bánatos asszony bár fél a csausz cselvetésétől, még sem mulasztja el, hogy könyörögjön a királynénál ura érdekében. De hiába mozgat meg minden követ.

A következő 1547. év nyarán váltságdíjjal járátja embereit Konstantinápolyban, „de csak hejában jártak és nagy keltséget tettek hijában.“

Most már Mayládné is csüggedni kezd. „Hiszem — úgymond — hogy nem telt volt még be az ő kegyelme szabadulásának órája, jóllehet valamivel kellett kisértenink, mindent megkésértettem; immár mindenből kifogytam, csak az úristen szabadéthatja meg, kinek minden hatalma vagyon és minden foglyaknak szabadétója.“ Most már kész kimenni bátyjához, mert látja, hogy semmit nem használhat urának; de előbb rendbe akarja hozni házát, gazdaságát, mert különben „minden marhám jevedelme — úgymond — fistiben (füstbe) megyen.“⁴⁾

Ámde hiába készül, nem tudta oly könnyen elhagyni Fogarast — ott maradt továbbra is és folytatta a sisiphusi munkát férje ki-

¹⁾ U. ott 121.

²⁾ 1545. aug. 17-én Nyaláb várából írja Nádasdy Tamásnak, hogy „Te kgd engem ki ne hívasson, hanem inkább te kgd akaratjából Fogarasba men-nék, hogy mivel inkább messzebb ne szakadnék az én szegény uramtól, azért im értem, hogy az uram akaratja es ugyanaz, hogy Fogarasban menzék.“ Id. h. 112.

³⁾ Nádasdy levelezése. 123—124

⁴⁾ Id. h. 126.

szabadítása érdekében. Jóformán ennek élt egyedül. Egyetlen fiát, Gábort már előbb teljesen Nádasdyék gondjaira bízta, a kit egészen ők neveltek fel Sárvárott, maguknak úgy sem volt gyermekek egészen 1555-ig, Maylád Gábort tehát édes gyermekökül tartották. Anyja mellett csak leánya, az első szülött Margit maradt, a ki ide s tova nagy lánynya nevedezett s nem sokára kérői akadtak. De a fogarasi vár gyászát ez sem derítette fel: a rabságban sínylődő várúr halvány árnya ott kísértett mindegyre a komor bástyafalak között.

1548. elején újabb kísérleteket tesznek kiszabadítására. A portai adóval Szabó Péter, Ali csauszszal Oroszy Péter nevű embereit küldi Mayládné Konstantinápolyba. Nagy volt a reménység, mert a királyné is levelet írt mellette. „Királyné asszony ő felsége — írja Mayládné Nádasdynak — örömet megadá az levelet, úgy az mint mi magunk kívántuk és azt mondta ő felsége, hogy valamit ő felsége művelhet, mindenre kész.“ — Csak Fráter Györgytől fél most is Mayládné, mert ő „mind eleitől fogva ellentartó volt benne... innét tova is mindaddik azt műveli, míg azt ki nem veti fejéből, hogy neki nem kell félni az én szekén uramtól... Én nekem ő benne minden reménységem megfogyott, mert hogy ne állana az eleven emberen bosszút, ha még az haolt emberen is bosszút áll, mint szegény Botthyáni Orbánt, kit a királyné nagy tisztességgel eltemetett Fejérvárat az monostorban és Frater György kiásatta s az ganében temettette... Azért ha ezúttal a királyné asszony (Izabella) levelére el nem bocsátják uramat, nem tudok osztán egyéb utat benne, hanem ha az kegyelmed (t. i. Nádasdy Tamás) írása szerint (Ferdinánd) király ő felsége terekedik érte.“¹⁾

Minden reménykedés hiábavalónak bizonyult. Maylád István börtöne sem Nádasdy Tamás, sem Mircse oláh vajda, sem Rusztán vezérbasa, de még a francia király követei közbenjárására s Izabella királyné levelére sem tárt fel. Legfőlebb annyit értek el, hogy Maylád fogsága enyhítettett, szabadon hallgathatott vallásos hitét tápláló evangélikus imákat, levelezhetett feleségével, fiával, intvén őket többek közt az új hithez való ragaszkodáshoz, sőt többek közt arra kéri nejét, hogy birtokán engedje reformálni az egyhá-

¹⁾ Nádasdy Tamás levelezése. 128. l.

zakat. ¹⁾ De szabadságát vissza nem nyerhette, mert Fráter György résen állott, figyelemmel kísértetett minden lépést, ²⁾ melyet Maylád érdekében tettek és sikeresen megghiúsította azokat, elhitetvén a szultánnal, hogy Maylád haza-bocsátása nagy zavaroknak lenne előidézője s Erdélyt a németek kezére játszhatná. A szultán tehát halani sem akart Maylád haza-bocsátásáról, de családja érdekében megtette azt, hogy ráparancsolt Fráter Györgyre, hogy a fogoly főúr magyarországi birtokait senki se háborgassa (névleg is megnevezvén Verbőczy — tévesen írva Barbetochy — Imrét, a ki Tekét perelte s az abaúji Czéczt és Idát) s Maylád özvegyét és gyermekeit nyugodtan és békében élni engedje. ³⁾ Ők magok csak élhettek békességben, de a szerető hű feleség, férjhez-adó leány s az 1547-ben Ferdinánd királytól bárói rangot nyert egyetlen fiú hiába várták nap nap után a férjet, az apát. Nála nélkül kellett porkolábbal, tisztartókkal, hópénzt sürgető várnéppel bajlódni, perekkal, szomszédokkal (főkép a szászokkal) vesződni — s a kérők között válogatni.

Mert a gazdag Maylád Margit kezéért 1547-től fogva a kérők egymásután jelentkeztek. Tán a legelső volt *Perényi Péter* a hatalmas oligarcha, a mohácsi vész idején koronaőr, azután erdélyi vajda, most Ferdinánd király foglya Bécsben, a ki Nádasdy Tamás előtt példázgatott és egyengette az utat, hogy ha az úristen a fogságból megszabadítja, Maylád Margit kezét megkérheti. Nem lett volna összeillő házasság a nagy időket látott idősb özvegy ember s az ártatlan fiatal nő között, a ki Perényinek leánya lehetett volna. Mayládék nem is igen kapnak rajta. Mayládné azt a választ adja a közbenjáró Nádasdynak, hogy „az én akaratomval soha nem leszen, kit uramnak is megírtam vala és én nékem is ugyanazon választ írt róla, mint kegyelmednek írt volt.“ Érdekes, hogy nem a korkülönbségen akadnak fenn, hanem Perényi első nejével való házasesetén, s atyja Perényi Imre nádor nem kifogástalan családi életén. „Oka

¹⁾ Történelmi Tár, 1885. 526 l. Gyalui Torda Zs. levele Melanchtonnak 1545. decz 25.

²⁾ Pl. Hieronymus Camellus de Lesina ferenczrendi Rusztún basa titkos szándékairól tudósítja Maylád kiszabadítása érdekében, Konstantinápolyból 1549. jan. 21. E szerint Rusztánnak 10,000 arany ígértetett, s a közbenjáró Janus bey-nek 2000 arany Maylád kiszabadítása esetére. Tört. Tár 1882. 116.

³⁾ A szultán levele Fráter Györgynek 1548. oct. 24 Tört. Tár 1882. 113 l.

ez, hogy nekem nem tetszik — írja Mayládné — hogy hiszem, hogy hallotta kegyelmed, Péter uram atyja mint tartotta nagyrispánné (= nádorispánné) asszonyt és ő maga is mint lakott feleségével, az mennyire én értettem.“

Csakhamar (1548. elején) más kérő is jelentkezett: *Bethlen Farkas* uram, a kit már komolyabb számba vettek. Ő is más közbenjárásával nyilatkozott, hogy alig várná Maylád szabadulását, mert nem akarna mást feleségül venni, mint az ő leányát. Kívánságára Mayládné írt is az urának felőle s kikérte bátyja tanácsát is. Mayládné keserű sorsa közepett egyedüli vigasztalását leányában találta fel, a kire büszke kezdett lenni s nem féltette, hogy jól férjhez ne tudja adni. „Csak az úristen tartsa meg kegyelmeteket — írja Nádasdynak — és szekén uramat hozja meg isten, hiszem az úristent, hogy nem marad rajtunk, ha az úristen megtartja.¹⁾

Az igazi kérő azonban, kiben mind a szülőknek, mind a leánynak igazán kedve tellett, csak ezután lépett fel Somlyai *Báthory* András személyében. Régi öreg nemzet, vagyonos főúr, Istvánnak, a Szapolyai János egykori vajdájának fia, Báthory Istvánnak a későbbi fejedelemnek és lengyel királynak testvérbátyja. Kor tekintetében is megfelelő fiatal dalia, kinek Fogarason is saját curiája volt. 1548 tavaszán az eljegyzés már elhatározott dolog, de a menyekzöt késleltetik.²⁾ 1549 elején már „András uram fiamnak“ írogatja Mayládné s ettől fogva leveleiben együtt emlegeti „szerelmes leányát s szerelmes nagyobbik fiát“, a kit már a családhoz tartozónak tekintettek.³⁾ A menyegző azonban mindegyre elmarad. 1548-ban Mayládék halogatják. 1549 elején meghal a vőlegény anyja Telegdi Katalin. 1550 szept. 18-án újabb halasztásról értesíti Mayládné bátyját. „Az menyekezőnek az mely napot hattunk vala, azt esmég elhalasztottuk az itt ben való háborúságnak okaiért.“⁴⁾ Az újabban kitűzött terminust (az 1551-ik évi „húshagyatról“), melyre Nádasdy is meghívatott, a vőlegény másíttatja meg Izabella, Fráter György és Petrovich kívánságára. „Az minemő jeles okokért készerétette királyné asszony, kincstartó uram és Petrovit uram fiammal az menyekzöt elhalasz-

¹⁾ Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. 129 l.

²⁾ U. ott. 132.

³⁾ Id. h. 140—141.

⁴⁾ Id. h. 143.

tatni — írja Mayládné Nádasdynak — hiszem, hogy te kegyelmed mindeneket megért.“¹⁾ Az ok az lehetett, hogy Báthory András volt egyike azoknak, a kik a Ferdinánddal való kiegyezésben szövetségbe jártak (1550.) s ő vitte később a magyar koronát is ki Erdélyből (1551.)

Végre valahára „kincstartó uram szabadságot hagyott“ Báthory Andrásnak s „a menyekzőnek napját megnapozták,“ 1551 szent György nap után való másod vasárnapra (május 3.) tűzvén ki azt. Meghívják rá Nádasdyékat is „úgy mint édesatyját, édesanyját leányának menyekzejébe... *Fogarasba*“. S ez már annyira elhatározott végleges terminus volt, hogy kimondották, „hogy ha az idő az menyekezőnek meghagyatott napjáig megháborodnéjek, hogy az menyekezőnek el kellene múlni és az meghagyatott helen (t. i. Fogarasban) nem lehetne is, ugyan nek kell azért lenni, ha csak két fél szomszédunkat kell behívnunk is.“²⁾

A menyegzőt valóban megtartották, csendesen, gyászbán, mert kevéssel az előtt érkezett a szomorú hír Konstantinápolyból, hogy Maylád István (1550 karácsony hetében) meghalt. 1550 őszén már igen beteg volt, „de esméig megkönnyebbült.“ Felesége szeretetteljes gondoskodása kíséri végső napjaiig, utoljára is még száz aranyat küldött neki, a mi azonban már nem találta életben. Az ő szabadulására tehát nem kellett többé várni a menyekzővel. A lakodalomra Nádasdyék sem jöhettek be az ország másik szögletéből, Maylád Gábort sem hozathatta be édesanyja „az időnek háborús voltaért.“

Többé Mayládnénak sem volt maradása Fogarasban. A tiz évi hiába való küzdelem férje kiszabadításáért megtörte. Leányát, a kinek gondozásában eddig vigasztalást keresett, férjhez adta; most már fia mellé vágyott, a kitől tiz éve hogy elszakadt, mert Nádasdyék atyja fogságra jutása után magokhoz vették s mint saját gyermeköket úgy tartották, s előbb otthon, majd Bécsben taníttatták. E gyászos tiz év alatt az aggodó édesanya csak levelekből értesült fia sorsa, haladása felől. 1548 elején nagy lelki örömmel vette s magyaráztatta meg magának fia első (latin) oratióját, melyet Nádasdy előtt tartott. Nem hallgathatta könnyhullatás nélkül szerelmes fia

¹⁾ U. ott. 146.

²⁾ Nádasdy T. levelezése 150 l.

első munkáját és sietett megküldeni „az ő szerelmes megnyomorodott urának“ is vigasztaló napsugárul börtöne éjjelébe.¹⁾

Az örömhírt nem sokára szomorú követte. Nádasdyné 1548 tavaszán Maylád Gábor betegségéről értesíti a távoli édesanyát, nem titkolván, hogy attól tart, hogy „az himlé helle megtetszenéjek az orczáján.“ Mayládné midőn fia gondos ápolásáért hálálkodik, a himlőhelyekért könnyen vigasztalódik, csak életéért aggódik. „Hogy te kgd az Maylát Gábor betekségén igen szorgalmatos, az úristen fizesse meg kgdnek minden javával... Csak az úristen megtartsa, azval én nem gondolok, (hogy a himlő) bár megtessék rajta, hanemha meg nem esmerném felüle. De ha arczról meg nem esmerném is, megesmerném az haja állásáról, mert szinte olyan duzzadtan áll hátul az hia (haja), mint az agyjának.“²⁾

Maylád Gábor nem sokára újabb oratiojával örvendeztette meg anyját, melyet „király ő felsége előtt tett volt.“ Mayládné Nádasdynak 1548 szept. 23-án hálálkodó levelében arra a nyilatkozatra ragadtatja magát, hogy bizony „miltobban vallhatja kgdet atyjának és az én szerelmes asszonyomat anyjának, hogy nem mint minket, az tö kgdnek ő hozzá való gondviselisiírt, mert az ő atyja hon vagyon, kgd jól tudja, hogy magával is jó tehetetlen és én magam is; Isten után te kgdben vagyon minden bizodalmom.“

Mayládné annyira megy a fia sorsa intézéséről lemondásban, hogy még levelet is csak Nádasdyné külön engedélyével ír neki. „*Hogy Gábríel fiamnak írtam — mentegeti mintegy magát bátyja előtt — ez oka hogy az én szerelmes asszonyom adott arra szabadságot, hogy nem tulajdonítja ő kegyelme csak magának az fiúságot, de hogy mend egyetembe fiónk legyen, mert megírtam volt ő*

¹⁾ „Ez elmúlt napokban kildette vala az én szerelmes fiam az ő oratióját (írja Nádasdynénak Fogarásból 1548 jan 12-én), melyet az te kgd szerelmes ura elétt, az én szerelmes bátyám elétt tett, melyet mikor megmagyaráztattam, igen eremest hallottam, *kit bizony nem is tírheték kenvem esetlen* (= tírheték könyhullatás nélkül) és úgy adtam az úristennek hálát rajta, hogy az úristen én nekem azt adta érnem, hogy látám immár az ő oratióját és *hogy ti kegyelmeteknek kedvében vagyon az ő kicsiny állapotja*, mely oratiót az én szerelmes megnyomorodott uramnak kildtem, kit hiszek, hogy ő kegyelme is eremvel látja, *de hiszem, hogy ő kegyelme sem tírheti kenve esetlen.* (Nádasdy T. cs. levelezése 130. l.)

²⁾ Id. h. 134.

kegyelmének, hogy az ő kme engedelme nélkül én csak fiamnak sem mondom, mert hogy az én szerelmes uram is örökké ő kemének adta és ajánlotta.“¹⁾

De hiába próbált Mayládné annyira lemondani fiáról, az anyai szíven erőszakot tenni nem tudott. A vágy, fiát látni, az évek múltával mindegyre élénkebben ébredezett anyai szívében, a mely jogait kezdte követelni. Eleinte arczképeért könyörög Nádasdyné előtt, majd hallván hogy tanulmányai betetőzése végett Olaszországka akarják küldeni, őt magát akarja látni, hogy idegen országba indulása előtt búcsúcsókjával illesse és kebelére szoríthassa. „Emlékezhetik kgd róla (így ír 1549 decz. 18-án Nádasdynénak), hogy kgdnek kenyergettem vala, hogy az mi szerelmes fiúnk képét kgd én nekem megkildenéje, mit hiszek, hogy kgdnél nincsen elfeledve. *De mast immár nemcsak az képét kívánnám látni, hanem ugyan ő magát*, ha lehetne és ha ti kgtek akarnája, mert meghigyje kgd, hogy mind azúta, miúta elkildtem télem sem kívántam ugyan látnom, mint mast, minek én magam sem tudom okát, mi legyen, mert azt tudom, hogy ott rejá való gondviselés vagyon, hogy nálam volna is, kgteknek kildeném. Azért mast sem azért kívánom látnom, hogy nálam tartanám, hanem csakugyan kívánnám egyszer látnom, addig, mik úram Olaszországba kildi. Nem hogy azt bánnám, hogy ő kme elkildi, de ha addik nem látom, mik elviszik, csak az úristen tudja, meddik én osztán nem látom őtet.“ Báthory András, a Margit vőlegénye vállalkozott, hogy kimegy érte s bekíséri. Ha netán Fogarasba nem akarnák küldeni, azt kéri Mayládné, hogy legalább Somlyóig bocsássák s ő oda menne fia látására s onnan aztán „szerelmes nagyobbik fiával“ visszaküldené. Hozzá teszi ugyan fájdalmas lemondással, hogy „mindazáltal, ha kgteknek nem tetszik és kgtek el nem bocsátja, legyen az ti kgtek akaratja, *ennél nagyobbat is szenvedtem el s ezt is el kell szenvednem*, ha egyéb nem lehet benne, de akarám megírnom kgteknek az én szívemnek kívánságát, mert ennél tovább immár el nem titkolhatám én magamban, hogy ne írnék kgteknek róla.“²⁾

De Mayládné hiába kívánta a fiát látni, arra még soká kellett

¹⁾ U. o. 136—137.

²⁾ Maylád Istvánné Nádasdynak Fogaras, 1549 decz. 18. (Id. h. 141—142.)

várakoznia. Ferdinánd király Magyarországa akkor külföld volt a Szapolyaiak Erdélyére nézve s e háborús időkben az utazás nem volt bátorságos dolog. Nádasdy tehát nem bocsátotta fogadott fiát még az édes anyjakedvéért sem.

Két év múlva azonban, midőn Maylád István halálhíre megérkezett, most a már igazi gyászos özvegy maga kívánczik el Fogarasból. „Immár az én itt maradásom én nekem semmiképpen nem tetszik — írja 1551 márcz. 2-án — *mert az mit én ez ideig itt vártam, azt az úristen én tőlem elvette.*“ Leánya lakadalma megülése után legfőbb vágya, hogy tiz esztendei szomorú rabsága színhelyét, Fogarast, elhagyhassa s fiához és bátyjához költözzék. De még e felől izeneteket vált bátyjával, addig szorgosan tudakozódik férje halála, temetése, testamentom levele felől s be akarja hozatni ura holttestét. Ir a franczia király orátorának, hogy „megírná a szegény ura halála mint lett és hon temették és az testamentom felől is,“ mert úgy hallotta, hogy nála volna. Irt Rusztán basának a nagyvezérnek is az ő „szerelmes megholt ura hideg teteme felől, hogy ha élteben az ő kme szabadulása nem lehetne, immár adnáják csak az hideg tetemet meg.“¹⁾ Mindent elkövetett erre nézve: egy göröggel Fogarasban személyesen tárgyalt „szerelmes megholt ura tetemének meghozásáról,“ a ki a Kávássy Jób anyját meghozta volt s a ki Maylád holtteste hazahozására is erősen vállalkozott.²⁾ De hiába; minden kísérlet meghiúsult; hazai földre Mayládnak még holtteste sem kerülhetett vissza.

Mayládné végre elhagyhatta Fogarast, tiz évi boldogságának s ugyanannyi gyászának színhelyét. Annál könnyebben tehetette azt, mert Erdély 1551-ben Ferdinánd király kezére került s így nem kellett ahoz külön engedélyt szereznie, mint előbb kellett volna „királyné asszonytól és az király fiától.“ 1551 aug. közepén már alig várják Sárvározt, a hol Nádasdyné „az fölső rend házat mind megüresését ű kegyelmének.“³⁾ Mayládné megérkezvén a nagy útról, 1551 őszétől fogva ott éledgélts csöndesen fia mellett, sógornéja közelében, most már

¹⁾ Mayládné Nádasdynak, Fogaras, 1551 máj. 9. Id. h. 152.

²⁾ U. az u. annak 1551. jun. 26. Id. m. 153.

³⁾ Nádasdyné írja férjének 1551 aug. 13. „Az asszonyom ű kglme jövését hogy csak alig várom, hogy ű kglmet szememmel láthassam immár egyszer életben.“ (Id. h. 83. l.)

távoli leánya sorsa felől aggódva, hogy ha soká nem jött hír róluk Erdélyből, majd ismét fia felől, midőn 1552-ben Nádasdy magával vitte Bécsbe s udvari szolgálatba helyezte, s főkép midőn a pestis idején is ott tartotta. Mayládné ugyancsak kesereg (1552 sept. 12) egyetlen fia után, mert neki „ez félében tebb nem volt, sem tebbet nem vár az istentől... hogy ha most ott — Bécsben — meghal (így töprenkedik), az fogja kesergetni az én szívemet, hogy ha onnad meghozták volna, meg nem hol volna.“¹⁾ Ő maga is ugyancsak kerülgeti a cholérát: 1552 szept. 12-én Szalonakon van, oct. 13-án Lékán „ríh az belső várban,“ pár nap múlva a kereslegi majorba húzódik,²⁾ 1553-ban visszatérnek Sárvárra, 1553 nov. 7-éről ismét Lékáról könyörögtet sógornéja által Nádasdynak, hogy ha haza jó Bécsből, hozza haza Maylád Gábort is, mert nagyon óhajtáná látni, néhány nap múlva aztán visszamehet az udvarhoz.³⁾

Jött aztán olyan idő is, hogy Gábor úrfi nemesak örömet, de bánatot és aggodalmat is okozott édesanyjának. Mert az életvidor fjú kalandokba, mulatságokba keveredett, könnyelműen pazarolta a pénzt, anyja szavára, jó tanácsaira nem hallgatott s rosz társaságba járogatott. Mayládné 1556 május 1-jén levélben panaszkodik rá Nádasdynak: „Az én fiam Gabriel, azt értem, hogy *sok dolokban foglalta magát, kinek nem kellene lenni*. Minap es Szalay Pállal csak ketten mentek volt éjjel az városban, nem tudom hon jártak, de Szalayt csak kevésé hogy meg nem elték, Gabriel is csak alik szaladott, ismeg azután, mikor minden ember eltakarodott volna, éjszaka lovait elviteti és ruháit. *Az éjszaka mind az városon volt, csak hajnalfelé jött meg*... Azt is mondják, hogy az ki hatvan találért ott adtak neki, hogy immár abba egy sincs, valahova tette. Én tőlem *pénzt kér, azt írja, hogy ha nem kildek, hitelben es szerét teszi*, mert nem lehet nála nélkül... Egy lánczot adtam volt neki, ha kgd meg nem fenyéti, félek rajta, hogy azt is el ne adja és *meg ne igya az árát*“.⁴⁾ — Most már maga Mayládné kívánja, hogy Nádasdy vigye magával, vagy küldje az udvarba. „Lássa kgd, mit keljen kgdnek vele mívelni — írja Sárvárról 1556 jul. 3-án — kgd

¹⁾ Id. m. 154.

²⁾ Nádasdyné leveleiből 86—87. l.

³⁾ Nádasdyné levelében 90 l.

⁴⁾ Mayládné Nádasdynak Sárvárról 1556 máj. 1.

árvája, kgdnek kenyergek, kgd viselje gondját, vagy kgd után kelljen menni, vagy királyhoz kell kgdnek kildeni, mert látja az úristen, hogy énnekem nincs honnan gondját viselnem, mert tudja kgd, hogy a honnad gondját viselhetném, mast onnad nem lehet“. ¹⁾

„Nádrispán“ uram a szerető de szigorú nagybátya valóban ránczbaszedte Gábor úrfi, úgy annyira, hogy Mayládné nem sokára attól ijedt meg, hogy fia elkeseredésében valami bolondot talál elkövetni. Egy év múlva azt látjuk, hogy most már bátyja szigorúságától felti fiát s engesztelődésért könyörög. „Hogy az kgd harakját is érette — írja 1557 aug. 4-én — annyira megkeseredett és bosszankodott volt rajta, hogy el akart érte búdosni, ha az én betegségetem nem hallotta volna. Azért édes uram ezféle bolond ifjú egy mérgébe olyat mível, hogy magát is elveszti, az vagy ha megmarad is, mind éltik bánja; de az mi meglesz, ugyan meglesz, *én nekem penik ugyan nincs tebb ő nálánál, és csak ő rá nézhetek én, az valami nemű* (t. i. akárminő legyen is!). Azért édes uram az istennek szeretetiért kérem kgdet és kenyergek, hogy . . . talám nem ártana, ha mindenkoron ilyen keményen nem mutatnája kgd magát neki . . . néha egy jó szó jobb embernek, hogy nem mint ugyan alkalmas ajándék“. ²⁾

Időközben Erdély nagy politikai változáson ment által. Az erdélyiek 1556 ban Lengyelországból visszahívták Izabella királynét s fiát János Zsigmondot a fejedelemségre s Ferdinánd vajdájának át kellett engedniök az országot. Mayládnénak is vissza kellett térnie Erdélybe, ha nem akarta birtokait kockáztatni, melyeket eddig veje és leánya gondoztak. Ferdinándtól azért engedélyt kért az Erdélybe költözésre. Az engedélyt megnyervén, útra kelt s 1558 január 20-án Kassára érkezett. Itt mulatott jan. végéig s az alatt a kassai kapitány Pethő János szolgálatából kikérte Bezerédy Gergelyt, hogy magával vigye udvarmesteréül „mert csak az inasokkal maradt“ s Kassától az út nem volt oly biztos, mint addig. Bezerédyben mint ismerősében jobban bizott mint többi szolgálban, bár neki sem volt „hokmesterséghez való szakála“. ³⁾

¹⁾ Id. m. 160.

²⁾ „Nádasdy Anna“ (a hogy magát aláírni szokta férje fogsága idején is, nagy-ritkán téven hozzá, hogy „m. domini Stephani Mailad concors etc.“) Nádasdy Tamásnak Sárvár 1557 aug. 4. N. f. cs. I. 161. l.

³⁾ N. F. cs. I. 163.

Kassáról két út állott előtte, Patak-felé, a merre Perényiek hívták, vagy Terebes, Kisvárdá, Ecsed-felé, a merre a kassai kapitány ajánlotta, mert arrafelé minden éjjeli szállása erősségekben lehetett. Erre utazott tehát. Február 4 én Ecseden pihent meg s szabadon lélegzett fel a veszedelmes utazás után. „Az úristen fizesse meg, — írja Nádasdynak — hogy ő felsége (Ferdinánd) ilyen kegyelmességet tett velem, hogy elbocsáta, mert immár olyllyá tartom, mintha otthon volnék, hogy immár ide szabad útam vagyok; de az mely úton ez éjjel eljöttem, az más éjjel az terek had azon ment el; de ha ez éjjel el nem jöttem volna, ma ismég az németektől nem jehettem volna el, mert az németek mindjárt az nyomokba mentek“. ¹⁾

Mayládné végre hat évi távollét után szerencsésen megérkezett fogarasi várába s ezentúl ott lakott eleinte leánya és veje, később fia társaságában. „Hogy házamhoz jöttem — én nekem úgy tetszik, hogy másszor löttem ez világra“, sóhajt fel nehéz és fárasztó útja után. Most már csak azt kívánná, hogy fia is utána jöjjön, hogy Ferdinánd király bocsátaná el szolgálatából. „Akaratom az — úgy mond — hogy pünkösdre írte kölgyek ő felségihez, ha valahogy ő felségitől kiszabadíthatom“. Nádorispán bátyjának, a király bizalmas benső meghittjének szeretettel kéri most erre pártfogását. „Ne nézze kgd azt, ha úgy nem tudna kgdnek az ő iljú voltába szolgálnia, ki kgdnek kellemetes volna. *Nizze kgd az ő árva voltát és az ő megholt atyját*“. ²⁾

De Maylád Gábor haza-jövedele nem történhetett olyan hamar, úgy hogy Fogaras jövedelme még mintegy két évig nagy részt Bécsbe szivárogtatott. 1558 folyamán egyszer 400 aranyat küld neki édes anyja Torma János nevű embere által, máskor 300 talért, s fia mégis panaszkodik, hogy nem küld neki pénzt s szót emel e miatt Nádasdy is. Mayládné azzal menti magát, hogy, azért nem küldött több pénzt fiának, mert „remélte vala megjövését“, de meg értette azt is, hogy igen bőven költ és ugyan azt akarta, hogy megesmerje magát, hogy mikor pénze leszen, eszébe jusszon, mint kell költeni, „mert én — úgy mond — *annyit soha nem kildhetnék az én fiamnak, kit ő mind el nem költene*“. ³⁾

¹⁾ U. ott 164.

²⁾ Fogaras 1558 márcz. 26. Id. m. 163.

³⁾ Mayládné 1558 decz. 21. levele 166. l.

Mayládné csakhamar jó hasznát látta Fogarasba visszatérésének: Izabella királynétól 1558 *folymán új adományt nyert Fogarasra* az összes királyi jogok haszonélvezetével együtt. Ez annál inkább hasznokra vált Mayládéknak, mert a zavaros időkben mások is igénykeresettel állottak elő a fogarasi birtokokra. Kecsedy „levelet is mutatott róla, hogy elfoglalta és bele is iktatta magát“; de Mayládné a beiktató levélben említett királyi embereket „ő felsége előtt megvallatta, hogy ők az iktatásban nem voltak“. Mayládné is az akkori jogszokás szerint újra beiktattatta magát az új királyi adományba. — De Kecsedy csak nem nyugodott, még azután is perrel fenyegette Fogarast.

Anyja sürgetése s jogigényeinek biztosítása Fogaras öröklésére arra ösztönözte Maylád Gábort, hogy maga is bejöjjön Erdélybe. Annál is inkább szükségét érezhette ennek, mert Fogaras eddigi kiváltságolt állása az 1558 sept. 29.—oct. 4-iki erdélyi országgyűlésen kérdés tárgyát képezte s a rendek azt határozták, hogy Fogaras vidéke ez országban feküdvén s ő felségeik és a rendek gondoskodása által és költségén védelmeztetvén és tartatván fenn, *a többi rendekkel egyenlő terheket viseljen*, a minek hordozására ő felségeik Fogaras földjének birtokosát kényszeríteni méltóztassanak¹⁾. Tehát, hogy Fogaras színjék meg zászlós uradalom lenni s csatoltassék a vármegyékhez.

Fogaras földje kiváltságos helyzetének (hogy az állami adózásban nem vettek részt, hanem szolgálányaikkal a várnak adóztak) jogalapját az képezte, hogy mint végvárra eddig az ország déli határvonalának védelme volt bízva. Ennek a korábbi háborús idők, török beütések, oláh mozgalmak, szászok és székelyek nyugtalansága idején volt értelme, de békés időkben nem. Mayládék ugyan tartottak némi őrséget a várban állandóan, úgy hogy Mayládné az 1540-es évek elején alig bírja hópénzüket fizetni s csak Nádasdy tanácsára nem szállítja le számukat),²⁾ de országos szolgálatot ezek mostanában nem igen teljesítettek.

Erre alapítja az erdélyi törvényhozás 1560-ban ismételve törvényezikbe foglalt ama végzését, hogy miután Fogaras vára és tar-

¹⁾ Erd. Országgy. Eml. II. 106. l.

²⁾ „Az uraim felől ír kgték, hogy el ne bocsátnójok őket. Én ikaz mostan akarom vala megkevesétnem őket“ stb. Mayládné Nádasdynak id. m. 118.

tozéka az őrség-tartástól és a határszélek őrzésétől, a mire eddig kötelezve volt, most szabad: határoztatott, hogy Fogarasvára tartozéka az ország ily szorgos szüksége idején, a közvédelemre, a nemesi birtokok módjára, portánként összeszámítva, *adó alá vetessék.*²⁾

Úgy látszik a fejedelem nem sietett ezeket a végzéseket végrehajtani, mert a rendek 1561-ben ismét megújítják határozatukat, hogy miként az elmúlt országgyűléseken könyörögtek, úgy most is kéri ő felségét, hogy *Fogaras földjét az urak és nemesek földjével egy testbe foglalni, adó- és közteherviselés alá vetni méltóztassék.* Gondoskodják ő felsége arról is, hogy Fogaras a szükség idején a hadi terhek alá vetessék.³⁾

Fogaras kiváltságos helyzete később is szálla a rendek szemében. 1566-ban pl. azt határozzák, hogy a tábor után való élelem szállításra a fejedelem „Fogaras földéről elég szekeret szereztethet, mert *ők eleget nyugodtanak az mi községünknek sanyarú fizetése és szolgálatja enygett*“ (t. i. idején).⁴⁾

Fogaras eddigi kiváltságainak ilyen ostromlása méltán sarkalhatta Maylád Gábort, hogy atyai örökségének védelmére hazasiessen.

1559 végén szabadságot kért tehát Ferdinánd királytól, a kinek szolgálatában állott, az Erdélybe jövetelre.⁵⁾ Az engedélyt megnyerte, de úgy „hogy az fejedelemnek magát kötelezte az visszamenetelre“. — Ámde János Zsigmond az erdélyi fejedelem — Izabella már akkor meghalván — midőn meghallotta, hogy Maylád Ferdinánd szolgálatára vissza akar térni, maga elé sem bocsátotta, „csak szembe sem akart vele lenni, míglen az oda való kötelezettségre leszen,“ sőt kereken kijelentette, hogy „nem is akarja szenvedni, hogy másnak szolgálván, Erdélyben jószágát birja“. — Maylád Gábornak tehát 1560 elején sietve vissza kellett mennie Bécsbe „hogy az fejedelem köteléből magát kimentené és szabadságot nyerne alájóni, hogy jószágát tarthatná meg, mert . . . ő neki ennél több sohult

²⁾ Erd. Országgy. Eml. II. 186.

³⁾ Erd. Országgy. Eml. II. 197.

⁴⁾ U. ott. II. 312.

⁵⁾ A székely krónika is 1559-re jegyzi fel, hogy „Maylád Gábor ez időben jöve haza Fogaras várában (Tört. Tár 1880. 641.).

nincsen és ha ezt elvesztendi, nem fog más illyent (mint Fogaras) könnyen az fejedelem (t. i. Ferdinánd) után nyerni“. ¹⁾

Maylád Ferdinánd udvarába visszatérve, nádorisván bátyja pártfogása mellett csakhamar megnyerte elbocsáttatását a bécsi udvari szolgálatból s 1560 derekán állandó lakását Erdélybe s itt Fogarasba tette át, de sokat forgolódott a gyulafejevári udvarban is. ²⁾

Mayládnak azonban kellemetlen helyzete volt Erdélyben. Ő maga is nehezen törődött belé az előtte ismeretlen viszonyokba s benne sem igen bíztak, gyanús szemmel nézték a bécsi udvar neveltjét s irigy szemekkel a dúsgazdag ambitiosus fiatal főurat. A feszültség különben is éles volt ez időtűjt Ferdinánd és János Zsigmond között, a mi nemsokára nyílt háborúra vezetett.

A bécsi udvar politikájának állandó törekvése a XVI—XVII. században, hogy Erdélyt elfoglalja. Az erdélyi fejedelemséget őszintén soha el nem ismerik, csak megtűrik, a mikor mésként nem lehet s minden kínálkozó alkalmat megragadnak az ország occupálására. Ilyen alkalmúl kínálkozott mostanában Heraclidesnek egy krétai görög kalandornak a moldvai vajdaságba való befészkelődése, a kit aztán (1561 őszén) fel akarnak használni János Zsigmond megbuktatására. E végből nyílt lázadást szítanak Erdélyben s a végeken — s az erdélyi urak között határozottan számítanak *Maylád* Gáborra is, a kit német pártiak magokénak tartanak.

Lélektanilag könnyen megmagyarázható, ha *Maylád* nem volt őszinte hive a Szapolyaiak politikájának, a melynek atyja áldozatúl

¹⁾ Özv. *Maylád Istvánné* levele *Nádasdyhoz*. Fogaras, 1560 jan. 3. id. m. 169. l. Kiténik ebből a lehető leghitelesebb tudósításból, mennyire téves az, a mit *Bethlen Farkas* *Maylád Gáborról* ír. Szerinte „*Mayláth Gábor*, a ki néhány évvel azelőtt anyjával együtt (?), atyjától a török által megfosztatván, Magyarországra költözött, sógora *Iffjú János* közbenjárására (?), ki nővérét *Margitot*, *Báthory András* özvegyét vette el, *János Zsigmond* kegyelmébe ajánltatott s *Mayláth* Erdélybe jöven, a király neki, *Iffju János* esedezésére (?), minden birtokát, melyet atyja hűtlenség miatt elvesztett (?), visszaadta Fogaras várával és földjével egyetemben.“ — (Historiája II. k. 8. l. az 1560-ik évhez.) A hiány állítás, annyi tévedés, a mi másokat is félrevezetett. *Báthory András* csak 1562-ben halt meg (Tört. Tár 1880. 642.), *Iffjú János* tehát 1560-ban nem lehetett sógora *Mayládnak*.

²⁾ *Mayládné* 1560 szept. 2-án azt írja *Nádasdynak* róla Fogarasból: „Fiam felől mi állapotban legyen ő felségénél, mast nem irhatok kgdnok róla, mert mast oda vagy on ő felségéhez Fejérvárra.“ (id. m. 170 l.)

esett; az is természetes, hogy őt neveltetése, múltja, családi összeköttetése a bécsi udvarnál igen nagy kegyben álló „nádorispánnal“ Nádasdyval a Ferdinánd pártjára vonzotta; de ebből még nem következik, hogy igaz legyen az, a mivel őt gyanúsították, hogy János Zsigmond élete ellen orgyilkossági merényletet tervezett. Forgách Ferencz (a ki ekkor még maga is Ferdinánd-pártján volt s a bécsi tanácskozás alkalmával maga ajánlotta Erdélynek a moldovai vajda által elfoglaltatását s ehhez Maylád támogatása megnyerését) úgy adja elő később Erdélyben írt történelmében a merényletet, hogy Maylád, „a romlott erkölcsű ifjú“, egy Jeromos nevű olasz citherást bérelt fel Bécsben János Zsigmond megölésére s azt Erdélybe hívván, a fejedelem zenekarába ajánlotta. Ez hangszerében pisztolyt rejtgetve (?), csak a kedvező alkalomra várt. De szándékát észrevették, a pisztolyt felfedezték, a bérenczet 1561 jun. 6-án elfogták, 9-én elítélték. Ez bűnszerzőül Mayládra vallott, a ki, nehogy Fogarason elfogattassék, feleségét (?) és javait hátrahagyva, hirtelen Lengyelországba menekült. Sógora, Báthory András, a ki a fejedelem udvarmestere volt, szerzett aztán neki kegyelmet és a visszatérésre engedélyt. Később az olasz citherást is szabadon bocsátották, s az országból kiparancsolták.¹⁾

Mennyi alapja volt e dolognak, nem tudhatjuk. Az egész elbeszélés a valószínűtlenség bélyegét viseli magán. Ha bebizonyúlt volna a dolog, nem simították volna el oly könnyen. Maylád Lengyelországba menekülését sem említi más forrás; az meg éppen bizonyos, hogy feleségét nem hagyhatta el, mert csak két év múlva nősül. Tény, hogy a gyanú meg volt, ha tán alaptalanul is.

Mayládot azzal is vádolja az epés Forgách, hogy a Balassa Menyhért elleni táborozásban 1562 tavaszán egy újabb összeesküvés részese volt, a melynek János Zsigmond elfogatása és élve vagy halva a németek kezébe adása lett volna célja, ha Hadad alá a táborba jövendett. De a fejedelem gyöngélkedése miatt személyesen nem ment, csak seregét küldötte Hadad alá s Maylád Gábor mintegy megbánva bűnét, felkereste a fejedelmet Gyaluban, s néhány falut kérvén tőle, ajánlatot tett a felkelő székelyek engedelmességre hajtására. A fejedelem megtagadta kérését s ő látván, hogy gyanú alatt áll, eltávozott a fejedelem közeléből. De belátván azt is, — írja

¹⁾ Forgách Ferencz magyar históriája. 217 l.

Forgách — hogy a császári pártiakra nézve (kiknek ő mintegy kikijelölt vezérok volt) a viszonyok nem kedvezők, cserben hagyta őket s hogy magát a gyanú alól kitisztázza, ellenök kezdett harczolni. ¹⁾

E tekervényes historiához és indokoláshoz ismét erős kétség fér, annál inkább, mert Maylád Gábor a legelső volt, a ki 1562-ben a székely lázadás elnyomására fogarasi hadi népével táborba szállt s míg egy részt a hadakozás alatt vitéz bátorságának fényes tanújeleit adta, más részt fejedelmének a lázadás elnyomására igen kiváló szolgálatot tett. Első összeütközése a Nyárad völgyén majdnem végzetessé vált reá nézve, mert a székelyek túlnyomó ereje seregét legyőzte, hadnagyát Velenczei Istvánt elejtették, neki magának lovát szúrták le alóla, úgy, hogy egyik önfeláldozó híve, Boér Balázs lován menekült, a ki maga aztán elesett. De Maylád csakhamar összeszedte seregét, Maros-Vásárhelyre bevonult, ott a kolostorból erősséget rögtönzött s ott tartotta fenn magát, mígnem a fejedelem Radák Lászlót 2000 lovassal segítségére küldötte s maga is a fősereggel táborba szállt. Radák támadása s Maylád kirohanása a székely seregen most győzelmet aratott s a lázadás nemsokára teljesen elnyomatott. Ennek következtében vesztették el a székelyek régi szabadalmaikat, adómentességeket, a közszekelyek addigi nemesi szabadságukat s ezután építették féken-tartásukra Udvarhelyen a barátok kolostorából *Székely-támadt* s a háromszéki várhegyen *Székelybánya* várát. ²⁾

Maylád Gábornak erre az időre esik megnősülése. Választása, régebbi ismeretség alapján alsó-lindvai *Bánffy László* kir. főajtónállómester, Zala-vármegye főispánjának leányára, *Bánffy Annára* esett, a ki Miksa cseh király neje udvarában palotahölgy volt s valószínűleg ott az udvarnál ismerkedett meg Mayláddal. Gábor úr házasságát édesanyja is felette óhajtotta és sürgette, mert elbetegesedvén, kevés reménysege volt az élethez, a miben még csak az az egy kívánsága volt, hogy „láthatná fiának örömét“ házasesetében.

Maylád Gábor 1561. őszén már végére járt, „hogy az leányasszonyt neki adják.“ Az örömhírré özvegy Mayládné 1561. oct.

¹⁾ Forgách F. m. historiája. 238. l.

²⁾ Bethlen Farkas historiája II. 21—23 l. — *Kövdry* László: Erdély történelme III. 172.

24-én Fogaraszól Péter deákot, Pálóssy Miklóst és Demsedy Mártont Nádasdy Tamás nádorhoz küldi, hogy „venné fel az ő fiának ebbeli tisztességének gondját és ez dolgot vinnyéje véghez“, és pedig úgy, hogy a menyasszony „meghozásának is napja ne halasztassék.“¹⁾

Nádasdynak ez volt utolsó jótéteménye, a mit Mayládéknak tehetett, mert a hatalmas nádor 1562. jun. 2-án megszűnt élni, méltó gyászára mindig gyöngéden szeretett nejének, Kanisai „Orsikájá“-nak, 7 éves kis fiának Ferkónak s testvérének, özv. Mayládénak, a ki úgy érezte bátyja halálát, hogy „mind az ő szerelmes ura és atyja újonnan holt meg.“ Beteljesült, a mit Mayládné félév előtt írt, hogy „tudom, hogy én immár soha nem látom kegyelme-tek, mert igen megbetegesűlék, szemem miatt is vagy on esztendei, hogy igen nehezen voltam.“²⁾

De Mayládné azokkal a gyengülő szemeivel még megláthatta fia boldogságát s nem sokára kebelére ölelhetette a trencsénmegyei Bolondócz várából 1563. nyarán az ország másik szögletébe, Fogarasra röpített ifjú menyét s azután nemsokára nyugodtan hajtotta le fejét ő is az örök nyugalomra.³⁾

Fogaras ifjú úrnője új életet varázsolt elő a fogarasi várban, melyet közel egy negyedszázad óta egy férjét sirató, gyermekeiért aggódó gyászos özvegy sóhajai töltöttek meg. — De ez az új pezsgő élet nem tartott sokáig, mert Maylád Gábort üldözőbe vette atyja végzete, a mi megakadályozta, hogy ő Fogarason nyugalmas otthont alkosson magának.

A Mayládról híresztelt gyanúsítások még el sem némultak, midőn az irigység és kapzsiság vetette ki hálóját Maylád és főkép szép birtoka ellen. — Békés Gáspár, János Zsigmond legbefolyásosabb kegyencze, a ki alacsony sorsból rohamosan emelkedett a feje-

¹⁾ Nádasdy Anna bátyjának. Fogaras 1561. oct. 24. N. T. cs. I. 171.

²⁾ U. az Nádasdy Tamásnének u. ott 173.

³⁾ Báthory András judex curiae 1563. jul. 12-én állit ki Bolondoson bizonyáglevelet Bánffy Anna kelengyéről, a melyben huszonkét gazdag és fényes, aranyos, ezüstös, gyöngyös, atlasz és bársony haczoka, ruha, suba, szoknya, alsószoknya, 50 lepedő, 50 abrosz, 50 kendő-keszkenyő, 1000 rénes (= 800 magyar) forint kész pénz szerepel. (Történelmi Tár 1883. 596. l.). A lakadalomnak is akkortájt kellett lenni. Maylád Gábor 1563 márcz. 14-én *Lindván* van (Nádasdy Tamásnéhez onnan írt levele olvasható N. T. cs. I. 236. l.), bizonyára a menyegzőre ment akkor. Ebben a levélben van anyjáról utoljára emlékezés.

delmi kegy által hatalomra és gazdaságra, megirigyelte a gazdag fogarasi uradalmat s ravasz fondorlat által magának igyekezett azt megszerezni. Konstantinápolyi követségéből visszatérve (1565-ben) elijesztette Mayládót, hogy a szultán nagyon haragszik rá atyja miatt s barátságos tanács színe alatt arra ösztönözte, hogy élete biztonsága érdekében hagyja el Erdélyt.¹⁾ — A Maylád lelkébe oltott félelem megfogamzott s Békés gondoskodott róla, hogy újabb táplálékot nyerjen.

Midőn Szolimán szultán (1566-ban) utolsó hadjáratára indult Magyarországra, az erdélyiek is táborba szállottak, s a hadak egyik vezére éppen Maylád Gábor volt. A fejedelem Békéssel és fényes kísérettel a szultán üdvözlésére sietett Zimony alá. Midőn onnan visszatértek, Békés folytatta egy évvel azelőtt megkezdett fondorlatát Maylád ellen. Elhitette vele, hogy a szultán parancsot adott a fejedelemnek az ő elfogatására és bilincsre verve Konstantinápolyba küldésére s hozzá tette, hogy a fejedelem erősen tépelődik, hogy mitévő legyen, mert sem őt nem akarja veszedelembé dönteni, sem a szultánt felingerelni. Azt a tanácsot adta azért Mayládnak, hogy a veszedelem kikerülésére az egyedüli út és mód, hogy adja el erdélyi birtokait és meneküljön a német császár védszárnyai alá.

Maylád előtt elrettentő példaul állott atyja szomorú sorsa s jónak látta a török hatalom köréhez tartozó Erdélyből menekülni. Birtokait u. m. a fogarasi zászlós uradalmat a hozzátartozó városokkal, falvakkal, s hét mérföldnyire terjedő hosszú uradalmával, úgy Teke szász városnak felét (melynek másik felét már előbb Verbőczyék perelték el s 1565-től fogva már a Békésé volt) eladta negyedrészt áron, csekély 30,000 frtéért a fejedelemnek,²⁾ (a ki a szerződést 1566 aug. 6-án a gyalui várban írta alá) s ő maga feleségével kiköltözött előbb Felső-Magyarországra, azután Morvában vett magának jószágot, a hol 1577. júl. 22-én elhunyt s az olmücsi ferenczrendi templomban temettetett el. Két fia Gábor és István nem sokáig éltek túl, az utóbbival 1595-ben Esztergom vívása alatt kihalt a balvégzetű fogarasi dynasta család.³⁾

¹⁾ Bethlen Farkas historiája. II. 71.

²⁾ Bethlen Farkas historiája. II. 134—135. l.

³⁾ *Budai* Ferencz Polgári Lexicon. II. k. 684. és Turul 1888. 9. l.

Emléköket Fogarasban mai napság alig őrzi egyéb, mint az a kiváltságlevél, melyben Maylád István 1539-ben a város jogait megerősíti; ¹⁾ minden egyéb elmosódott, miként az a két kőtáblára véssett domború czímer-pár a vár falán, melyről a vár árkában tenyésző ákászfák sötét árnyékában inkább csak sejteni, mint tudni lehet, hogy a Maylád és Nádasdy család czímerének griffmadarát s nádasból felroppenő vadkacsáját ábrázolja. — De Fogaras történetírójának a Maylád család ottani szerepléséről megfedheznie nem szabad: az a negyedszázad, mely az ő nevükhöz fűződik, mindig érdekes fejezete marad Fogaras történetének.

¹⁾ Ez is csak másolatban maradt fenn 7 pontban a városi levéltárban.

IV.

Fogaras története János Zsigmond uralkodása végén és Báthory István erdélyi fejedelemségének első éveiben szorosan összefügg a Békes Gáspár élettörténetével és nagyratörő vágyaival. Mintha csak az lett volna végzete ennek a várnak és zászlósuradalomnak, hogy fejedelmi versenytársakat és trónkövetelőket neveljen és ápoljon s hogy forradalmaknak szolgáljon védbástyájául. Maylád István után újra egy trónpraetendens: Békes Gáspár. De valamint Maylád emberére talált Szapolyai János királyban és Fráter Györgyben: Békes Gáspárt sem védte meg mindvégig Fogarasvára, keményszabású ellenfelével, Báthory Istvánnal szemben.

Békes Gáspár volt egyszersmind utolsó, nem fejedelmi családbeli ura Fogarasnak. Az erdélyi fejedelmek arra a meggyőződésre jutottak, hogy azt a kis fejedelemséget nem tanácsos idegen kézre bocsátani, mert veszedelmessé válható hatalmat képvisel — s magok tették rá kezüket s azután ha adják, a fejedelmi család tagjainak adják, a XVI. század végétől rendszeren magoknak a fejedelemszonyoknak.

Békes Gáspár a fogarasi uradalmat 1567-ben nyeri adományúl, 30.000 arany forint zálogösszegben, fejedelmétől János Zsigmondtól, a kinek ő legbizodalmasabb tanácsosa, jobbkeze volt. Erdély politikáját az utolsó „választott király“ udvarában Békes irányította; ő vezette urát Sulejman szultán elé a zimonyi táborba 1566-ban; ő kötötte meg később 1570-ben a császár-királylyal a speyeri szerződést, mely Erdélyt a magyar király fenhatósága alá volt hívatva visszakapcsolni. — Ő volt János Zsigmond halála után a császár-király jelöltje az erdélyi *vajdaságra*.

Amde a nemzeti párt a német fenhatóságtól félve s a törökkel szakítani nem akarván, Békes Gáspár jelöltsége ellenében Báthory István köré csoportosult s 1571 május 25-ikén őt (ki egyszersmind a szultán ajánlottja volt) választotta *fejedelemmé*.

Békes nem nyugodott belé sorsába, nem hódolt meg az új fejedelemnek, s azzal a szándékkal vonult félre megerősített várába Fogarasra, hogy a harczt, melyet az alkotmányos küzdtéren elvesztett, tovább fogja folytatni. Eszközeiül a császárhoz szító szászokat s a szabadalmaik elvesztéseért elégedetlenkedő székelyeket akarta felhasználni. A székelyek néhány hónap múlva csakugyan lázadást kezdtek, a mi azonban hamar elnyomatott. De leginkább bízott a császár-király segélyében és pártfogásában, a kinek hűségére a speyeri egyezés megkötésekor felesküdt.

Békes Fogarasból csakhamar követet küldött a császár-királyhoz, kérve, hogy nevezze ki őt Báthory mellé, — mint Ferdinánd 1551-ben Kendy mellé Dobót — társvajdává. Miksa nem tartotta tanácsosnak és célravezetőnek ily elhatározó lépést tenni, s egyelőre azt a szerepet szánta Békesnek, hogy Báthoryt Fogarasból ellenőrizze.

S valóban Békes úgy viselte magát Fogarasban, mint a fejedelemtől független „liber baro“. — Ő a császár-király alattvalója, nem a fejedelemé, neki a császár parancsol, nem Báthory — ő Fogarast, mint zászlós-uradalmat bírja, adót tőle nem fizet. Tehát status in statu.

Báthory gondoskodott róla, hogy ne sokáig legyen az. Törvényt hozatott az 1571 őszi országgyűlésen (melyen Békes nem jelent meg), hogy a jogtalanul eladományozott birtokokat a fiscus, vagy magánosok (a kinek t. i. joga van valamelyikhez) törvényesen visszaperelehetik.¹⁾

Ennek éle Békes és Fogaras ellen irányult. Békes azonban abban bizakodott, hogy a császár őt fegyveres erővel is megsegíti s haladt a megkezdett úton. 1572 elején már elérkezettnek látja az időt a felkelésre és támadásra és levelek s követői által sürgeti segélyadásra a császárt és kassai kapitányát. De Miksa nem akarta elhamarkodni a dolgot, mert — izente — „a mi idő előtt történik, rosszúl üt ki“, tehát egy kevés ideig tűrjön még és egyebekkel (t.

¹⁾ Erd. Orsz. gy. Eml. II. 497.

i. párthíveivel) is tűrtessen, mert az idő igen azt kívánja“, ne féljen „nem hagyják moházni (bemohosodni) dolgait“.

Báthory éber figyelemmel kísérte Békes „rezgelődését“ s fellépett ellene, mert jobb megelőzni, mint megelőztetni“. Az 1571-iki törvény alapján fogarasi birtokából akarta kiforgatni. Maylád Margit, a fejedelem elhunyt testvérének Báthory Andrásnak az özvegye által pereltette be, azon az alapon, hogy mikor Maylád Gábor Fogarast eladta, az nővérének elővételi joga mellőzésével történt. Azt követelte tehát, hogy az eredeti 30,000 frtnyi zálogösszeg fejében bocsássa vissza neki Békes ez ősi Maylád-birtokot.

Báthory intő levelet küldött Békesnek Fogaras átengedésére. Békes azt felelte, hogy nem lehet a vajda felperes is, bíró is egy személyben s a pert a császárhoz kívánta felebbezni. A fejedelem természetesen hallani sem akart erről, bár kétségtelen, hogy Maylád Margit mögött tényleg ő maga állott.

Békes a császártól várta és sürgette a segítséget, és fegyveres fellépést, biztosítván őt leveleiben és követei által, hogy az urak nagy része, elidegenedett Báthorytól s székelylek, szászok és oláhok készek felkelni ellene.

Miksa a támadást és felkelést még 1573 derekán is korainak tartotta; de azt megtette, hogy Békest ünnepies formában, díszesen kiállított diplomával Fogaras birtokában megerősítette (1573 jun. 3-án). A királyi adománylevél eredetije, nagy hártya lapon, máig is megvan a fogarasi ev. ref. egyház levéltárában. Azon kívül megvette számára a vöröskői uradalmat, melynek vételárát úgy kellett volna Békesnek visszafizetnie, hogy azon párthíveket toborzzon a császár számára. Megigérte azt is, hogy a fogarasi per törvényszéki tárgyalására (1573 okt. 18.) Ibrányi Ferencz hírneves magyar jogtudóst beküldi Erdélybe ügye védőjeül. Megkezdte a hadi készületeket is; hűségre intő leveleket íratott Erdélybe a három nemzet főbbjeinek; Békest ellenállásra buzdítja, ha megtámadtatnék és igéri, hogy a kassai kapitány által megsegítteti; sőt megintette magát Báthoryt is, hogy az ő „híveit meg ne merje háborgatni“.

Békes fondorkodása ily veszedelmes jelleget öltvén, Báthory tette határozta magát. 1573 okt. elején hirtelen megtámadta Békes várait. Alvincz és Enyed egy csapással kezébe került, Fogarast is váratlanul lepte ugyan meg, — de ez két hétig ellentállott s rend-

szeres ostrommal kellett megadásra kényszeríteni. Fogaras ellen Bánffy Györgyöt küldötte lovassággal s a kék drabantokat, Vadas Mihály kapitányuk vezérlete alatt. Mindkettő jeles vitéz volt, a kik itt is dicsőséget arattak, s később Báthory lengyel királysága alatt még nagyobb hírnevet szereztek. Bánffy állott a Báthoryt Lengyelországba kísérő erdélyi sereg élén, ő ostromolja ki ott a császárpártiak főerősségét Landskoron várát; Vadas Mihály pedig a muszka harcokban játszott kiváló szerepet, ott is esett el Polock vára alatt.

Fogarast csellel fogták körül. „Sok szekér volt, kiket gyökénynyel földtek volt be, simulálván azt, hogy sót visznek és mindenik kék drabanttal volt rakva“. ¹⁾

A meglepetés annyira sikerült, hogy Békest magát is csaknem elfogták, mert a váron kívül éppen a kertben sétált, midőn a fejedelem hadai váratlanul megérkeztek, úgy hogy alig volt annyi ideje, hogy a várba meneküljön. ²⁾

Okt. 4-én kezdték ostromolni a várat, Békes nem bízott a vár megvédhetésében s tudván mi sors vár reá, ha egykori vetélytársa s most ítélő bírása a fejedelem kezébe kerül, menekülésre gondolt. A vár védelmét, kis fiát és kincseit leghívebb emberére Gyulai Pálra bízta (a ki az ő költségén végezte tanulmányait az olasz egyetemeken) s maga útra készült. Meghagyta Gyulainak, hogy ha a várat fel kellene adnia, összes kincseit és értékeit Báthorynak adja át, s ne engedje a katonák zsákmányául, mert így még, ha egy kézben marad, lehet reménye, hogy visszaszerzi. Legértékesebb kincseiből pedig egy zacskó drága gyöngyöt, gyémántot és aranyat magához vett, három lovat felnyergeltetett s nehogy patkóik csattogása árulójak legyen, azokat bőr- és pokróczdarabokkal varratta át. Azután, hogy a várból menekülhessen, ő is csellel folyamodott.

Fogarás várának két be- s kijárata volt: a főkapu, keleti — s a „kis-kapu“, északi oldalán a négyszöget képező várfalaknak. Az ostromzár — úgy látszik — nem volt tökéletes s ezt a körülményt használta fel Békes menekülésére. A főkapunál nagy harci lármát üttetett, mintha kirohanásra készülnének. Harsogtak a tárogatók, peregtek a dobok s megszólaltak az ágyúk. S midőn Bánffy György az ostromlók összes haderejét a főkapu irányában, a honnan a ki-

¹⁾ Szamosközy István történeti maradványai IV. k. 3. l.

²⁾ Szamosközy id. h.

rohanást várta, összpontosította: Békes harmadmagával az éj sötétében a kiskapun kiosont és elvágatott. Hét napi bolyongás után erdön-berken át, kerülve a főbb útakat, nehogy a fejedelem vagy emberei kezébe kerüljön, érkezett ki erdélyi területéről s okt. 12-én eljutott a kassai kapitányhoz, hogy segítséget eszközöljön ki Báthory ellen.

Fogaras várát pedig Gyulai Pál, Békes Lázár (a Gáspár testvére), Sarmasági Miklós, Móré Gábor, Horváth Miklós az őrség élén vitézül védelmezték két héten keresztül. De Báthory újabb és újabb haderőt küldött ellene, előbb 14 majd ismét nyolcz ágyúval, úgy hogy Gyulai Pál végtére is kénytelennek érezte magát a várat okt. 18-án feladni. A várat az ostromló hadak iszonyúan feldúlták.

Báthory azonközben okt. 15-ére Meggyesre országgyűlést hívott össze, hogy a Békes ellen intézett támadás okairól beszámoljon s a lázadók és összeesküvők ellen törvényt hozasson. Az országgyűlés (melyen a Békes-pártiak egy része nem vett részt, más része félelmében hallgatott) betetézte Báthory diadalát a pártolkodók ellen hozott határozataival. „Minek okáért penig értjük (így szól az 1. pont), hogy békes Gáspár contra statum et quietem publicam erigalta magát, és az nagyságod személye és méltósága ellen machinálkodott: teljes hatalmat adunk nagyságodnak büntetni és az pártolkodókat közülünk kiirtani“.¹⁾

Az országgyűlés után a fejedelem maga is ellátogatott Fogarasba, melyet immár magáénak mondhatott s a hol megtalálták a császár és kapitányainak Békeshez írt leveleit, melyek a fondorlatokat s az ő árulását világosan documentálták. Hiába kérte ezek után a kassai kapitány Békes számára Fogaras visszaadását, hiába később ő maga is — Fogarast Békes örökre eljátszotta. Nem tudta azt visszavívni fegyveres erővel sem, miután a császár és felsőmagyarországi kapitányai támogatásával 1575 nyarán Erdélybe ütött s párthívei, főkép a székelyek csatlakozása által tetemes haderővel mérkőzött meg még egyszer Báthoryval. A szent-páli ütközet (1575 jul. 9-én) vérbe fojtotta a Békes lázadását s örökre száműzte őt Erdélyből.

Még egyszer megkísérlette Békes Fogaras visszaszerzését, midőn Báthory lengyel királylyá választatása után az alatt a föltétel

¹⁾ Erdélyi Országgy. Eml. II. 544.

alatt igyekezett kibékülni vele, hogy Fogarast adja vissza. A kibékülés megtörtént; de Fogarast nem nyerhette vissza: a helyett szerzett magának Báthory szolgálatában a muszka harcokban tanúsított kiváló érdemeiért Lengyelországban szép uradalmat — Landskoron várát. Annál bőkezűbben jutalmazta meg Báthory Fogaras ostrománál vitézkedett híveit. A Fehérvárról Fogarasra puskákat és munitiót szállító szászok között pl. 1000 frtot osztatott ki. Békes idejekorán megtért párthíveivel is éreztette fejedelmi kegyét. Az a Horváth Miklós, a ki Fogaras vára védelmében még Békes érdekében harcol, a szt.-páli csatában már a fejedelem seregében vitézkedvén, a Fogarassal szomszédos Bethlen faluban nyer a fejedelemtől birtokot.¹⁾

Báthory István midőn Lengyelországba ment, hogy királyságát elfoglalja, Fejérvárról *Fogaras* felé vette útját s 1576 okt. 8-án ott időzött. A várat és uradalmát azonban nem bocsította ki kezéből azután sem, saját kapitányai által igazgattatta s jövedelmét az ország szükségleteire fordíttatta. 1575-ben Apaffy István volt benne kapitány, kitől egy ítéletvel maradt fenn a kopacseli bojérság felett.²⁾

Báthory István végrendeleteiben intézkedett Fogaras további sorsáról. Egyikben ötvenezer tallért hagy hazájának s kedves rokonainak, mely összegből 35000-et fogarasi jószágigazgatója letett a kincstárba, a többit pedig Fogaras várának jövedelméből fogja kipótolni.³⁾ Másik végrendeletében (1585 máj. 12.) — a muszka foglyok váltságdíjából hagyatékozott kilenczvenhatezer forinton felül, — megtakarított pénzéből, Fogaras vára jövedelméből 40.000 tallért az ország védelmére Kővárott biztos őrizet alá helyeztetett.⁴⁾

¹⁾ Az adománylevél egykorú másolata megvan az Erd. Múzeumnak adott fogarasi levelek között, Gyulafejérvárról 1576 márcz. 1-én keltezve „Stephanus electus rex“ és „Mart. Berzeviceius procancell.“ aláírásával. E szerint *Báthory István* lengyel király és erdélyi fejedelem ns. *Horváth Miklósnak* udvari hívének, hűséges szolgálataiért (főkép Békes Gáspár támadása alkalmával, midőn ez külföldi, úgy német mint magyar végbeli katonákkal és némely hűtlen lazadók által segítve titkon Erdélybe ütött) Fogaras földén *Bethlen* faluban lévő házat és curiát (melyet különben Békes Gáspár adományából birt), minden hozzá tartozó földekkel, rétekkel, malmokkal, továbbá még hat más szántófölddel, melyet fogarasi udvarbírája által hasítottatott ki, adományoz neki örökös jogon

²⁾ Eredetije a fogarasvárosi levéltárban.

³⁾ A lembergi gr. Ossolinski könyvtár 168 sz. Cod. 360. lev. lévő más.

⁴⁾ Budapesti Szemle 1888. évf. 244. l.

Fogarast egyik unokaöccsének, néhai bátyja Báthory András és Maylád Margit fiának *Báthori Boldizsárnak* hagyja s így mintegy visszaállítja a Maylád-család örökösödését ősi birtokukra. Végrendeletei körülírják a Fogaras birtokával járó kötelezettségeket is. Egyikben azt köti ki, hogy Báthory Boldizsár Fogaras birtokbavétele előtt Zsigmond erdélyi fejedelemnek hűséget esküdjék. Kettőben meg azt, hogy magtalanul elhalása esetén Fogaras vára Báthory Zsigmond fejedelemre, vagy örököseire szálljon. Ha pedig Zsigmond is magtalanul halna meg, -- Maylád Gáborra s fiágon való örököseire szálljon a szép uradalom. S minthogy Fogaras vidéke a közadó alól fel van mentve, a vár birtokosai kötelesek hadjárat esetében 200 lovas és 200 gyalog jó katonát — „nemcsak afféle bojárt“ — a hadba vezetni, vagy törvényes akadályoztatás esetében, ha a várúr személyesen nem mehetne, az említett számú katonaságot biztos vezérlet alatt táborba küldeni s azt a hadjárat alatt saját költségén élelmezni.¹⁾

Báthory Boldizsárt 1589 febr. 1-én iktatták be Fogaras vára és uradalma s oct. 10-én a secularizált *kerezi apátság* birtokába. Fogaras vára egykori fénye s szerencsecsillaga újra felderülni látszott a pompa- és mulatságkedvelő „országkapitány“ birtokában, a ki szerette a nagy udvartartást, fényűzést, a kalandokat. Fogarason annál többet tartózkodott, mintán unokaöccsével a fejedelemmel meghasonlott (1591.) s mintán Kendy Sándor leányát Zsuzsánnát (1592 febr. 9-én) nőül vette.

Báthory Boldizsár nagyravágyó ember volt, a ki valaha a lengyel királyságról álmódzott, a mire őt nagybátyja szánta és nevelte. A krakkói Wawel, a varsói, grodnoi, vilna királyi paloták s uradalmak helyett nagyravágyását nem elégíthette ki Fogaras. Az erdélyi

¹⁾ Adalékok Báthory István életéhez Csopey Lászlótól. Bp. Szemle 245. Itt alkalmat veszek magamnak Csopey L. egy-két tévedését id. közleményében megigazítani. 1. Azt mondja Báthoryról „Ugy tudjuk, hogy leghívebb képe az 1583-ik évi, festette egy *M. K.* név alatt *rejtőző* idegen.“ Jegyzetben hozzá teszi: „Ennek ellenében (?) Szádeczky Lajos azt állítja, hogy ez a kép *Kober Márton* műve“ stb. Igen is: *Kober Mártoné*, B. I. udvari festőjéé, a ki az *M. K.* név alatt nem *rejtőzik*, mert az az ő festői monogrammjá, nevének kezdő betűi = *Martinus Kober*. — 2. Az a Csopey id. cikkében említett „*Leptem (talán Lépes?) Istrán*“, kinek Báthory 5000 frtot hagy, nem más, mint *Lepcséni István*, az ő komornyikja, a ki utolsó betegségében is ápolta.

politikai viszonyok alakulása azonban kilátásba helyezte az erdélyi fejedelemséget — és Boldizsár nem habozott a hullámokra bízni sorsa hajóját, a mely midőn már-már a kívánt révbe ért, a part szirtjein tört izzé porrá.

Báthory Boldizsár részt vett a fejedelem ellen intézett 1594-iki conspiratióban, a mely őt már-már trónra ültette, midőn végre Báthory Zsigmond kerekedett felül s unokabátyját többekkel együtt elfogatta s megölette (1594 szept. 11.) Hiába intette őt apósa Kendy Sándor, midőn Báthory Zsigmond bosszútervéről hírt hallott, hogy meneküljön Kolozsvárról Fogarasba, ott sem őt, s az ő távollétében mást sem fog merni a fejedelem bántani. Boldizsár bízott unokaöccse látszólagos kiengesztelődésében s e bizalmának lett áldozata.

Fogarason pedig ismét beteljesült végzete, hogy megint egy fejedelmi vetélytársnak képezte uradalmát, mint már kétszer előbb e században. Sorsuk is közös volt: mindhárman elbuktak.

Köztörténelmünk ily kimagasló alakjainak Fogarashoz fűződő élettörténete vet fényt e vár ódon bástyafalaira s teszi érdekessé Fogaras történetét.

V.

A Habsburg-házi magyar királyoknak állandó törekvése volt a különvált erdélyi fejedelemséget Magyarországhoz visszakapcsolni. Sok tintát és szót pazarolnak erre a XVI. és XVII. sz. folyamán a diplomácia útján s nem kevesebb vért a fegyveres küzdelmek csatáterein.

Báthory Zsigmond 1594-iki politikai gyilkossága is ennek a rovasára esik, midőn vérbefojtja a török szövetséghez ragaszkodó főurakat s utána megköti a szövetséget a német császárral, mint magyar királylyal.

Ez a nagy fordulat Erdély hagyományos politikájában — korszakalkotó Fogaras történetében is.

Báthory Zsigmond 1595-ben az osztrák-házból nőül s nejének Mária Krisztierna főhercegnőnek hitbér fejében leköti a *fogarasi uradalmat*¹⁾ más egyebekkel.

Ettől fogva Fogaras többnyire az erdélyi fejedelemlők birtoka.

A szerencsétlen Mária Krisztierna, a kinek boldogtalan házassága, ifjúkori kicsapongásai következtében kiélt férjével, csak névleges volt — sokat tartózkodott Fogarasban, egyedül, elhagyatva érezvén magát a távoli idegen országban, hová a politika áldozatául sodortatott.

Szerencsétlenségében mások boldogításában keresett vigasztalást. A fogarasi polgároknak kiváltság levelet ad, hogy mivel úgy is „terhes

¹⁾ A házassági szerződésben a menyasszony hozományát édes anyja Mária főhgnő s az erdélyi követség, 55.000 forintban állapítja meg (Gráciban 1595 márcz. 4-én), s annak fejében Báthory Zsigmond ugyanannyi ellenhozományt s külön 60.000 forint nászajándékot biztosít s a hitbér fejében leköti a fogarasi uradalmat, melyet a lakodalom után kezébe is bocsát a fejedelemlőnek

szolgáltatjuk volna az ott való majorság betakarításában“ egy házhely után földadó fejében mindössze „50 pénz“ (denár) adót fizessenek, féltelkesek 25 pénzt; azok pedig, kiknek házuk után földjük a háztárban nincs, úgy a zsellérek, továbbá a kis galacziak ¹⁾ és a várhoz tartozó mesteremberek, u. m. kőművesek, ácsok, fazekasok, halászhok, asztalosok, korcsmárosok stb. semmi adóval se tartozzanak. Ezen kívül lakodalmak és temetések alkalmával 25 veder bort szabadon vihetnek be a városba, adó nélkül. ²⁾

Bőkezűen jutalmazza uradalma tisztjeit is. Jószág-igazgatója, vagy mint akkor nevezték „várbeli provisor“, később u. n. udvar-bírája Lészai Literatus Ferencz a megalapítója a közeli havasalji Lésza (ma Lissa nevű) faluban és Fogarast a XVII. században virágzó nemes család tekintélyének. Az oláh bojárságból magyar nemességre emelkedő récsei és nagyberivoji Boér-család is neki köszönheti emelkedését és vagyonosodását. Fogarasvidéki kománai birtokának tisztartója ugyanis récsei Boér Tamás, a ki tőle nyeri adományul a Fogarashoz közeli havasalji Récse falu birtokának felét, mely a falut ketté választó havasi patakon túl napnyugatra esik ³⁾, az adományt mindkét ágon leszármazó utódaira is kiterjesztve ⁴⁾. Ugyanazon Boér Tamásnak récsei házáat minden adózás és köztelherviselés alól mentesíti. ⁵⁾

¹⁾ Fogarasnak az Olton túl fekvő, oláh jobbágyok által lakott külvárosa.

²⁾ Magyar eredetiben és másolatban a vmegyei levéltárban. Ez még 1805-ben is érvényben van. Ld. a városi adóról (Census) szóló iratban.

³⁾ Manapság a falunak ezen része *Teleki-Récse*nek, a másik (keleti része) *Vajda-Récse*nek nevezetik, későbbi birtokosaik után.

⁴⁾ Rákóczy Zsigmond 1607 ápr. 30-án kelt új adomány-levele szerint, a mely ezt a Boér Tamás fiai István és Péter részére megújítja, hivatkozván a Mária Krisztierna eredeti adományozására.

⁵⁾ (1598) május 16-án. Másolatban a Boér-család levelei között.

Ezek a tisztviselők aztán szívélyen is hordozták a vár és birtok gondozását s féltékenyen őrködnek azok felett. Hogy a várba senkit be ne bocsássanak, annak az utasításnak pl. annyira szigorúan megfelelnek, hogy midőn Pezz Bertalan dr. cs. és kir. biztos Havasalföldre utaztában Fogarasvárában egy éjjelre meg akart szállni, Lészay uram és a többi tisztek nem bocsátják be a várba s midőn kíséretéből némelyek a vár megtekintésére a hidra mentek, onnan elutasítottak. E miatt a büszke császári követ tüstént lovas postát küld vissza a fejedelemsasszonyhoz Kővárra, hogy elégtételt kérjen e „demonstratio“ miatt, hogy ő felsége a császár képviselője előtt Fogarasvárában ajtót s kaput

A fejedelemasszony jószíve kisebb dolgokban is élénken visszatükröződik. Midőn 1597 nyarán Fogarason időz, arra is kiterjed figyelme, hogy egyik udvarhölgyének szívügyében vigasztalásról gondoskodjék. A kisasszonynak (Wess leány) úgy látszik Gráczbba vitte a szívét valamelyik oda visszatért udvari gavallér (Vital) s midőn ettől a Gráczból érkező levelek között egy betű, de még egy köszöntés sem érkezett, az udvarhölgy úgy elkeseredett, hogy e miatt a fejedelemasszony belső szobájából a váróterembe vezető lépcsőn siránkozván, elájult s a lépcsőn legurult. A fejedelemasszonynak megesis a szíve a „bolondos“ szerelmesen, a ki annyira érdeklődik ifja iránt s irédesanyjának, hogy írasson vele a búbamerült kisasszonynak ¹⁾

A fejedelemnőnek is az volt a legboldogabb napja, ha otthonról leveleket kapott. A honvágy sir ki minden leveléből, melyeket fogarasi és kővári magányából írogat. Férje, kivel úgy élt „mint testvér a testvérrrel“, kerülte őt, de nem talált nyugalmat sem az országban bent, sem a csatatéren, sem a bujdosásban, mígnem elhatározta, hogy nejétől elválik s az erdélyi fejedelemséget átengedte először Rudolf császár-királynak az oppelni (sziléziai) hercegségért, majd onnan is visszatérve, később unokabátyjának Báthory Endrének.

A fejedelemválsággal ütött a szabadulás órája Mária Krisztiánának is. Az új fejedelem (1599. ápr. 8.) Fogaras birtokáért évi 15000 m. frt haszonbér fizetésére kötelezte magát s a főhercegnő sietett elhagyni négy évi keservének színhelyét s miután a pápa házasságát — végre nemhajtás alapján — felbontotta, néhány év múlva „1608/8 mindenszentek napján szűzies tisztaságát isten szolgálatára felajánlva“ belépett a tiroliai halli zárdába s ott végezte be, mint fejedelemnő, 1626. jan. 18-án gyászos életét.

A fogarasi uradalom haszonélvezete szerződésileg és jogilag őt illette Erdélyből távozása után is. De mindössze egy félévi bérletet (7500 frtot) kapott belőle Báthory Andrástól (1598. ápr. 13-án). A bekövetkezett erdélyi zavarok, az a véres katasztrófa és országfelfordulás,

zártak s jelentést tesz arról a császárnak is. (Brassóból 1598. ápr. 18 Kiadva Erd. Ogy. Eml. IX. 16. l.) S lovait megabakoltatván, a városból éjnek idején tovább indul s éjjélkor érkezik Sárkányba.“

¹⁾ Mária Christierne Mária főhercegnőnek. Kiadva Szilágyi: Carillo Alfonz dipl. működése. 75. l.

mely a XVI. század végén Erdélyt alapjában megingatta, Mária Krisztiernát is kiforgatta fogarasi urdalmából.

Ő azonban szívósan ragaszkodott jogához mindvégig. Évről-évre számítja a hátrálékokat kamatos kamatjával; minden alkalmat, fejedelem és császárváltozást felhasznál jogai érvényesítésére; de még akkor sem ér célzt, midőn saját testvére (II. Ferdinánd) jut a császári és magyar királyi trónra. Ekkor (1618-ban) fogarasi tartozásait 264,000 forintra számítja ¹⁾ s Ferdinánd meg is kísérli az erdélyi rendektől annak kifizettetését, de a rendek az 1619-iki gyulafehérvári országgyűlésből udvariasan bár, de visszaautasítják a követelés jogosultságát, a Prágában (1614) elhalt Báthory Zsigmond hagyatékára utalva s arra hivatkozva, hogy Fogaras jövedelmét már a császári kormány alatt (Básta idejében) sem fordították Mária Krisztierna javára. ²⁾

De az egykori erdélyi fejedelelnő jogát Fogarasra fel nem adta végső lehelletéig. Végrendeletében 150,000 frtot hagyatékoz erdélyi járandóságaiból a halli zárdának, melyet ez még egy század múlva is nyilvántart s 1701-ben már 1.106,000 frtra számít fel. Lehetséges, hogy a halli zárdá behajthatatlan követelései rovatában még máig is ott szerepel Fogaras, a rég letűnt erdélyi fejedelemség rovására. ³⁾

*

Azok a rohamos politikai változások, melyek a XVI. század utolsó s a XVII. első éveiben az erdélyi fejedelemséget felforgatták, nagymérvű változásokat s erős bonyodalmakat idéznek elő a birtokviszonyokban is. A fogarasi uradalom is gyorsan forog egyik kézzől a másikra, a miként az ország kormánya változik.

Báthory Endrét megbuktatja Mihály vajda, a ki német zsoldon fogadott hadaival mintegy orozva támadja meg az országot, a melynek fejedelme iránt csak az imént hűségesküt tett le. Martalócz hadai

¹⁾ Mária Kr. folyamodása a császárhoz 1619. (jul. 1.) Eredetije a bécsi kamarai levéltárban „Siebenbg. Urkunden.“ Megj. Kemény D. Fundgrubenjében is. 150. l.

²⁾ Ld. Báthory Zsigmond hitbére cz. közleményemet a századok 1890. évf. 231. l.

³⁾ Báthory Zsigmondné, Mária Kriszterna életét megírtam a Századok 1883. évfolyamában. Megjelent külön is.

1599. okt. 25. 26-án vonóznak át Fogaras földén, a mely az ő uralma alatt élénk szerepet játszik.

Mihály vajda Erdély leigázása után a fogarasi uradalmat a császár-király tudta nélkül nejeének adományozta, a havaseli vajdák régi 1—2 százév előtti birtoklásának czímén formálván ahoz jogot.¹⁾ Innen indul Moldva meghódítására 1600. ápr. végén, Fogarasban összevont hadaival. Innen küldte első jelentését a császárnak (ápr. 28-án) Moldva megtámadásáról.

A császár-királylyal való alkudozásaiban 1600 nyarán Görgény Gyalu, Vécs, Huszt és Kővár birtokán kívül Fogarast kívánja örökös birtokul magának s utódainak. A császár válaszában Fogaras adományozását Mária Kriszttierna jogczímén tagadja meg.

Fogaras vidékének oláh lakossága mindvégig kitartott a bitorló havaseli vajda mellett. Midőn az erdélyi rendek felkelnek ellene, Fogaras vidéke Mihály vajda mellé áll. „A Fogaras földi parasztságot értjük (írják a rendek a székelyeknek), hogy mozgolódnak; megizentük, hogy megtérjenek, mert mind egyik levágtjuk őket.²⁾

A miriszlói vesztett csata után, (a hol 1600 sept. 18-án a felkelt erdélyiek Básta német hadai segélyével megtörik a bitorló uralmát) — Fogarasban pihen meg Mihály vajda s ott szedi össze futó hadait, a hol összeharácsolt kincseit és családját tartotta. Innen kísérli meg először követei által a békés kiegyezést győztes ellenfeivel, Erdélyből kivonulása fejében Fogaras, Görgény és Vécs uradalmait kívánván. De a békefeltételeket a győztes erdélyiek nem sokára magok diktálták, miután a brassai országhatárig üldözték a vajdát, kit Havasalföldön új ellenség — a lengyel sereg várt. Ezzel szemben is csatát s havaseli uralmát veszítve, az erdélyiek kezébe adta — a béke s a császár-királyhoz való hűsége zálogául — feleségét és fiát, a kiket aztán (míg ő Bécsbe és Prágába járt kegyelemért esdekelve) az erdélyiek előbb Gyalu, aztán Fogaras várában tartottak tisztességes őrizet alatt.

Az erdélyi rendek pedig Fogarast a léczfalvi országgyűlesen Csáky Istvánnak az ország főkapitányának adományozták, az ország felszabadítása körül szerzett érdemei megjutalmazására.

¹⁾ Szádeczky: Mihály vajda okmánytára. 118. l.

²⁾ A tordai táborbeli rendek a székelyeknek. 1600. szept. 10. (M. v. O. II. k.)

De Fogaras nem sokáig lehetett a Csákyé. Mert midőn az erdélyiek ismét fejedelmökké tették Báthory Zsigmondot (1601 elején), a császár-király újra kegyeibe fogadja Mihály vajdát s a kassai kapitánnyal, Bástával kibékítvén, másodszor is Erdély leigázására küldi. Báthory Zsigmondot Goroszlónál (1601 aug. 3.) legyőzik, de Erdély bírása felett aztán összevesznek s midőn Mihály vajda a Keresztmezején álló táborból Bástától elválva, Fogaras kiostromlására akar indulni, hogy onnan családját az erdélyiek kezéből kiszabadítsa — Básta Mihály vajdát orozva megöleti (1601 aug. 19). Az orgyilkos vallonkapitányt (Beaury Jakabot) pedig Fogarasvár kapitányságával jutalmazza meg.¹⁾

Básta erdélyi uralma idejéből (1603.) fenmaradt egy jelentés az erdélyi fiscalis uradalmakról. Ebben Fehérvár után mindjárt Fogaras következik. Akkor 60 falu tartozott hozzá, melyek az udvarbíró jelentése szerint évenként 1515 frt 55 dénárral adóznak, melybe bele van számítva a fogarasvárosi vásárvám is. 20 százsz falu is (Nagy-Sink székből) oda fizeti tizedét, bor búza, zab, méz s egyéb természetnényeiből. Egy nemesi birtok is tartozik hozzá, melynek földjeit Felső- és Alsó-Komána, F. és A.-Venicze (Venetia), Kucsulata és Lupsa jobbágysai művelik robot-képen.²⁾

Rudolf császár-király Fogaras, Maros-Ujvár, Kisfalud és Komána birtokát Mária Krisztierna javára kívánja gondoztatni;³⁾ de a Básta rosszúl fizetett és élmezett hadai ezeken csakúgy harácsolnak, mint egyebütt.⁴⁾

¹⁾ Szamosközy IV. 148.

²⁾ Erd. Ogy. Eml. V. 213.

³⁾ Erd. Ogy. Eml. V. 253.

⁴⁾ A kománai birtok számadásainak egy töredéke maradt fenn ebből az időből (1603) a Boér-levelek között s ebben olvassuk, hogy Fogaras várából két katona küldetett a kománai udvarház őrzésére, de ezek ha tán mástól meg — saját társaiktól nem védhették meg a magtárakat. „17 Febr. (így szól e számadás egyik pontja) midőn nagys. Verling kapitány úr a vallon sereggel Sárkányban három napig időzött, a vallonok betörték a curiába, s a mennyi búza, zab s ingóság volt ott, mindent elraboltak, még a 125 kalangyás zabos kazalt is széthányták s lovaik számára elhordták.“ 16½ köből búza, 14 köből árpa, 4 köből zab esett zsákmányúl.

E számadás más töredéke a 1603-ban a hátralékos birságok lajstromát tartalmazza, a kománai uradalomhoz tartozó falvak jobbágysairól, kik valamely

A fogarasi és kománai birtokot ez időben is (1601—1605) magyar tisztek kezelték a számadásaikat a cs. és kir. biztosok elibe terjesztették.

Básta uralma alatt Fogaras várát német őrség tartotta megszállva. Mintegy hatvan német, mind „jó legények“ őrizték a várat. A Bocskay-felkelés idején ezek fellázadtak kapitányuk és hadnagyuk ellen, azokat megölték s új kapitányt választván, önként meghódoltak Bocskay erdélyi főkapitányának Gyulafi Lászlónak. Nem a szabadságharcért lelkesedve, hanem személyes gyűlöletből tették. A kapitány ekkor már nem a Mihály vajda gyilkosa, hanem Glancz János osztráki, kegyetlenül bánt velök, „hópénzüket meg nem adta, ő magokat semmi becsületben és tisztességben nem tartotta, minden kicsinyért szidalmazta őket s élés miatt is igen megszűkültek volt“ s a mellett szokatlan munkára, egy erős bástya építésére kényszerítette őket, melyet előbb a fogarasvidéki jobbágyokkal csináltatott, de ezek, a „nagy munkát elunván, elszöktek.“ Ezek miatt támadt az összeesküvés, melynek élén Czot Mihály zászlótartó, Károly gráci főherczeg (a Mária Krisztierna fejedelemnő atyja) egykori főhalászmeszterének a fia állott, a kit a megelőző télen a kapitány fel akart akasztatni s csak társainak sok kérésére kegyelmezett meg neki.

A lázadás kitörése 1605 jul. 8-án történt. A kapitány a városban ebédelt Lészay Gáspárnál s „egész nap ott lakozott.“ „Este, hogy a várban bemegyén volt, a felső kapuban felszóval kérdik: *berdó* (wer da?), mit az előtt soha sem cselekedtek.“ S erre a jeladásra, az összeesküdtek három lövéssel leterítették. „Az lajtnamot (hadnagyot) is ugyanott a városban roszpergerrel lyugatják által, kin annyi seb volt, hogy rostának sem volt volna jó az bőre az sok gyakdosás miatt.“ Olyan zűrzavar, kiabálás lett erre a várban az összeesküvők s be nem avatottak közt, hogy a városbeliek azt hitték, hogy mind levágják ott bent egymást. A kapitány és hadnagyon (Hanz Spech) kívül még ketten (Fischer Dániel s egy-francia Tebartel Dávid) ölettek meg. „Végre egymás között lecsendesednek, a

elkövetett bűnért birságra ítéltek. A birságok összege a vétkek szerint így mutatkozik: lólopásért járt 24 frt, tehén, ökör vagy malaczért 12 frt, bárányért 3 frt, búza lopásért 4 frt, vér-birságért („tött vért“) 4 frt, verekedésért („hatalompénz“, „tött kéket“) 1 frt 20 dénár. *Antiquae restantiae birsagionum in anno 1603 solvenda.*

fejedelem (Bocskay) hívségére megesküdtek és (új) kapitányt választottak magoknak.“

Jul. 9-én reggel hódoló követséget küldöttek (a Kaczán táborban levő) Gyulafi László főgenerálishoz, a ki 10-én Fogarasba érkezett az új kapitány tized magával elibe menvén, egy aranyos ezüstsőszerszámú szép lóval kívántak neki kedveskedni, de Gyulafi nem vevé el, azt mondván, hogy „inkább én nekem kellene megajándékozzom kegyelmeteket.“ Ebédre is hitták a várba, de nem mene. A városba vonulását aztán örömlövésekkel üdvözölték a várból. Még u. a. nap megkötötték az egyezséget a vár átadására, Gyulafi bánatatlanságot ígért nekik s kinek-kinek tisztjében megmaradását; 300 frton kívül 15 nap alatt három havi zsoldjuk kifizetésére s többi hátralékos zsoldjukért közbenjárását a fejedelemnél. A németek viszont hívségükre kötelezték magokat s 32 magyar befogadására.

Jul. 11-én Gyulafi 40—50-ed magával a várba ment s ő az egyezés pontjaira s a németek a fejedelem iránti hívségre megesküdének. Aztán a magyar őrség kapitányává kinevezte *Petki* Farkast, udvarbíróvá *Giróthi* Ferencz deákot, a ki addig számtartó volt a várban.¹⁾

1605 őszén azonban már *Haller* Gábor volt a vár kapitánya, a székegyek adóját 1605 oct. 1-én már az ő kezébe rendeli beszolgáltatni Fogarasba Rákóczy Zsigmond, a Bocskay erdélyi kormányzója.²⁾ Utóda a kapitányságban *Macskásy* Mihály volt (1610 körül), ezé meg *Ballingh* János (1614), az udvarbiróságban pedig *Giróthyé* *Lászlay* Gáspár (1610—12), a kik a várat és uradalmat igazgatták, a kik a bíraskodás élén állottak Fogaras vidékén.

Fogaras vidékének ugyanis, „ennek az földnek szokása szerint“ két sajátos törvényszéke volt: egyik a *kapitány-széke*, másik az *udvar-bíró-széke*. Az első, melyet „fejedelem vagy ő nagysága széke-nek“ s „nemes-szék“-nek is neveznek, mint felsőbb törvényszék 12 nemes úlnökből (köztük a jegyzőből és két szolgahíróból) állott, mely a várkapitány elnöklete alatt ülésezett s a nemesek, boérok és más szabadok pereiben, főbenjáró és nagyobb bűnügyekben a jobbágyok

¹⁾ „Transactio I. Gyulafi az fogarasi nemesekkel (? értsd németekkel, mert nem nemesek, hanem németek voltak) kik az várat megadták.“ Kiadta *Szilágyi* S. Szamosközy IV. köt. III. Pótfűzet 564. l.

²⁾ Erd. Orszgy. Eml. V. 399.

felett is ítelt, mert másnak nem volt pallos-joga Fogaras vidékén. Felebbezni innen csak a fejedelemhez lehetett. Ezen hirdették ki az adomány-, nemes- és egyéb kiváltság-leveleket.

Alsóbb fokú törvényszék volt az *udvarbiró* vagy a *boérok törvényszéke*, mely az udvarbiró elnöklete alatt 12 ülnök boérból állott egy jegyzővel. Ez alá tartoztak az uradalmi jobbágyságok egymás közti pereit, vagy a szabadoké jobbágyságok ellen. Felebbezni innen a nemes-székhez, vagy a várnagy elé lehetett. Bűnügyben, ha szabad ember által a kapitány-szék elé idéztettek, az udvarbiró is jelen volt ott, hogy védhesse a jobbágyot és ügyéről a fejedelmet vagy a várnagyot híven informálhassa.¹⁾

Ilyen alsóbb törvényszék volt még a *fogaras-városi*, mely a polgárok pereiben ítelt, a melyről felebbezés a várba a főtörvényszékhez történhetett.²⁾ Továbbá a *porumbáki*, a *kománai* és a *sárkányi* curia törvényszéke az illető tiszttartókkal élükön.

Fogaras városában érdekes jogszokás volt az is, hogy minden adás-vevési szerződés a bíró vagy hírnök által a templom piacán kihirdettetett s azokról 1604 óta városi „registreum vagyis cathalogus” vezetett, melybe minden bejegyzésért 12 dénárt fizettek az érdekelt felek. Ebből a XVII. század folyamán szorgalmasan s szorványosan még a XVIII. század derekáig is vezetett város-könyvből a bírák lajstroma évről-évre összeállítható. Chúrez (Csűrész) Mihály bíróságában és Alvinczi Péter iskolamestersége alatt kezdődik a könyv s Fogaras városának belső történetére tanulságos feljegyzéseket tartalmaz, többnyire magyarul, itt-ott latinul.³⁾

Kiegészíti ezt Fogaras város telkei, házai (132) és földjei birtokosainak lajstroma 1595, 1617, 1673, 1763 és 1803-ból útczák, házak és dűlők szerint, melyből azt a tanulságot meríthetjük, hogy Fogaras városának lakosai a fejedelmi korban tiszta magyarok voltak; míg a vidéki falvak jobbágyságai legnagyobb részben oláhok.

A két törvényszék ítéletleveleiből (melyek szintén magyar nyel-

¹⁾ L. Kolosvári és Óvári: Magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjt. I. k. 328 l.

²⁾ Leges consuetudinariae ab antiquo inter cives oppid. Fogaras usque ad hodiernum diem observatae a. 1614 6. Apr.

³⁾ A. D. 1604. 24. Junii Regestrum seu Cathalogus oppidi Fogaras (Városi ltr.)

ven írvák) sok maradt fenn a Boér-levelek közt. A tanúkihallgatásról szóló levelek is mind magyarok.

Ezekre azonban nem terjeszkedhetünk ki, úgy a birtokügyi s családörténeti adatokra sem, melyek a XVII. század elejétől mind-egyre sűrűbben maradtak fenn a Boér-levelek között. Báthory Gábor fejedelemsége idejéből már sok ily levél szól a Boér Tamás fiai István és Péter (egy ideig a havasalföldi vajda Michnie Radul titkára) és rokonaik s szomszéd birtokostársaik közt fenforgott birtokügyi s egyéb dolgaikról.¹⁾

Fogarasnak mindinkább terjedelmessé váló köztörténetét is mellőzve, a következő fejezetben a várépítésre s a fogarasi fejedelmi

¹⁾ Ezekből mutatóványul ide iktatjuk a XVII. század első tizedéből való néhány fejedelmi oklevél kivonatát:

1601 máj. 4 (Kolozsvár.) *Báthory Zsigmond* fejedelem nzs. Récei *Boér Tamást* minden hadi terhek és munkák alól felszabadítja és mentesíti, azzal a föltétellel azonban, hogy Fogaras várában, midőn munkája kívántatik, mindig jelen lenni tartozik. (Eredeti.)

1602 apr. 20. Gyulafejérvárt *Báthory Zsigmond* nzs. Récei *Boér Zsigmond*nak, nagyobb kancelláriája irnokának és jegyzőjének a levelek expedálása körül szerzett érdemeiért a Belső-Szolnokmegyei Zinén hat jobbágyas birtokot házzal és nemesi curiával, mely n. Kováchy Ferencz magvaszakadtával szállott a fejedelemre, minden királyi joggal és járandóságaival adományoz. (Eredeti.)

1609 jan. 13. Gy.-Fejérvárt *Báthory Gábor* a vármegyék és várak tisztjeinek szóló nyílt parancsolata, hogy miután ns. Récei *Boér Péter*nek egy Zkintric nevű oláh, társaival, az éj leple alatt jószágáról juhait elhajtotta s most bujdosóban van, üldözzék és elfogván neki adják ki. (Eredeti.)

1609 márcz. 16. Gy.-Fejérvárt *Báthory Gábor* beigtatást elrendelő levele ns. *Farkas István* kamarása részére Récese faluban egy egész portió birtokába, mely eddig Fogaras várához tartozott. (Eredeti.)

1610 jan. 18. Brassón *Báthory Gábor* megerősíti a Fogaras vidéki boérok törvényszéke magyar ítéletlevelét, melyet 1606-ban kiadtak a récei malom felől *Boér János* és *Petrasko Mihály* felperesek és *Boér István* és *Péter*, a Tamás fiai, mint alperesek perében. (Eredeti.)

1610 aug. 1. Gy.-Fejérvár *Báthory Gábor* beigtatási parancsolata *Farkas István* kamarása részére Récese és Kis Bervoy (másodszer Kis-Berecő) faluban neki adományozott birtokba, melyhez Récese faluban a királyi jog fele tartozott (melyet addig ns. Boér István és Péter birtak árendában) és tíz ház és jobbágy (Eredeti, a fejedelmi pecséttel, de aláírás nélkül.)

1610 aug. 20. Kolozsvárt *Báthory Gábor* a fogarasi várbeli törvényszéknek újra vizsgálat és ítélet alá venni rendeli a récei Boér atyafiak perét *Boér János* kérésére, *Boér István* és *Péter* alperesek ellen. (Eredeti, fej. pecséttel, aláírás nélkül.)

uradalomra vonatkozó culturtörténeti és gazdasági adatokat emelem még ki a százados feledés homályából.

VI.

Erdély legkiválóbb fejedelme Bethlen Gábor emlékét Fogarason századokra kihatólag megőrizte a várnak újjáépítése. A vár folyosója közepén egy kőpárkányos ajtó felett máig is ott díszleg a nyilal átlótt nyakú, egymással szemben álló két hattyút ábrázoló Bethlen-czímer az 1627. évszámmal, bent a lilimlevelekből font koszorúval körített czímer mezejében *G. B.* betűvel, melyet az újabkori kifestés *G. R.*-re változtatott (*Gabriel Bethlen* helyett *Georgius Rákóczyra* gondolván a históriában kevésbé jártas restaurátor.) A folyosó mennyezetén ott díszleg a Rákóczyak sárkányfogas czímere is piros mezőben kékszínnel kifestve; míg a vár építését befejező öreg Rákóczy György emlékét a várkapolna kőből faragott oszlopzatos ajtó párkánya felett álló 1640. évszám s kívül a főbástyafalon álló felírtos emléktábla jelöli.¹⁾

A dicső emlékü erdélyi fejedelmek e nagy időket látott ódon palotája most kaszárnya s Bethlen Gábor palotájának czímeres ajtaja felett e felírás hirdeti a nagy változást s a modern rendeltetést: „Manschafts-Zimmer 14 Betten“; míg Rákóczy György 1640-es dátumú kápolnája ajtaja felett ez olvasható: K. k. Militär Schlosskapelle.“

Bethlen Gábor a vár és tartozékai nagymérvű átalakítását 1623 elején kezdeti el. 1623. jan. 15-én udvarbírájának kiadott részletes útastításában ezeket rendeli erre nézve:

25. pont. „Az *téglavetést* in Aprili mindjárt elkezdje és annak soha vasárnapon kívül szüneti ne legyen, continue hat-hat ember hánya, kiktől ad minus 3000 téglát kívánjon be számban minden nap. Az téglának száradására hosszú pajtákat csináltasson, a hol nyaratszaka száradhasson valóban meg. Ez jövő nyáron szent Mihály napjáig ad minus hatszázezer téglá készüljön el.

¹⁾ Ebből ennyi olvasható még mai napság: . . . Celsissimi [ac magnifici] dmi Georgii Rakoci dei gratia principis Transilvaniae parcium regni Hungariae dni Siculorum . . .

26. Az *bástyához*, mivel semmi készületi nincsen, ez esztendőben különben hozzája nem kell fogni, hanem csak prima Augusti állasson valami 20 kőművest neki, és az fundamentomából huzassa fel annyira, hogy négy renddel faragott kővel széneltesse be (így!), hagyja csak abban azt, az fundamentomon feljül egy ember magosságyira.

27. Az bástya aljának megszénelésire és szegeletére s partázásnak való köveket a jövő tavaszon nyáron hordassa, faragtassa, készíttesse el, hogy jövő esztendőben, mikor a bástyát rakni fogják, gondja arra ne legyen, hanem készen legyen mind köve, téglája, mesze; legelőször is pedig az bástya aljának megszénelésére való faragott köveket készíttesse el, mivel azt az jövőendő augusztusban, szeptemberben kelletik felrakni. Mesze is arra való készen meghordva oltva legyen az árokháton az kezdendő bástya felől.

A vár építését megelőzte a váron kívül a régi hitvány várkert helyén *istállók* s az annak védelmére szolgáló *palánk* építtetése 1623-ban. A gondos fejedelem maga személyesen nézte ki a helyet s mutogatta meg fogarasi kapitányának, hogy hová és miképen kívánja azokat építtetni. A palánkot a várkertén kívül négy öllel építtette; hosszának a vártól „alá az Olt felé igen igyenesen 75 öl”-nek kellett lennie, magasságának pedig legalább ötödfél ölnynek; a két szögletére bástyát építtetett, „kiben (egyben) 25 puskás legény férjen szükségnek idején.” A bástyákat pedig úgy csináltatta, „hogy alatt istálló lehessen, az istálló felett egy jó öreg ház” (t. i. szoba). A túlsó szögleten álló bástya mellett volt a kapu, felette „lábakon” (oszlopokon) épült „egy igen szép, deszkás nyári ház, kiben 20 ember elférhessen és az vacsorálhassék benne, a ki akar.” „Kapumellékeket és felső küszöböt igen szép czifrásan tölgyfából csináltatott, szép béllett az vagy kétszeres kapút, kétfelé nyílot, gyalúlt deszkából, melyet szépen megónozott öreg hólyagos fejű szegekkel veretett meg sűrőn.”

A palánk hosszában azzal párhuzamosan épültek belül az istállók, úgy, hogy a palánk és istállók között egy ölnyi tágasságot hagytak, azért hogy szükségnek idején puskás legények forgolódhasanak ott. A palánkon belül állásnak való hely is épült, két sing széles, jó vastag, hogy bátorsággal járhasanak rajta, de úgy, hogy az ember feje a palánkon ki ne látszassék, két vagy három arasz-

szal a palánk meghaladta az ember fejét. Az istállók belső oldalán négy jó sing széles tornác futott végig.

E 73 öles istállót az alsó szögletnél keresztben tovább építtette szinte a vár úrkáig. Ennek a vár felőli vége mintegy 12 ölnyi hosszúságban szekérszínnek hagyatott, közepén kétfelé nyíló kapuval. Az istállókat közfalakkal mindkét renden (oldalon) 12—12 ölnyi hosszú külön részekre osztották, melyek mindegyikében két rendben 24 ló fért el. Minden istállóra két-két ajtót s 4—4 ablakot csináltatott. A palánk felőli oldalon tehát hat istálló volt, de egy fedél alatt. A keresztben álló istállóra a szekérszínig mintegy 24 ölnyi tér maradt fel, ezt is két 12 öles részre osztatta. Összesen tehát az egyenként 24—24 lóra épült nyolcz istállóban mintegy 192 ló fért el.

A palánk és istállók fűt 1623 telén kellett elkészíttetni s ugyanazon év tavaszán, midőn az idő kinyílt, építését megkezdeni. Fákat a fejedelem a kőhalmi és nagy-sinki székből rendel az ottani királybírák által küldetni „két-két száz szálfat hat ölnyi és négy arasznyi palánkfákat“, a falvak erdeiről; s a még fenmaradó szükségletet a sárkányi erdőről rendeli vitetni ugyanazon szekerekkel, szánakkal, összesen mintegy 500 szálfat. Az így összehordott fát a télen át egy főácsmester vezetése alatt fogarasi ácsokkal faragtatták, bárdoltatták és róvják össze, úgy, hogy tavasszal csak fel kellett állíttatni. Köveket is télen hordatott a vár építésére.

Nagyszámú munkaerő állott a fejedelem rendelkezésére: a fogarasi uradalom mintegy 1500 jobbágya. Ezeket három rendre osztatja s minden héten felváltva 500 ember dolgozik a vár szükségletére, „szekerekkel egy része, más része gyalogszerben, ásóval, kapával“. Mezei munka idején ezek szántják, vetik, aratják, kaszálják az uradalom földjeit, rétjeit. Így „az szegénységre harmadik hétben kerül az szolgálat, maguknak két hetők leszén, és így nem lehet oly derék dolog, kire annyi ember el nem érkezik.“

A fejedelem meghagyja az udvarbírónak, hogy olyan *ispánokat* rendeljen ezek élére, a kik lelkiismeretesen berendeljék és dolgoztassák őket, senkit fizetésért, barátságért otthon ne hagyjanak; a ki magát a munka alól kivonja „az olyanokat ne bírsággal, hanem megfogassa, az kapuban meglapátózással és 10 napi szolgálattal büntesse meg az hat napi nem szolgálatért, így szoktassa őket az renddel való

szolgálatra, bejárásra.“ — S hogy erről az új munkabeosztásról mindenki tudomást vehessen, elrendeli a fejedelem, hogy az udvarbíró az egész tartományt egy napra fejenként behívassa és ezt szép renddel eleikben adja, velek jól megértesse és elhitesse, hogy nekik leszen nagy könnyebbségekre, hasznokra, hogy renddel fognak szolgálni, mert így mindeniknek egyaránt jut a szolgálatban, egyik a másikat nem csalja meg.

Ez a munkabeosztás azonban csak a vár körüli építkezésekre szólt. A mezei munkára úgy mentek ezután is, a mint a szükség kívánta. Rendkívüli szükségre mindig annyit rendeltek be, a mennyit kellett, ezek dolgát aztán beszámították s levonták a rendes kötelezettségéből.

Munkavezetőkül „igen jó serény *pallérokat*“ kellett alkalmazni, kiknek nem volt szabad veréssel, tagolással, hanem csak „riogatással, fenyegető nógatással“ dolgoztatni a szegénységet, kiket nyárban kétszer enni engedtek három-három fertály óráig, harmadszor este, mikor elbocsátották a dologról.

Bethlen Gábor kitűnő jó gazda volt s uradalmait mintagazdaságokká óhajtotta átalakítani. Fogarasi udvarbírájának adott útastása e tekintetben igen jellemző adatokat őrzött meg. Az udvarbíró beteges, non-curamus, ósdi ember volt, a kivel a fejedelem nem volt megelégedve. „Mert igen bolond ratio az övé, ez aránt, hogy ab antiquo így volt s ő is csak úgy akarja.“ Bethlen Gábor ezért a maradiságáért élesen megróvja s példákkal nógatja észszerű reformokra. „Az opoliai herczegségből — úgy mond — német császárnak 25000 forint jövedelmek volt, de mostan nekünk per annoatim háromszázezer forint jövedelmünk infallibiliter vagyon.“ Ezért a fejedelem a gazdálkodás minden aprólékos részére kiterjeszti gondos figyelmét s udvarbíráját 1623. jan. 15-én részletes útastással látja el, hogy miként gazdálkodjék.

Memoriale-ját (melyből a vár és istállók építéséről szóló adatokat is vettük) az eddigi műlasztásokért korholással és komoly megintéssel kezdi s úgy tér át pontonként a teendőkre:

„Nem kicsiny búsulással láttuk — úgy mond — sok kárainkat és fogyatkozásunkat gondviseletlensége miatt, melyeket, hogy eltávoztasson és az udvarbírósnak tisztinek nem nomine, hanem ex re ipsa megfeleljen, ha böcsületében és javaiban megfogyatkozni és károsodni

nem akar, kívántatik, hogy az ide alá megírt módok szerént viseljen gondot idejin; bizonyosan eliheti, hogy igen meg fog gyalázódni és károsodni.“

Az utasítás 1. pontjában azonban benne van a szigorú ítéletet mérséklő mentség és a méltányos gondoskodás, betegeskedésére való hivatkozással, segédszemélyzetről.

„1. Ha istentől magára bocsátott nyavalyák miatt — úgy mond — tisztinek meg nem felelhet úgy, a mint kívántatnék, ante omnia egy jó, serény, értelmes ifjú embert keressen maga mellé, kit *viceud-carbironak* substituáljon; annak csak illendő fizetést rendelvén, tartsa maga mellett, tanítsa, oktassa nyelvével, *annak az ügyből is parancsoljon*, minden dolgokat hasznosan véghez vihet.“

A 2. pontban új *számtartóról* gondoskodtat, mert „az jó *szám-tartóra* nem kevesebb szüksége vagyon, mint az kenyérre“; a mostani pedig tékozló lévén „mindjárt egy igen jó rationistát keressen, olyat, az ki igen tökéletes és igaz. okos, tudós legyen az ő tisztiben.“ — Az elszökött, jobbágyokat kifürkésztvén, vitesse vissza. A városi korcsma erősen megcsappant jövedelmét állítsa helyre, senki-nek bor bevitelést meg ne engedje, jó bort árúttasson, a titkon való borárúsokat 12 frttal büntesse s boraikat kobozza el; a galaczi korcs-mát zárassa be, hirdesse ki, hogy a ki ott bort, sert mer árúlni, fel-akasztatják. A falukon szürettől új esztendeig a korcsma a szegény népe, azután a fejedelmé. Vidéken a bort egy pénzzel olcsóbban adassa, mint Fogaras városában, „de bűdös, nyárlott, eczetes, nyúlós borokat ki ne vitessen, hanem tiszta ézű, savanyó borokat árúttas-son; . . . birsággal ne vessék a szegény népre megitalját, hanem az kinek kell, igyék, az kinek nem kell, menjen el mellőle.“

Az elsoványodott földekre hajtassa rá vagy 2 hétre az 500—500 jobbágy barmait. Az asztagokat jól csépeljék ki, ne a mint szok-ták leányok és asszonynépek, hanem férfiak. A búzát, gabonát az ebben jártas porumbáki ispánnal Havasalföldre vitesse ki eladni, a hol jó ára van, e végből 20 hajót csináltasson, a melyeken 2000 köből búzát szállíttathasson alá az Olt folyón.

Zabot jó földbe vettessen a fogarasi, bethleni s más kövér határban 1000 köblöt, Kománán 300 köblöt, Porumbákon is 300-at. Tatárkát is sokat vessen, melylyel tyúkot, lúdat tartasson, disznókat hizlalhasson. A fogarasi majorban legyen legalább 1000 tyúk, lúd

nehány száz, Kománán, Porumbákon hasonlóképen, sőt Bethlenben, Vojlán is egy-egy majorságot csináltasson. „azonkívül is eresztessen tyú�, lúd-majorságot bővön, hogy Fejérvárat táplálhassa tyúkkal, lúddal.“

A baromtenyésztésről, főkép a juhtartásról így intézkedik:

„Ne csak Fogarasban, hanem Kománán, Porumbákon is tartson télen, barom, juh és disznó majorságot mentől többet. A tehenek tejiből gyűjtessen szép vaját egész nyaratszaka és *asszútúrót*. Juhokat tartson mentől szebbeket tarthat és tartson oly gyűjtőköt nekik, mineműek az székelyföldön vadnak. Székelyföldi módra csinálják az sajtokat, tömlőköt; ne olyan útálatos gyalázatjára való sajtokot, az mineműeket asztalunkra feladtak most is, kit az ebünk sem ött meg. Tavasszal pünkösd után való vasárnapig szép tavaszi sajtokat, nyomjanak itt alatt (t. i. a völgyben) és azután a jó zsíros mező havasokra hajtassa juhainkot és minden tömlőre azaz egy sajtra kilencz fejős juhot adjon az gyűjtő eleiben; aztán a míg az hó alá nem veri őket, az jó őszi sajtokat csinálják, az az 9 fejős juh tejiből egy jó öreg tömlőt, egy sajtot, egy veder ordát várj a gyűjtőtől őszig; ősszel aztán az mi őszí sajtokat nyomhatnak, csak azt várhadd.“

A sertésenyésztésről, jó fajta disznók beszerzéséről, így gondoskodik:

„Moldovából az Neszter és Prut mellől, Havasalföldéből az Duna mellől igen jóféle öreg szőke disznókot vétessen 200-at, tenyészteti valókot tavasszal, jó kanokat is vagy 10-et, igen öregeket (t. i. nagyokat) és arra viseltessen emberivel gondot, tartson oly majort nekik, ki tudjon velek bänni. Malaczokat ne hánják el, tartassák és szaporítsák őket, hogy szaporodjék egy néhány ezer disznónk el, kiket ősszel a hol mak leszen, oda hajtasson, akárki erdeire, havasára Fogarasföldén és az szászszágon. Az fundus regiuson tölre makkot, gyümölcsöt sokat gyűjtessen nekik és úgy tartassa. Ha pedig mak mikor sohon nem lenne, tehát olyankor tatárkával, zabbal is kételen kiteleltetni.“

A méhészettről már régebben kiadott rendeleteit nyomatékosan újítja meg:

„Sokszor megparancsoltuk — úgy mond — hogy *méhkertekeket* igen jókot csináltasson, ha többet nem, 10 helyen lehet, kiben mentől több méhet szaporíttathat, azon legyen. Kinek gondviselésére jó méhészbembereket szerezzen; de neki erre semmi gondja nem volt; melyet hogy

ez esztendőben véghez vigyen, serio parancsoljuk. Ad minus 10 kertben 7 vagy 8000 kosár méhet, idő szolgálván néki, tarthatnak és annyi ezer forintunk volna, az mennyi kosár méh s annál is több. Ha gondviselőnek tartja magát, ezfélekkel kellene az proventust szaporítani, industriáját megmutatni, hűségünköt magára árasztani.“

A *lótartásról*, a csikók (gyermeklovak) gondozásáról, tanításáról is a jellemző útastást ad:

„*Ménesünkre* igen szorgalmas gondot viseljen, ez kiadott decretumunk szerint. *Gyermeklovakaink* közül, az kiket patkólnak, azokat minden ötödik hétben jó kovácsossal megpatkoltassa, szépen, homorú patkót verjenek az lábokra, hogy körmök szorúlni ne kezdjen; az kiket pedig még eddig nem patkoltanak, azoknak körmököt elvagdaltják szépen. Az *lótanítót* gyakran magához hívassa, megfenyegesse, lásson igen jól hozzájuk és tanítsa szépen őket.“

Ezekén kívül is több aprólékos intézkedést tartalmaz e nagybecsű útastás a fogarasi uradalom jó karba helyezéséről. Így pl. a a malmokat is újra építteti, a városon levő két malmot 3—3 köre, a többit 2—2 köre. *Kománán* gabonás-házát és istállókat csináltat és alakíttat át, ugyanott a kapu előtt való malmot jó malommester által megcsináltatja 2 köre; az udvar, udvarház és kert körül való palánkot megsemdelyezteteti és tapasztatja, hogy idő előtt el ne rothadjon az eső miatt. *Kocsulátán* egy hõházat vétet meg 32 frtért, hogy jó majorházat csináltasson belõle, „olyant kiben magunk is meghálhassunk; ott tyúkot, ludat, disznót, méhet, tehenet, barmot tartsanak.“

Fogarásban a Pattantyúsék házát (valószínűleg a nagy patakon túl a Malom-utczában ¹⁾) megbecsülteti megvétel végett.

A vár belső termeit is javíttatja, renováltatja:

„Az palotákból — úgy mond — az *kírpitokat* szedesse le, tisztíttassa meg és az kik megszakadoztanak, varrogattassa meg, tûrjék igen szépen be és rakják a *zöld-házban* be asztalokra, az faltól távol, hogy az egerek meg ne rágják.“

„Az *ebéllõház* mennyezeti leszakadott, úgy viselj gondot reá, az gerenda ketté tört, melyet csináltasson jobban meg.“

¹⁾ Fogaras város házainak 1595. összeírása szerint ezt a 31. sz. a. Pattantyús György s 1803-ban a fiscus bírja.

A fogarasi udvarbíró (mint egyéb levelekből látjuk) ekkor *Lé-szai Gáspár* volt, a Mária Krisztierna „várbeli provisorá“-nak úgylátszik fia, a kit Bethlen Gábor elődje idejéből örökölt. Az ő utódja 1630-ban Veresmarti Felvinczy Márton, 1632-ben Szegedi Gergely, s Fogaraszvár kapitánya Ballingh után Kemény Boldizsár s 1631-től fia, az ifjú Kemény János, a későbbi fejedelem.

A Fogarashoz tartozó *kománai birtok tisztartói* közül ismerjük Boér Miklóst, Pál deákot, Nagy Tamást, a kitől 1633 decz. 28-án veszi át inventarium mellett a kománai birtok kezelését Thüri Pál.

Ez az inventarium bepillantást enged nekünk a fogarasi uradalomnak maig is kiegészítő részét képező kománai udvarházba és birtokba.

A *kománai udvar* tapaszos és zsindelyes palánkkal volt körülvéve. A kerítésen belül volt az *udvarház* a megfelelő gazdasági épületekkel. Az udvarház emeletes volt, alsó része kőből rakott, lábas (oszlopos) tornáczczal, felső része fából épült, „kötésekkel, az közitégglával rakva.“ A földszinten a lugas-kert felé a tornáczból nyílt a *pitvar*, abból a „*sájfár-ház*“ (vagyis kamara), melyben szalona, háj, fagygyú, bárányszőnyegek (197 drb), üvegtányérok, vaj, asszúturó voltak elhelyezve. A pitvarból nyílt a patak felé egy „*tüzes ház*“ (fűthető szoba), parasztkályhás kemenczével; ebből egy más „*tüzes ház*“; innen nyílt egy *harmadik szoba* s a kéményre egy kis festett ajtó. Ezután következett egy négy ablakos „*felső és végső ház*“ (t. i. szoba), ajtóval a tornáczra. Innen nyílt a tornácz felől levő „*végső ház*“, három ablaka; majd az udvar felőli *végső ház*.

Az emeletre (vagyis a felső-rend-ház tornáczára) az udvarról vezetett fel „egy öreg garádics.“ A felső tornáczból a lugas-kert felől az „*udvarló palota*“; ebből észak felé „egy *tüzes szenes ház*“ négy üveges ablakkal; innen nyílt egy két ablakos *szoba*; aztán a harmadik, szintén két ablakos; majd a konyha felől való „*végső ház*“, kivülfűtő mázas kályhával. Innen nyílt a tornácz felé való ház; majd a *középső-ház* s innen ismét az *udvarló-palota*. Tehát hat-hat szoba volt földszinten és emeleten. Belső berendezése egyszerű; asztalok, karszékek, nyoszolyák, pohárszék, fogas; egyikben „három pár solymok.“ Az udvarház alatt volt *pincze* — bor nélkül. A *házheján* három kőből hagyma feküdt.

Az udvarház mellett volt a „*lugas-kert*“, négy részben való *lugas* szőlővel.

Az *istálló* az udvarban jobb kéz felől hosszan nyúlt el, hat részben, végiben *szekér-színnel* s egy deszkás *szuszékkal*, melyben nagymennyiségű *gyapjú* volt elhelyezve.

Alább volt a *konyha*, azon alól egy *sütő-ház*, a honnan egy ajtó a *malomra* nyílt.

A *curia* kis kapuja előtt volt egy nagy *haltartó*.

A *csűrös-kertben* állott egy nagy *csűr*, „két felől való odva, négy szegületin *türeknek* való *kebele*.“

A *csűr* körül $11\frac{1}{2}$ *búza asztag*, egyben-egyben 800—1300 *kalangya* *búza*, a *csűr* odvában (fiában) 360 *kalangya* *búza*, *árpa* 60, *zab* egy asztagban 568 *kalangya*; *széna-kazal* 3 öl széles, 2 öl magas, 50 öl hosszú.

A *majorházban* volt 23 *pulyka*, 16 *lúd*, 63 *tyuk* *kakasostól* s 23 *kappan*.

A *marha-akolban* mintegy 70 drb. *marha*. A *disznó-pajtában* 337 *sértés*. A *juhok* száma 955-re *rúgott*.

Még két *malom* és egy új „*üvegcsűr*“ (*üveg-luta*) tartozott *Kománához*, amazok a *faluban*, emez *kint* egy *völgyben* „*majd félmélyföldre*“; végül egy „*kőtörő malom*.“

A *kománai birtokhoz* tartozott még a *Bethlen Gábor* által megvett *kocsoláti ház*, melyben négy *szoba* volt, 3 *köböl* *hagymával* és 75 *pulykával*.

A *vetések* állása volt az *inventaláskor* a *kocsoláti határban* 100 *köböl* *búza-vetés*, *Veniczén* 51, *Alsó-Kománán* 14 *köböl*. A *rákosi határon* *termett* 2200 *kalangya* *búza*, 250 *köböl* *zab*, 70 *k* *köles*, *széna* 28 öl, s a *mátéfalvi határon* 250 *köböl* *búza*.¹⁾

A *kománai uradalomhoz* hat *falu* tartozott, u. m. *Alsó- és Felső-Komána*, *Alsó- és Felső-Venicze* (oláhosan *Veneczia*), *Kocsolata* és *Lupsa*.

Fennmaradt e *falvak* *jobbágyainak* *névrajstroma* is 1633-ból, az *igavonó barmok* *számának* *feljegyzésével* együtt, a melyből látjuk, hogy a *jobbágyok* *jóformán* mind *oláhok* voltak. Számuk a követ-

¹⁾ Inventarium omnium bonorum domus curiae Comanensis ex manibus egr. d. Thomae Nagi. ad manus egr. d. Pauli Thwri die 28. Oct. a 1633 assignatorum. (A fogarasi Boér-levelek között.)

kező: Alsó-Kománán 39 „szolgáló rend“, (azonkívül egy udvari tehén-pásztor, 4 drabant, 2 fazekas, 2 „júh skutár“, 1 kenéz, 3 halász, 1 pallér, 1 serfőző, 1 disznópásztor, 1 „bárdás, 1 molnár, 1 hajós, 3 özvegy-asszony, 4 pusztatelek), s 66 igavonó marha. *Felső-Kománán* 12 szolgáló rend (és 3 üveges, 2 halász, 1 kenéz, 1 erdőpásztor, 1 puszta hely) s 18 igavonó marha. *Alsó-Veniczen* 32 szolgáló rend (meg 2 mészégető, 3 halász, 1 „urunk disznópásztora“, 1 pallér, 2 kuldus, 1 „urunk lovásza“, 2 „urunk fellejtára“, 1 kenéz, 2 „nyomorú árva“, 2 világtalan, 1 „boérré lött“, 1 özvegy) s 22 igavonó marha. *Felső-Veniczen* 16 szolgáló rend (azon kívül 1 halász, 1 méhészt, 1 kenéz, 1 özvegy, 1 puszta hely) s 22 igavonó marha. *Kocsolátán* 48 szolgáló rend, 61 igavonó marha. A rendes jobbágyokon kívül 5 hamugető, 1 „disznók skutárja“, 1 „urunk disznópásztora“, 1 kenéz, 2 „urunk fellejtára“, 2 „bárdás“, 1 szőcs, 1 halász, 1 pulykász, 1 árva, 1 özvegy, 1 elbujdosott (köztök néhány Baraczk, egy Mailad, egy Szökő nevű). Végül *Lupsán* 4 szolgáló rend és 10 igavonó marha. Összesen a hat faluban közönséges jobbágy 151, igavonó jószág. 199¹⁾

Szép szám, nagy munkaerő, bár csak tizedrésze a fogarasi törzs-uradalom jobbágyainak, melynek száma 1500-ra rúgott s igavonó marháinak száma ebben az arányban számítva mintegy 2000-re. S ha meggondoljuk, hogy abban az időben a birtokok értéke s jövedelmessége a munkaerő, a jobbágyok számától függött, azt kell hinnünk, hogy jobban instruált uradalom nem volt Erdélyben, mint a fogarasi, melyhez összesen mintegy 60—70 falu, mintegy 1700 jobbágy s 2200 igavonó állat tartozott az udvarbelieken kívül.

A fogarasi törzs-uradalom jobbágyai egy részének (a középső járásiaknak) névlajstroma is fenmaradt, abból az alkalmából, midőn 1660-ban a 40,000 frtra felemelt török adó törlesztésére kivetett 5 frtos adót szedik be tőlük a kirendelt „esküdtek“. E szerint a bethleniek fizettek („59 personákról 295 frtot“; egy másik szerint): 310 frtot, nyetotiak 180, désániaiak 90, kis-berivojiak 85, nagy-berivojiak 55 frtot. Boér István és Miklós nagy-berivoji jobbágyai 120 frtot; czigányok után személyenként 22 frtjával 40 frtot. A szescsoriak fizettek 110 frtot; a szevesztrényiek 80, kopacseliak 74 frt 97 de-

¹⁾ Communeratio colonorum domus curiae Comanensis a. 1633. 18. Maii. (a fogarasi Boér-levelek közt.)

nárt; Boér Simonné asszony ottani jobbágysai után 25, Boér Zsigmond kis-berivoji jobbágysai 20 frtot; a mondraiak 90 frtot; herszényiek 100; ilyeniek 92 frt 50 dénárt; russoriak 85; Boér Zsigmond récei jobbágysai 30; huréziak 80 forintot. A fogarasi várban levő bethleni oláh, német szolgákon sem Barcsay sem Kemény János fejedelem nem engedte behajtani az 5 ftros adót.¹⁾

Ezek a számok mutatják, hogy egy-egy faluban hány jobbágy volt Fogarasvára közvetlen közelében, a várostól a havasok felé s mutatja a vár földeiből adományozott Boér-család birtokainak jobbágy állományát is.

A 40,000 ftros török-adóhoz, melyet a II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjáratával bekövetkezett fejedelmi válságok után évenként fizetni kellett a portára, a nemesek is kénytelenek voltak hozzájárulni. Így fizetnek a Fogaras városában lakó nemesek is az 1660-iki segesvári országgyűlés végzése szerint személyenként 5—5 frtot (jobbágyaiktól ugyanannyit, czigányaiktól 2—2 frtot) 1660-ban összesen 559 frt 43 dénárt (többen hátralékból maradván), melyből 370 frtot Barcsay Ákos fejedelemnek adnak át 1660. júl. 7-én „Galacson létében“ (Fogarassal mellet), 180 frt 20 dénárt Barcsay András rendeletére 1660. októberben Kolozsvárra „küldenek a káptalan Szamosközy Mihály uram kezében“, a fenmaradó 80 frt 23 dénárt később adják be. 1661-ben pedig (ápril. 8.) újabb 370 frtot fizetnek „Kemény Simon uram ő nga kezéhez“, miután már a fejedelemségben Barcsay Ákost megbuktatta Kemény János, Fogarast pedig elfoglalta fia Kemény Simon s a Barcsay András fejedelem hódoltság alatt hullott le Fogarassal.²⁾

Ezek a följegyzések egy bőr-sarokba varrott hosszú keskeny számadási könyvben maradtak fenn, a mely a várbeli levéltárból

¹⁾ Az nemes ország rendelése szerint Fogarassal földére az középső járással való jobbágyokra felvetett öt forint summa pénzben percipialtunk az eskettek hűtök után ez alább negyrt mód szerint anni 1660 die 29. Julii. (A fogarasi Boér-levelek közt)

²⁾ Regestrum partiale super exactione et administratione pecuniarum censualium in comitiis generalibus ad diem (üres hely) in civitatem Segesvár 1660 indictis, pro contentatione portae ottomanicae inter alios regni Transilvaniae incolae, nobilibus etiam Fogarasiensibus inpositarum, a. 1661. die vero 7. Apr. scriptum. (A fogarasi Boér-levelek közt levő Regestruban.)

került valószínűleg a Boér Simon, Apati Mihály idejében fogarasi vicekapitány révén a Boér család levéltárába.

Ez a *számadáskönyv* egy culturtörténelmi tekintetben ritka becsű feljegyzéssel kezdődik: a fogarasi vár és uradalom tisztjei s összes személyzete évi fizetésének lajstromával úgy a mint azt az utolsó erdélyi fejedelem asszony mint a fogarasi uradalom urnője, Fogarason 1662. máj. 10-én saját aláírásával kiadta.

Ezt követi a *fogarasi rétek* s azok tulajdonosai lajstroma, melyet az 1636-ban Nádpataki Tamás bíróságában csinált regestrumból Uzoni Miklós a fogarasi nemesi írelőszék jegyzője állított össze 1666-ban július 28-án.

Esküdt notárius uram a száraz lajstromozás unalmát közbe verseléssel fűszerezte. A rétek lajstroma alatt ez a vers áll:

Tested békák, kincsed birák
 Vő s fiak közt felosztják,
 Isten tartson, megnyugoszm,
 Kik talán azt sem mondják.
 Nincsen oly bölcs s nemes erkölcs
 Ki tudná végóráját,
 Hanem megyünk, mihelt nekünk
 Halál rántja kaszáját,
 Mert mind dúson, mind koldúson
 Egyiránt uralkodik
 Mind ifjakkal s mind aggokkal
 Az ő horga rakódik
 Nemes házból, hímes ágyból
 Majd egy gödörbe tésznek.¹⁾

A vers után aztán a Mondra falu felé eső *szántóföldek lajstroma* következik, melyeket ugyancsak Uzoni Miklós az 1604-ben Csűrész Mihály fogarasi bírósága alatt készült regestrumból másolt le.²⁾

Azután tanulságos feljegyzések vannak (bár csonkán) a Fogarashoz tartozó falvak adóiról. Ebből megtudhatjuk, hogy mennyi adót

¹⁾ Ez utolsó sorban más kéz kihúzta az *egy*-et s a *tésznek*-et kiigazította *tétetik*-re.

²⁾ Kiegészíti ez ama városi törzskönyvet, melyet 1595–1803-ig vezettek. E lajstromban 132 ház és telek birtokosa szerepel. Az utcák nevei Székely-u., Malom-, Bethlen-u., Olt-u., Piacz-sor, Galatz-u. Megvannak ugyanabban a földbirtokos és földjeik kimutatása a mondrai határban, az iléni mezőben, a bethleni mezőben s a lenkerti nyilaké. (Fogaras városi levéltár.)

fizettek. Pl. Vaad fizetett 44 frtot, Persány fizetett évenként 26 frt 75 dénárt, Grid 27 frt, 50-et, Holbach 45, (Mondra fizetett 30 frt 50, Sinka 55, Ohába 23 frt 25)¹⁾ Bucsum évenként 220, Herszény é. 45 frt 75, Sebes 44, Nagy-Berivoj 22 frt 50, Kopacsél 210, Szeszcsor 35 frt 75, Russor 34 frt 50 (pro desertis fl. 6. Ezüst s halpénz 1 frt 50), Sárkányicza 27 frt 50, (bárány-pénzt fizetett 12 bárányért — a „szindic“, aki minden faluból a pénzt beszoigáltatja, — 4 frt 20 d.; rókabőrért való pénzt 2 frt), Kis-Berivoj 32 frt, (rókabőrért 2 frt 50), Szeresztrény 24 frt 25, (a melynek törlesztésében két rókabőr is szerepel), Alsó-Vist 350, Dragus 360, Vojla 35 frt 75, Dridiff 270, Kis Vajdafalva 20 frt 50 törlesztésén kívül rókabőrt is adott, káposztapénzt is 95 dénárt, a miből 5 a bírónak járt. Posorita fizetett évenként 140 frt adót. Ugy hogy ezekből az adatokból a többiekre is következtetve, bátran feltehetjük, hogy a fogarasi jobbágyok adója a század elején fizetett 1500 frt helyett most 5—6000 frt lehetett.

A várbeli számadás-könyv újabb „regestrum“-a falvakról fizetett majorság (főkép tyúkok) és vágó marhák számát tünteti fel. Tyúkot egy-egy falu 30—40-től kezdve egész 105-ig (mint Marghina), sőt 210-ig (a mennyit a kóhalomszéki Mikvásárról hoztanak) vágómarhát 1—2 ökröt s tehenet fizetett.

Az utolsó regestrum a juhokról s disznókról szól 1663-ból, mely szerint Fogarasban két juhász (szkutár) alatt 853 és 366 juhot s 72 disznót adtak át inventáriumban Dési Mihály deák uramnak.

A két utolsó közt egy orvosságról szóló eme recipe olvasható:

„Medicamentum Rhenense resistens. Fokhagymát, fehér lilium gyökeret, fekete rútat, egy eleven rákot, egy új tyúkmonyat, fehér ürömnök czikáját, lórbért (így! = lorbért), szekfüvet: ezeket össze törvén csinálják borban, kenjék meg vele, a fejére is len ruhácskát tegyenek ezekben mártván; *meggyógyul, ha meg nem hal, ha pedig meghal, nem kell c'e bajlódni.*“

Bornemisza Anna ezen regestruma a fogarasi uradalom képét sok tekintetben elénk varázsolja. Főkép a várbeli tisztek fizetésének

¹⁾ Ezek csak törlesztések, nem az egész évi adó.

lajstroma általános culturtörténeti becsénél fogva megérdemli, hogy ide iktassuk.¹⁾

Szakmáry István uram vicekapitány conventiója: Készpénz fizetése per annum fl. 100; bora per a. nr. 100 (veder); buzája sax. cub. 32 (szász köből); szalonna nr. 4; vágó barom nr. 3; bárány nr. 25; vaj just. nr. 10 (íteze); eczet j. nr. 6 (íteze); széna org. nr. 6 (szekér); zab cub. (a szám helye le van szakadva.)

Fogarasi udvarbíró conventiója: Kész pénz fizetése, buzája, zabja, bora, báránya, verő disznaja, eczet, borsó, köles, főkáposzta, kősó, széna érett (a számokat tartalmazó lapszél le van szakadva.)

Porkolátnak: Készpénz fizetése per. fl. 75; buzája sax. cub. 20, zabja 20, köles 2 (szász köből); borsó quar. nr. (2 véka), vaj just. 8, sajt nr. 1, kősó 16, bárány 10, verő disznó 3, egy kád sós káposzta nr. 1; bora 60 veder, fája télben egy hétre 2 szánnal, nyárban egy szekérrel.

Számtartónak: Készpénz fizetése p. a. 32 frt, búzája 15, zabja 10 köből, két öl széna, sajt 2, bora 40 veder, borsó 2 véka, bárány 6, köles 4 véka, kősó 6, verő disznó 1.

Kolcsárnak: készpénz fizetése mindenestől 15 frt, czipója per diem 4, csizmája 2 pár, sajt 2, köles 1 köből, verő disznó 1, bérlésnek báránybőr 6.

Frumentariusnak: készpénz fiz. p. a. 8 frt, búzája 10 k., csizmája 2 pár, szalonnája 1, sajtja 2, bérlésnek báránybőr 6.

*Csüzbíró*t az udvarbíró állasson illendőt a jószágban, kinek czipója járjon per diem nro 4, avagy három hétre búzát cub. 1.

Kádárnak: készpénz fizetése p. a. 8 frt, búzája 8 k., szalonnája 1, bora 8 v., kendere gellinae nr. 4 (csomó), ködmőne 1, köles 1 szász köből.

Várhoz való főácsmesternek: készpénze p. a. 6 frt, búzája 8 k., bora 8 v., verődisznója 1, tömlő túró 1, saruja 1.

Tömlőcztartónak: búzája 6 k., pénz fizetése az gyalogokkal hórúl-hóra 3 frt.

Várhoz való üvegesnek: készpénz fizetése 12 frt, búzája 6 k., mi-

¹⁾ *Czíme:* Conventiones officialium ad arcem nostrum Fogaras pertinentium pro moderna temporis occasione emanatae, sequuntur ordine infrascripto a. 1662 die 10. Maii.

kor dolgozik per diem liba (= lepény, czipó,) 4., sere oct nr. 1., verő disznója p. a. nr. 1.

Korcsmárosnak: búzája 2 szász köből.

Fogarasi főpap fizetése: Innét az várbúl készpénze 40 frt, bora 120 v., verődísznója 2, ruházatjára pénz 40 frt, báránya 15, az várostúl fizetése 100 frt. Len, kender, dézma embereken mind.

Káplán urannak: Innét az várbúl annuatim 25 frt, búzája 16 k., verődísznó 1, az városbeliektől készpénz 35 frt.

Magyar schola mesternek: bora p. a. 25 v, búzája 8 k., verő dísznója 1.

Scholabeli magyar diákoknak: Az mennyi deák lisen singulatim egyiknek per annum készpénze 1 frt, búzajok 1 k., sajt 1.

Majorbírónak: Az mikor majorság lisen, állasson az udvarbíró jobbágybúl s adjon neki búzát cub. 6, pénz és borfizetést ne adjon.

Vámosnak: Most híd ninesen, hanem hajó jár s jobbágybúl állatvân rívést s egyéb szolgálattúl is immunisok lívén, az jövedelemnek két részét szolgáltatassák az várban, harmadik lígyen az magoké. Az udvarbíró pedig percipiáltassa minden héten az proventust.

Puskapor-törőnek: Az mikor dolgozik per diem adjanak liba 4, (czipót), sert just. 2, túrót libr. $\frac{1}{2}$ (fontot).

Dobos Ábrahámnak: készpénz fizetése p. a. 6 frt, búzája 6 k., verő dísznója nr. 1. Az több gyalogokkal együtt hórúl hora pénz 3 frt.

Fogaraszrárához való asztalosnak: Ha mikor dolgozik per diem liba (czipó) 4, túró $\frac{1}{2}$ font, hús p. d. 2 font, csizmája 2 pár.

Pattantyúsóknak. Augustinus Klaszernak: készpénz fizetése p. a. 200 frt, bora p. a. 40 v. búzája 10 k.

Náthán Jánosnak: készpénz fizetése p. a. fl. 60, búzája 10 k., verő dísznó 1, bora 20 v., sajtja 2. fája 12 szánnal.

Miller Mihálynak: készpénz fizetésfl. 60, búzája 10k., verő dísznó 1, bora 20 v., sajt 2, fája 12 szánnal.

Angyal Simonnak: készpénz f. fl. 60, búzája 10 k., verődísznó 1, bora 20 v., sajt 2, fája p. a. 12 szánnal.

Rosondai Andrásnak: fl. 6. és több társainak, u. m. *Varga Barthosnak* fl. 5., *Jakab Brosnak* fl. 5., *Szabó Andrásnak*: fl. 5. Búza per singulis personis jár cub. 5.

Borbíró. Az korcsmáros az hordó mívóvel viseljenek gondot.

Eczetes. Az kolcsár és kádár viseljenek gondot az eczetekről.

Német kertésznek: készpénz f. p. a. fl. 20, ruházatjára vincezi posztó uln. 10 (rőf), sajt 2, köles kása quar. 2 (véka), darab só 3, csizma 2 pár, verő disznó 1, fája illendőképén, czipója p. d. 6, avagy azért p. a. búza 9 k., bora per diem just. 1 (iteze), ser p. d. 2 i., bérlésére pénz 2 frt.

Órához látó Sipos Péternek, ki egyszersmind várbeli egyházfiú is, pénzbeli fizetése az gyalogokkal együtt hóról-hóra fl. 3, verő disznó 1, per diem liba com. nr. 4. (köz-czipó), sere p. d. oct. 2.

Lakatos Ferencznek: készpénz f. p. a. fl. 20, ruházatjára pénz fl. 10, verő disznó 1, bora p. d. oct. 1. czipója p. d. 4, sajtja 2.

Az *vinczellér* helyett viseljenek gondot az galaczi és bethleni bírák, mivel ők műveltetik a szőlőt.

Várhoz való korács készpénz f. p. a. fl. 20, verő disznaja 1, sajtja 2, czipója p. d. 4.

Bíresek most az várhoz nincsenek, mivel marháink is nincsenek. Ha mikor lesznek, egy-egy személyre e szerint legyenek: gyapjú egy személyre p. a. nr. 8, boeskor p. a. 12 pár, liba communia nr. 6. (köz-czipó) turo p. d. libr, $\frac{1}{2}$ (font).

Fazakasok tartoznak az várat kályhákka, fazakakkal eltartani. Ha mikor az várban dolgoznak per diem liba 4 (czipó), hús p. d. libr. 2 (font).

Vízvivő. Az kertész és kertésznő vegyenek vizet az vár szükségére.

Várbeli darabontoknak. Az tizedeseknek hóról-hóra fl. 4, az közlegényeknek fl. 3.

Raboknak. Az ki dolgozik per diem liba 4 (czipó), túró p. d. 1 font.

Pallérok. Pallér helyett vagyon tömlőcztartó s darabont s dolgoztassanak.

Kerekes mesternek búzája p. a. 8 k., verő disznó 1, tömlő túró 1, saruja 1 pár, ser p. d. mikor dolgozik oct 2.

Czigányok mikor dolgoznak itt az várban p. d. egy-egy személyre liba communia nr. 4. (czipó).

Az fogarasi közönséges kerekeseknek, az mikor dolgoznak ittben p. d. liba nr. 4 túró $\frac{1}{2}$ font.

Külföldi araggy százságról bejűtt ácsoknak és kerekeseknek p. d. sing. com. liba 4., túró 1 font, ser oct. 2, hús p. d. 1 f., heti pénz 80 denár.

Az itt való kűműveseknek mikor dolgoznak p. d. liba 6 (czipó). túró 1 f. ser just. 3, heti pénz 80 denár.

Külföldi, szászszágrúl való miveseknek, az mikor dolgoznak, p. d. liba 5, bort sing. oct. 1., sert oct. 1, húst 1 f., túrót $\frac{1}{2}$ fontot, heti pénzt 80 denárt.

Az hattýúknak. Egyiknek-egyiknek p. d. com. liba 4.

Pásztoroknak. Mikor lésznek a majorban tehen, borjú, ökör, mnes, disznó és bial pásztorok, akkor minden egy személyeknek p. a. búzát 4 k., kölest 4 k., gyapjat nr. 6, bocskort minden holnapra 1 párt.

Juh és berbécs mellett lívő pásztoroknak, similiter juhok mellett lívő *bacsoknak* fél esztendőre búzát 2 k., kölest 2 k.

Várhoz dolgozó fogarasi egy *kötélverőnek*, mikor dolgozik, p. d. liba 4 (czipó).

Vattások. Az vattások helyett vannak az ispánok, kik gabonájokból dézmát is nem adnak, az birákkal együtt pallérkodhatnak, prae-benda nem adathatik.

Eractor Kettyi Péter ácáknak készpénz fizetése p. a. fl. 40, ruházatjára fl. 20, bora 40 v., búzája 25 k., zabja 20 k., bárány 15, tyúk 12, lúd 5, sajt 2, tömlő-turó 1, verő disznó 2, borsó 1; lencse 1, köles kása 1 k., széna 2 szekérrel.

Fogarasi tyúkásznak, mikor lészen, készpénz p. a. fl. 4, búza 6 k., ruházatjára gyapju nr. 8, saru 2 p., kendere gellinae nr. 5, sajt nr. 1.

Fogarasi egy kertész inasnak, mikor lészen, készpénz p. a. fl. 3, czipója p. d. nr. 4, saruja 2, p. túró per septimanam (hetenként) 2 font.

Datum Fogarisini die 10 Maji a. 1662.

Anna Bornemisza m. p.

Ehhez csatlakozik még a fejedelem által kiadott „*Galaczi Dobrin conventioja*.” Esztendeje kezdetik die 23 Febr. 1662. készpénz f. hórúl-hóra fl. 10, ruházatjára karasia posztó 16 rőf, aut fl. 16, p. d. czipója 8, bora 2. i., heti pénze 36 d., lovát ha quártélyban nem tartja p. a. avenae (zab) 16. k., szénája p. a. 3 szekér. Datum in oppido Nagy-Sink die et a. in praemissis.

Michael Apaffi m. p.“

Ezt a Dobrint 1669 végén Bornemisza Anna a portára küldi az ottani kapitálhához Boér Zsigmondhoz, küldvén általa 25 tallért ajándék osztogatásra köztörököknek, 50-et a római császár tolmácsának, a ki a Wesselényi összeesküvést eláruló Panajotti helyébe jött.¹⁾

¹⁾ Bornemisza Anna eredeti levele Boér Zsigmondhoz Fogaras 1699 decz. 20.

A fogarasi uradalom s gazdasági élet szemlélete után vessünk végül egy pillantást a várra, mint erősségre s fejedelmi udvarra.

Fogaraszvárának hadi felszereléséről egy inventarium nyújt felvilágosítást, melylyel azt Voldorfi Morgondai György várnagy kezéből fogarasi Boér Zsigmond új várnagy (vagy porkoláb) veszi át 1673 márcz. 29-én. ¹⁾

Látjuk ebből, hogy a várba napkelet felől (a főbejáráson) három öreg kapun át lehetett bejutni. A *külső* nagy kapuból és kis ajtóból állott s lánczczal és lakattal záródott; a *középső* vagy *híd-kaput* a várárka felett kötelekkel szokták felvonni; a *belső emelésű öreg kapu**, felvonó lánczokkal járt. Ezek felett van a várnagy vagy porkoláb háza (lakása), a ki a kapuk kulcsait őrzi. „Háza héján egy ágyú, 3 fontos.”

A *tömlőcztartó* (ekkor Ambrus János) gondviselése alatt nem kevesebb mint 75 bokor (pár) „ember lábára való vas“ (a kapu között még 12 bokor) állott, kézre való bilincs 14 pár, hóhér-pallos hüvelyestől stb. A tömlőczházban volt két öreg (t. i. nagy) kaloda is.

A hat *bástya* közül a *Doboló-bástyán* volt egy bokor jó öreg (nagy) réz dob és hat ágyú, (1) 9, (3) 10 és (2) 12 fontos. Két kasamátájában egy-egy kisdud mozsár-ágyú.

Szabó János-bástyáján zsindely héjazat alatt ismét hat ágyú, (1) 5, (1) 7 és (4) 12 fontos; kasamátájában egy 7 fontos ágyú.

E két bástya között volt „egy boltos, cseréppel héjazott *por-ház*, ágyúhoz és puskához való lőporral, tonnákban; alatta egy *boltban* régi „tüzes szerszámok“ (gránátok, szurok koszorúk, szigonyos tüzes botok, petárda, fáklya st b.

A második bástya után következtek a *czejtház**-ak (Zeughaus, szer-tár). Az *alsó*-ban 4 öreg ágyú, (2) 30, (1) 24 és (1) 10 fontos golyó-

¹⁾ A vicekapitány ekkor 1671—78-ig Cserei János volt (atyja a történetírónak, a ki gyermeksége idejét s később mint Teleki apródja élete jó részét Fogarashan töltvén, Fogarásról s az ottani életről nagybecsű adatokat tartott fenn). A főkapitányság tiszte ekkor nem volt betöltve, a fejedelemasszony takarékosága miatt. Csak a miután Cserei János, a Béli-féle összeesküvésben való részesség (Fogaraszvára átadása szándékának) gyanúja miatt 1678-ban elfogatott s a hol két esztendőig mint kapitány parancsolt, u. ott Fogarashan raboskodván „a várbeli gazt és szemetet hordatták ki vele, mint egy nyilvánvaló tolvajjal“ (Cserei M. története 116 l.). Ezután Bethlen Gergely lett a főkapitány s vicekapitány Boér Zsigmond, a ki ezt a tiszte az 1680-as évek folyamán is viseli. (A fejedelemasszony számos levele, rendelete maradt fenn hozzá intézve 1680—87-ből.)

bissal; 2 öreg és 2 apró szerű mozsár-ágyú s 2 seregbontó, egyik 4, másik 5 csővű; végül nagy mennyiségű ágyú golyó. A *középső*-ben szakállosok, muskatélyok, lengyel pulhák, jancsár, thesseni, mordály és székelyhídi korumpaki puskák, karabély, zászlók, kopják, lándsák, paizsok és különféle puska-golyók; azonkívül egyéb hadi eszközök (üveg gránátok 130, kartácsok, „susogó“ vagy „tüzes nyilak“ 100, „tüzes golyóbis tartó vas pléh“) stb. stb. A czejtház héján többnyire salétrom és lőpor készítéshez való szerszámok.

Az ezek után következő *csatornyás-bástyán* zsindey fedél alatt volt 7 ágyú, (3) 12, (1) 8, (2) 7 és (1) másfél fontos; kasamátájában 2 öreg mozsár-ágyú.

A várbeli új *por-házban* 81 tonnában összesen 11,767 font ágyú-por volt; muskatélyhoz való por 69 tonnában 7838 font; apró por 50 tonnában 4768 font; lőpor 5 tonnában 309 font (a melyek tonna és mennyiség szerint egyenként vannak elősorolva).

A *sütő-bástyán* (a mely a sütőház felett állott) volt 6 öreg ágyú, (2) 6 és (4) 12 fontos; kasamátájában 2 öreg mozsár-ágyúval.

Az *órás-torony*nak alsó részében volt egy 2 fontos taraczk, hozzá való 27 golyóbis; középső részében 2 egy fontos forgó taraczk.

A *Tomory-bástyán* volt 3 öreg taraczk, másfél, harmadfél és 11 fontos.

A *tömlőcz felett való bástyán* volt két taraczk.

A *tarka-bástyán* lövő szerszám nem volt.

A vár árkában is volt még két cserepes *por-ház*, egyikben 212 font ágyúhoz való, a másikban 225 font szakállos, muskatély és puska-hoz való porral.

Fogaras várában tehát összesen mintegy ötven különféle ágyú volt, 30 fontostól le az 1 fontosig; ágyúgolyó hozzá több mint 14,000. Szakállos volt 155, (golyóbis hozzá 18,775 + 6031), muskatély 143, (őngolyóbis hozzá 47,031 + 21,478), s különféle más puskák (korumpaki puska-hoz való töltés 12,460, golyóbis 5550). Puskapor volt összesen több mintegy 25,000 font.¹⁾

Fogaras várának képét a fejedelmi kor végéről (a mi a vár belső

¹⁾ Inventarium universorum munitio num arcis Fogaras, ex commissione ill. pr. d. d. Annae Bornemiszae etc. medio gen. Petri Alvinczi de Borberek... a. 1673 29 Martii... peractum. (Az orsz. ltrban 264 sz.)

berendezését, a lakosztályait, különböző célra használt egyes részeit illeti) leginkább élénk varázsolja egy, a fejedelmi korszak lehanyatlásával a kormányzóság kezdetén 1692-ben készült inventarium, a mely aprólékos részletekig leírja Fogaras várának minden egyes részét. Kezdődik a *külső várbeli alsórend* (földszinti) *házak* (lakások) elősorolásával és pedig (csonkán) a *drabantok-háza* leírásával. Ezt követik a *communio*hoz való aranyos ezüst edények elősorolása (köztük egy graduál öreg Rákóczi Györgytől); azután a lakatos-ház, vár kis kapuja és kisebb híd, új porház, 3 gabonás-ház, lejtmány (hadnagy) háza, száraz malomház, sütőház, öreg konyha leírása. Azután a *külső várbeli felső rendházak* következnek, u. m. a lakatos-ház felett való gabonás-ház, Simon bástyája, főkapitány uram gabonás-háza, Czajthert ház (Czajbert Harsányi uram gondviselése és lakatja alatt), felső czejt-ház, Szabó-János-bástyája, doboló-bástya, sütőházak felett való házak (porkoláb háza, melyet most vicekapitány uram usual). A *belső-várban* volt: Kálmány háza, főkapitány konyhája, számtartó-ház (ebben „néhai asszonyunk — t. i. Bornemisza Anna — őnga szötte vásznak“ nagy mennyiséggel), udvarbírák háza, sáfár-ház, komornokok háza, szegelet-bolt, belső vár piaczn pincze előtt való gabonás-ház, pincze, eczetes-ház. *Középső rend házak*: főkapitány háza, lisztes-ház, templom, tömlöcz felett való sütő-ház. *Felső rend házak*: öreg ebédlő palota, (a falon flandriai kárpitokkal), audentiás-ház (a székeken kifaragva „üdvezült urunk s asszonyunk (Apafiék) czímerek titulusokkal együtt“,) csuhadár-ház, urunk (fejedelem) háza, (a falon hét flandriai kárpitok), asszonyunk (fejedelemasszony) háza, leányok háza, pitvar, szegelet-ház (mennyezetén Bethlen Gábor czímerével), öreg ház. Innen a tarkabástya alatt való első házra 6 lépcsőből álló garádics vezet fel; ebből jobbra nyílik Pernyeszi hopmester uram ő kglme szállása, balra a pohárnokok háza, s meg vagy öt más szoba, a tömlöcz feletti. A kapu felett van a szalonnásház. A bástyák így következnek: a toronyhoz legközelebbi a Tomori-bástya, azután jó köröskörül a tömlöcz-, tarka- és tárház-bástya. A tornyon óra volt; a vár piaczn eleven forrású kút és vízemésztő gödör.

A váron kívül volt a veteményes kert, ebben lugasok és szőlők; major-ház, aztán disznó-pajta, kovács-műhely, szekér-szín, madarász-ház, istállók, csűrös-kert, vad-kert, régi vad-kert, majorság ház, mangalló mesterek háza, 2 mangalló szín, téгла-csűr, téгла-színek, marha pásztorok és peczérek háza, téгла-kemenczék, puskaportörő malom, kö-

zépső és alsó tó, fejedelem kovácsai műhelyei, kovácsok háza, serfőző-ház a vadkertben, hidas, nagy vad-kert, lóistállók, 2 malomház. Végül az egészet befejezi az alsó-szombatfalvi hidas, az ottani és a besimbáki kazalok, a Lészán lévő méhek és a bethleni malom leltározása.¹⁾

*

Fogaras várához a XVII. század folyamán annyi köztörténeti emlék fűződik, hogy azok megírása egész kötetet tenne ki. Folyóiratunk keretében kimért terünk azt sem engedi meg, hogy a kezünk között lévő kézirati anyagot kiaknázzuk. Mindössze egy futólagos áttekin-tesre kell tehát szorítkoznunk.

Fogaras jelentősége az erdélyi fejedelemség második századában mindinkább emelkedik. Báthory Gábor küzdelmei a századokkal, oláhokkal kiváló szerepet juttat Fogarasnak is. A merész politikus s erős egyéniségű, bátor, harczias fejedelem orgyilkos kéz által okozott haláláért is Fogaras áll bosszút: gyilkosát, Géczyt, oda viszik fog-ságba s a várkapitány Balling János ott véteti fejét.

Bethlen Gábor hogy milyen fontosságot tulajdonított Fogaras-nak, építkezései s az uradalom felszerelése élénken tanúsítják. Bethlen első támadása idején helytartója Kemény Boldizsár Fogarast lakott, itt tartotta rabságban Dóczy Andrást, a fogságba került kassai kapitányt, a „király képé“-t. Bethlen Gábor kincseinek jó részét itt gyűjtötte össze, melyet aztán halála után özvegye Brandenburgi Katalin Csáky István urammal titkon elvitetett. „Fogarashól egy ládában, egyszersmind (t. i. egyszerre) az fejedelemasszony negyven-ezer aranyakat elhozata.“ Ekkor Kemény Boldizsár a (későbbi fejedelem atyja) volt a vár főkapitánya, a ki a Bethlen Gábor fogarasi tárházának kifosztatását „könyves szemekkel nézte“, de meg nem akadályozhatta.²⁾

Brandenburgi Katalin rövid fejedelemsége idején maga is sokat tartózkodott Fogarasban, mint erdélyi főbirtokán, a hová Rákóczy György megválasztatása után visszavonúlt; s azt csak hosszas alkudozás és kiegyezés után adta át az új fejedelemnek, a ki annak kapitányává Kemény Jánost nevezte ki (1631-ben).

Ide záratta fogságba Rákóczy György fejedelemségre vágyó

¹⁾ 33 levélnyi inventarium 1692 febr. 20-áról az orsz. ltrban 263 sz. a. külön könyvbe kötve.

²⁾ Kemény János önéletírása. 168. 171.

vetélytársát Zólyomi Dávidot (1633 ápr.). Fogaras uradalmát ő is nejének Lorántffi Zsuzsánnának adta.¹⁾

Ifjabb Rákóczy György itt élte mézes heteit 1643 tavaszán ifjú nejével Báthory Zsófiával, a ki itt tért át (ápr. 5-én) a kath. vallásról a ref. hitre. A lakodalom után az egész fejedelmi család Fogarasra vonúlt s közel három hónapig időzött ott.

De legnagyobb, valóban országra szóló szerepet az utolsó erdélyi fejedelem Apafi Mihály idejében játszott Fogaras, a midőn az uradalom a férfiaslelkű fejedelemnő Bornemisza Anna birtoka volt. A fejedelmi pár, főkép midőn vész tornyosul a két oldalról szorongatott Erdély egén s vetélytársak és összeesküvők fenyegetik a jólelkű, de gyöngye fejedelem trónját, Fogarasban érzi magát legjobban és legbiztosabban. Innen küldözgeti a portára követeit és sűrűn utánok leveleit, aranyait, a magyarországi bujdosók érdekében, a portára futott Zolyomi ellensúlyozására stb. Egy fogarasi hű emberök, (a kinek levél-tárából merítjük ezeket az adatokat) Boér Zsigmond az állandó követ-jök (kapikihájok) a török portán 1669 augusztus havától 1671 tavaszáig, a kinek instructiója, utasításai, a fejedelem s fejedelemnő hozzá intézett levelei nevezetes adalékokat nyújtanak ezen idők történetéhez. A fejedelemasszony sajátkezű levelei mutatják, milyen élénk részt vett ő is a politikai ügyekben; bár ő politikai megbízatásai s erre való pénzküldései mellett nem feledkezik meg a gyöngyök, karmasin, „esmarag” („olyan zöld kő az”) vétetéséről sem, sőt utasításul adja, hogy „kegyelmed az serbet főzést tanolja meg, írja le is, mint főzik” — édes Boér Zsigmond uram.²⁾

Fogaras vára volt ebben az időben is a legfélelmesebb állam-foglyok börtöne. Itt vendégli és fogatja el 1676 ápr. havában Apafi a „kemény székel” Béldi Pált és a szellemes Bethlen Miklóst s itt raboskodnak egy álló esztendeig. Bethlen Miklós önéletírásából meg-elevenedik előttünk a fogarasi fejedelmi udvar képe, megtudhatjuk belőle azt is, hol volt a várban a mindenható miniszter Teleki Mihály szállása, hol az „emberséges ember” Cserei János vicekapitányé s hogy hol volt ő fogva (valószínűleg abban a czellában, a mely most

¹⁾ 1654-ben Hidvéghy György „a kegyelmes öregbik fejedelemasszony ő nagysága kománai udvarbirája.” (A Boér-levelek közt.)

²⁾ Ezeket a leveleket mintegy 32 drbot az Erd. Ogy. Eml. XV. kötete számára engedtem át; ott megolvashatók.

katonai börtönül szolgál) s hogy éltek jó étellel, itallal a fejedelem-asszony grátiájából, a ki kivégeztetésöket megakadályozta.

A Béldi-féle összeesküvés után itt raboskodott Haller János is 1678-tól négy esztendeig, többekkel egyetemben.

Apafi Mihály uralkodása utolsó évében jóformán Fogarason lakott. Az 1680-as években többnyire itt tartották az országgyűléseket is.

Midőn Buda visszavívása után német hadak szállják meg Erdélyt, az erdélyi fejedelmi udvar Fogarasba zárkózik a Szebenben székelő Caraffa ügyúi elől, melyeket ez „Fogaras kulcsai“-nak nevezett.

Itt halt meg az istenfélő fejedelem asszony, szíve bánatában, hogy magok is jóformán Fogaras foglyaivá váltak, 1688-ban. S itt váltotta fel maga Apafi Mihály uram ő nagysága is árnyék-fejedelemségét a túlvilági örök nyugalommal 1690-ben.

Innen indul végül Teleki Mihály uram is utolsó útjára, az erdélyi fejedelemség temetkező helyére — a zernyesti csatatérre.

A haldokló erdélyi fejedelemségnek utolsó végvára — Fogaras pedig máig is szilárdan állja az idők viharát, mint hajdan az ágyúk tüztét, mintha örök emlékeül akarna szolgálni az egykori dicső erdélyi fejedelemségnek.
